

Esra Çayhan - Nurşin Ateşoğlu Güney

AVRUPA'DA YENİ GÜVENLİK ARAYIŞLARI NATO - AB - TÜRKİYE

ESRA ÇAYHAN – NURŞİN ATEŞOĞLU GÜNEY

**Avrupa’da
Yeni Güvenlik Arayışları
NATO – AB – Türkiye**

İçindekiler

Sunuş	11
Giriş	13

Birinci Ayrım

Soğuk Savaşın Ardından Avrupa'da Güvenlik Arayışları NATO'nun Sorunları

Birinci Bölüm

NATO'nun Genişleme Stratejisinde Dikkat Edilmesi Gereken Etkenler	17
1) <i>Rusya Etkeni</i>	17
2) <i>Ukrayna Etkeni</i>	22
3) <i>Orta ve Doğu Avrupa Bölgesi Ülkeleri Etkeni</i>	25
A. <i>Avrupa'nın Orta ve Doğusundaki Ülkelerde</i>	
<i>Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ortaya Çıkan Güvenlik Sorunu</i>	25
B. <i>Visegrad Ülkelerinin Karşılaştıkları İç ve Dış Güvenlik Sorunları</i>	30
a- <i>Polonya Cumhuriyeti</i>	30
b- <i>Macaristan Cumhuriyeti</i>	32
c- <i>Çek ve Slovakya Cumhuriyetleri</i>	35
C. <i>Visegrad Ülkeleri Bölgesel ve Çok Taraflı İşbirliği Modelleri</i>	38
a- <i>Bölgesel İşbirliği Modelleri</i>	38
i- <i>Visegrad Girişimi</i>	39
ii- <i>Orta Avrupa Girişimi</i>	41
b- <i>Çok Taraflı İşbirliği Girişimleri</i>	42
i- <i>Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı</i>	42
ii- <i>Batı Avrupa Birliği</i>	44

İkinci Bölüm

NATO'nun Genişleme Stratejisi	46
1) <i>Genişleme Stratejisi – NATO'nun Doğuya Doğru Genişlemesi</i>	48
2) <i>Barış İçin Ortaklık Projesi</i>	51
A. <i>BİO'nun Yapısal Olarak İşleyişi</i>	54
B. <i>Rusya Federasyonu ve BİO ilişkileri</i>	57
3) <i>Yeni NATO – Rusya İlişkisi</i>	58

Üçüncü Bölüm

ABD – Rusya İlişkilerinin Seyri ile İlgili Olarak Uygulanmaya Çalışılan
NATO'nun Genişleme Stratejisi ve Bu İlişkiler Bütününün
Türkiye Üzerindeki Etkileri

61

1) Türkiye'nin NATO'nun Genişlemesi,

**Petrol Boru Hattı Geçiş Güzergahı ve Akka Anlaşmasının
Kanatlarıyla İlgili Olarak Savunduğu Görüşler**

64

A. Türkiye'nin Petrol Boru Hattı Sorunu

64

B. Türkiye'nin AKKA'nın Kanatlarla İlgili Bölümü ile Olan Sorunu

66

C. Türkiye'nin AKKA ile İrtibatlandırıldığı NATO Genişleme Sorunu

70

Tablo I

74

Notlar

75

İkinci Ayrım

**Soğuk Savaşın Ardından Avrupa'da Güvenlik Arayışları
Avrupa Birliğinin Sorunları**

Birinci Bölüm

Avrupa Topluluğu ve Türkiye ile İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

93

1) Avrupa Topluluğunun Kuruluşu

93

2) Türkiye-Avrupa Topluluğu İlişkilerinin Başlangıcı

96

3) 1970'lerde Avrupa Topluluğunun Gelişimi ve

Türkiye ile Geçiş Dönemi İlişkileri

99

4) 1980'lerde Avrupa Topluluğunun Gelişimi ve

Türkiye ile İlişkileri

102

İkinci Bölüm

Avrupa Birliğinin Öncelikleri I: Derinleşme

105

1) Maastricht Anlaşması

105

2) Avrupa Birliğinde Ekonomik ve Parasal Birlik

107

3) Avrupa Birliğinde Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası

110

Batı Avrupa Birliği (BAB)

111

Üçüncü Bölüm

Avrupa Birliğinin Öncelikleri II: Genişleme

117

1) Derinleşme ve Genişleme

117

2) Avrupa Birliğinin Bundan Sonraki Olası Genişlemesi:

Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Adaylıkları

121

A. Avrupa Birliğinin Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine Yaptığı

Ekonomik Yardımlar

122

B. Avrupa Birliğinin Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Ticari İlişkileri

126

3) Beyaz Rapor	128
4) Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Avrupa Birliğine Üyeliklerinin Getireceği Sorunlar	129
Dördüncü Bölüm	
1990'larda Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Gümrük Birliği	132
Notlar	139
Sonuç	145
Ekler	147

Sunuş

Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyelerinden, Yrd. Doç. Dr. Esra Çayhan ve Yrd. Doç. Dr. Nurşin Ateşoğlu Güney, *Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları NATO, AB ve Türkiye* adlı çalışmaları için bir sunuş yazısı istedikleri zaman, kendilerine, bunu memnuniyetle yapacağımı belirtmiştim. Şimdi genç ve değerli meslektaşlarıma verdiğim sözü yerine getirmenin kıvancını yaşıyorum.

Bu kısa yazıda, çalışmanın içeriğine ilişkin teknik bir değerlendirme yapmayacağım. Bu değerlendirmeyi okuyucuya bırakmanın daha yerinde olacağına inanıyorum. Benim değineceğim noktalar çok daha farklı bir konuya ilişkin olacak.

Yazarları on yıldır tanıyorum. Bu süre boyunca, Araştırma Görevliliği'nden, Yardımcı Doçentliğe aldıkları başarılı yolu, büyük bir memnuniyetle izlemiştim. Şimdi ise, bu çalışmaları ile, ileriye yönelik oldukça uzun ve önemli bir adım atmış olduklarını görmek, bana, ayrıca, geleceğe ilişkin somut bir umut da veriyor. Çünkü, Sayın Çayhan ve Sayın Güney bu çalışmalarında, bizim, Bölüm'de önem verdiğimiz, konu ve/ya da alan uzmanlığı edinmek, incelenen konuyu, en son gelişmeleri de kapsayacak bir biçimde, ancak tarihsel boyutlarını da gözardı etmeden ele alıp tartışmak, ülkemizi ilgilendiren boyutlarını değerlendirmek; ekip çalışmasına önem vermek v.b. birçok nokta açısından başarılı bir akademik çalışma üretmişlerdir.

Uluslararası ilişkiler alanına ilgi duyan herkes için yararlı olacağına inandığım, amatör bir heyecanla, ancak son derece profesyonel kaygılarla hazırladıklarını bildiğim çalışmaları için, Sayın Çayhan ve Sayın Güney'i kutlar, başarılarının sürekli olmasını dilerim. Bundan da kendilerinden çok uluslararası ilişkiler alanında çalışan kimselerin yararlanacağından ise eminim.

Prof. Dr. Kemâli Saybaşılı

İstanbul, 11 Mayıs 1996

Giriş

Soğuk Savaş sonrasında değişen dünya düzeni, Avrupa güvenlik kavramının da çeşitli belirsizlikler ve riskler taşıyan yeni gerçeklere göre şekillenmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Günümüzde NATO üyesi Avrupa devletlerinin karşılaştıkları tehditler, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin içinde bulundukları güvenlik boşluğu ve etnik problemlerle yakından ilişkilidir. Bir başka deyişle, Batı Avrupa'nın yakın çevresindeki sorunlar merkezi de etkilemektedir.

İşte, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin demokratikleşmeleri ve Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucunda Batı Avrupa'nın çevresinde oluşan bu istikrarsız alanı kontrol altında tutabilmek amacıyla, Batılı devletler son yıllarda çeşitli politikalar üretmişlerdir. Söz konusu politikaların önemli bir bölümü NATO ve Avrupa Birliği çerçevesinde uygulamaya konmuştur.

Örneğin, NATO'nun "Barış İçin Ortaklık" (BIO) projesi ile, Avrupa'da istikrarı sağlama hedefine yönelik olarak, İttifaka üye olmayan ülkelerle işbirliği yapılması ilkesi benimsenmiştir. Orta ve Doğu Avrupa'daki devletlerin yanı sıra, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni bağımsız ülkelerin de dahil oldukları BIO projesi çok sayıda ortağı birarada toplamıştır. Bu bağlamda NATO'nun ilerde genişlemesi olasılığı da ilginç bir tartışma sürecini gündeme getirmiştir.

Orta ve Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesi söz konusu olan diğer kuruluş da Avrupa Birliği'dir. Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, Polonya, Romanya ve Bulgaristan'a ortaklık statüsü tanınması ve bu ülkelerin ilerde tam üye olarak Birliğe katılmalarının söz konusu olması, üzerinde dikkatle durulması gereken gelişmelerdir. Artık ekonomik kalkınma, ulusal güvenliğin temel unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bu nedenle Avrupa Birliği'nin gelecekte Orta ve Doğu Avrupa'yı içine alacak biçimde genişlemesi Avrupa güvenliği açısından da önemli bir adım olacaktır.

Bu çalışmanın amacı, Soğuk Savaş sonrasında Avrupa'daki güvenlik arayışlarını NATO ve Avrupa Birliği çerçevesinde ele almaktır. Son yıllarda, yeni Avrupa güvenlik mimarisini şekillendirmek üzere her iki örgüt bünyesinde çeşitli girişimler gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda gerek

Avrupa'da Soğuk Savaşın Ardından Yeni Güvenlik Arayışları

NATO'nun, gerekse Avrupa Birliği'nin karşılaştıkları sorunlar çalışmamızda ayrıntılı bir biçimde incelenmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin söz konusu sorunlardan ve bunların çözümüne biçimlerinden nasıl etkileneceği de tespit edilmektedir.

NATO ile ilgili bölümlerde Dr. Nursin Ateşoğlu Güney,* İttifakın genişleme stratejisinin hangi etkenlere bağlı olarak belirleneceğini ele almaktadır. Batılıların yapacakları stratejik tercihin Türkiye üzerindeki olası siyasi, ekonomik ve askeri etkilerini de irdelemektedir.

Avrupa Birliğini konu alan bölümlerde, Dr. Esra Çayhan, başlangıcından itibaren Avrupa'daki bütünleşme hareketinin nasıl geliştiğini açıkladıktan sonra günümüzde Birliğin önceliklerini ve karşı karşıya kaldığı sorunları ortaya koymaktadır. Avrupa Birliği'nin Türkiye ile ilişkilerini ise hem tarihsel açıdan, hem de Gümrük Birliği çerçevesinde değerlendirmektedir.

Çalışma boyunca NATO ve Avrupa Birliğini içeren bölümler farklı biçimlerde ele alınmaktadır. Çünkü, Avrupa Birliğinin bugün ulaştığı nokta ve karşılaştığı sorunlar, ancak, 1950'lerden beri devam eden bütünleşme sürecinin yeni bir aşaması olarak görülürse sağlıklı bir değerlendirmeye varılabilir. Oysa NATO'nun genişleme stratejisi arayışları tamamen Soğuk Savaş sonrası koşullarının yarattığı bir sonuçtur. Bu nedenle NATO ile ilgili bölümlerde, özellikle 1989'dan itibaren İttifakın yeniden yapılanması incelenmektedir.

Soğuk Savaşın ardından, kuruluş nedenleri, amaçları ve yapıları bakımından birbirinden çok farklı olan NATO ve Avrupa Birliği, Avrupa'nın güvenliğini sağlamak için işbirliği yapmak zorunda kalmışlardır. Söz konusu zorunluluk, günümüzde Avrupa güvenlik kavramının askeri boyutunun yanı sıra, ekonomik ve siyasal faktörleri de içeren yeni bir anlam kazanmasından kaynaklanmıştır. Bu nedenle, 1990'larda Avrupa'daki güvenlik arayışlarını inceleme amacına yönelik bu çalışmada NATO ve Avrupa Birliği birarada değerlendirilmiştir.

Birinci Ayrım

Soğuk Savaşın Ardından
Avrupa'da Güvenlik Arayışları
NATO'nun Sorunları

NATO'nun Genişleme Stratejisinde Dikkat Edilmesi Gereken Etkenler

1989 yılı sonrası Soğuk Savaş dönemi koşullarının bir gereği olarak ortaya çıkan, NATO'nun "yeniden yapılanma" zorunluluğunun sonucu olarak şekillenen, NATO'nun genişleme politikasında, aşağıda detayları ile açıklanacak üç önemli etkenin, ittifak stratejisinde nasıl ele alınacağı, kuşkusuz bu yeni dönemde oluşturulmaya çalışılan "Yeni Avrupa Mimarisi" üzerinde etkili olacaktır. Sözü edilen bu etkinin olumlu ya da olumsuz olmamasına bağlı olarak, Avrupa'da Soğuk Savaş dönemindekine benzer yeniden bölünme çizgilerinin oluşma olasılığı söz konusu olacaktır. Bu nedenle, NATO'nun yeni stratejik atılımında, bu üç etkeni hassasiyetle değerlendirmesi gerekmektedir.

1) Rusya Etkeni

NATO'nun "genişleme politikasında" dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, ittifakın genişleme biçiminin, özellikle konuya ilişkin olarak, nasıl ve ne zaman sorularının ne şekilde yanıtlanacağı ve sorunun Rusya Federasyonu'nu nasıl etkileyeceği konusudur. Özellikle 1994 yılında NATO tarafından kabul edilen genişleme kararı karşısında, Rusya'daki siyasi yelpazedeki farklı kesimlerin, kuşkulu oldukları, başta Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in de Batı'yı "Soğuk Savaş" ile tehdit eden açıklamaları ile kesinlik kazanmıştır. Bu nedenle, İttifakın Doğuya Doğru Genişleme girişimi konusunda, Batı'nın eski Doğu Bloku ülkeleri ile ilgili olarak kararlaştırılacak, tam üyeliğin gerektirdiği yeniden yapılanma konularında, Rusya Federasyonu'nun güvenlik algılamalarını ilgilendiren ciddi hesaplar yapması gereklidir.

Rusya Federasyonu'nda NATO'nun genişlemesine sert tepki gösterilmeye başlanan yıl 1993'tür.¹ Bunun en önemli nedeni de, 1993 yılından sonra Moskova Hükümetindekilerin Batı'ya dönük bir dış politika izlemekten artık vazgeçmiş olmalarıdır.²

Bilindiği gibi, Rusya Federasyonu, yeniden yapılanmasını sağladıktan

NATO'nun Sorunları

sonraki altı ay içerisinde tümüyle Batı'ya yönelik bir dış politika izlemiştir.³ Bu süre içerisinde, Atlantikçi görüş olarak da bilinen Batı taraftarı (zapadniki) ekolün savunucuları Moskova Hükümetinin artık Rusya'nın düşmanı olmadığı gerekçesiyle, Batı ile hızla bütünleşmesi gerektiğini savunmuşlardır.⁴ Bunun için de, Rusya'nın iç ve dış politika önceliklerinde, parlamenter demokrasi, sivil toplum, hukukun üstünlüğü ve serbest piyasa ekonomisi gibi, kurallara özen göstermesi gerektiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla, Atlantikçi ekolün dış politikaya farklı bir açıdan yaklaşmış olduğu söylenebilir. Eski Devlet Başkanı Michael Gorbaçov'un görüşlerinden de etkilenen bu düşüncenin savunucularına göre, Rusya'nın ulusal güvenliğinin başka ülkelerin güvenliği pahasına sağlanması mümkün değildir. Bu görüşün taraftarları, yakın bir gelecekte Rusya'nın eski gücüne kavuşarak yeniden "etkili" bir güç olmasını arzu etmektedirler, ancak şimdilik Moskova Hükümetinin zayıf bir durumda olduğu üzerinde hemfikirlerdir. Bu nedenle, Atlantikçi ekol mensupları Batı ile stratejik işbirliğinin sürdürülmesinin, Rus dış politikasının birinci önceliği olması gerektiğini savunmuşlardır.⁵

Buna karşılık, Batı taraftarı ekolün dış politika uygulamaları, içerisinde ılımlı ve sertlik yanlısı milliyetçileri, komünistleri ve neo-Bolşevikleri kapsayan ekol tarafından Rusya'nın öz çıkarlarına ters düştüğü gerekçesiyle ağır bir biçimde eleştirilmiştir.⁶ Avrasyacı ekolün taraftarlarına göre, Rusya, Gorbaçov döneminden itibaren Batı ile ilişki kurmak uğruna, kendi coğrafi ve kültürel kimliğine de aykırı düşecek bir biçimde hareket eden Moskova Hükümetinin, artık kendi öz çıkarlarını savunması gereklidir. Bunun içinde, Rus dış politikası önceliklerinde, ağırlık, yakın çevre ve Rusya Federasyonu dışındaki 25 milyona yakın Rus azınlığın haklarının korunmasına verilmelidir. Bu görüşün taraftarlarına göre, yakın çevredeki Rus azınlığı korunabilmesi için gerekirse, Moskova Hükümeti bir "Rus Monro Doktrini"ni oluşturacak uygulamalara başvurabilmelidir. Artık bir süper güç olmama sendromunu yaşayan Avrasyacı ekolün taraftarları, Rusya'nın yeniden Büyük Güç olması için önerdikleri yöntemler bakımından değerlendirildiklerinde, aşırı milliyetçi ve neo-emperyalist olarak tanımlanabilirler.⁷ Nitekim, 1993 yılında sonuçlandırılmış bulunan Rus askeri doktrini de⁸ aslında, Rusya Federasyonu'nun yakın çevresindeki hegemonyasını sağlamlaştırmak amacı ile düzenlenmiştir.⁹

90'lı yılların başından itibaren, Rusya Federasyonu'nda bir ulusal kimlik arayışı içersine girilmiştir. Bu arayış süreci içerisinde, yukarıda değinilen iki ekolün taraftarlarının rekabet ettiği bir siyasi mücadelenin yaşanması söz konusu olmuştur. Ne yazık ki, 1992 yılının sonundan itibaren,

NATO'nun Genişleme Stratejisinde Dikkat Edilmesi Gereken Etkenler

Rus dış politikasında, Avrasyacı ekolün görüşlerinden bazılarının, aşırı reform yanlısı Dışişleri Bakanı Andrey Kozyrev'de dahil olmak üzere, Batı taraftarı görüşü savunan kesim tarafından da benimsenmiş olduğu görülmüştür.¹⁰ Bunun doğrudan sonucu da, 1993 yılından itibaren izlenmeye başlanan Rus dış politikasındaki daha iddialı çizgide hissedilmiştir.

Dolayısıyla, Rusya'da NATO'nun genişleme fikrine olan karşıtlık 1993 yılından itibaren, izlenen bu iddialı Rus dış politikasının ve yeniden Büyük Güç olma arayışlarının bir sonucu olarak gelişmiştir. Yeltsin ve Kozyrev'in de 1993 yılındaki açıklamalarından anlaşılacağı gibi, eski Doğu Bloku üyelerinin NATO'nun tam üyesi olacakları bir ortamda, Rusya'nın yakın çevresinde ve ötesinde arzu ettiği gibi Büyük Güç olma olasılığına artık pek şans kalmayacaktır.

Denilebilir ki, NATO'nun 90'lı yılların başından itibaren gündeme getirdiği bu genişleme politikası, Rusya'daki muhalefetin Batı'ya karşı örgütlenmesi için gerekli meşru ortamın yaratılmasında birinci derecede kolaylaştırıcı etken olmuştur. Nitekim, bu inancı paylaştan Rus demokratları da, NATO'nun genişleme kararının, Rusya'da başlatılan reform hareketlerinin baltalanmasında etkili olacağını iddia ederek, Batı'nın bu girişimi durdurması gerektiğini savunmuşlardır. NATO'nun genişlemesini kuşkuyla karşılayan bir başka kesim de, Rusya ordusu olmuştur. Ordudaki yaygın görüşe göre, NATO'nun bazı Orta ve Doğu Avrupa devletlerini içine alarak genişleme sonucu, ittifakın Rusya Federasyonu sınırlarına yalnızca 1000 km kadar yaklaşmış olması gerçeği, doğal olarak Moskova için yeni bir güvenlik endişesi yaratacaktır.¹¹

Sonuç olarak, 1995 yılına gelindiğinde, Rusya'daki hemen hemen tüm kesimlerin NATO'nun genişlemesinin Soğuk Savaş sonrası Avrupa askeri kuvvet dengelerini bozacağı yönündeki ortak inançlarının, Moskova Hükümetinin ittifakın Doğuya Doğru genişlemesine karşı cephe almasında temel etken olduğu söylenebilir.

Aslında, Rusya Federasyonu'nun NATO'nun genişlemesini etkilemesi iradesi dışındadır, çünkü bu önemli karar NATO üyesi 16 ülke tarafından alınacaktır. Ancak, yine de Moskova Hükümetinin, Batı'yı başka alanlarda zorlayarak, NATO'nun Doğuya Doğru genişleme politikasının uygulanmaya geçirilmesi süresini etkilemesi olasıdır.¹² Örneğin, silahsızlanma alanında, Moskova Hükümeti imzalamış olduğu bazı önemli anlaşmaların uygulanmasını ve onaylanmasını askıya almak suretiyle, Batılıların kendi isteklerini dikkate almasını sağlayabilir. Uzun bir süredir, Rusya Federasyonu 1990 yılında imzalanmış olan AKKA Anlaşmasının (Conventional Forces of Europe: CFE) Soğuk Savaş dönemindeki, karşıt bloklar arasın-

NATO'nun Sorunları

daki koşulları temel alarak gerçekleştirildiğini öne sürerek, anlaşmanın günün koşullarına göre düzeltilmesi gerektiğini savunmuştur. Nitekim, Rusya Parlamentosu Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Vladimir Lukin de, NATO'nun Doğuya Doğru genişlemesi politikasını değiştirmekte ısrarlı olması halinde, Moskova Hükümetinin de karşılık olarak, (i) AKKA'nın kanatlarla ilgili olan tavan limitlerini ihlal edebileceğini, ve (ii) Rusya Parlamentosunun START II Anlaşması'nın (Strategic Arms Reduction Talks) onaylanmasını da askıya alabileceği tehdidinde bulunmuştur.

Rusya Federasyonu'nun AKKA'yı delmesinin iki önemli sonucu olabilir. Birincisi, Moskova'nın eski SSCB zamanında ön hat (forward areas) olarak bilinen Klaningrad, Beyaz Rusya ve Moldova gibi bölgelere yeniden kuvvet konuşlandırılması gerçekleşebilir.¹³ İkinci olasılıkta da, Rusya'nın kanatlar (Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren Kuzey Kafkasya'da) bölgesindeki tavanlarla ilgili limitleri ihlal etmesiyle sonuçlanabilir. Bu koşulların gerçekleşmesi halinde, hem Avrupa'nın Doğusundaki eski Varşova Paktı ülkelerinin, özellikle Polonya'nın, hem de Baltık ülkelerinin ve Türkiye'nin güvenliklerinin zorlanması söz konusu olabilecektir. Benzer bir şekilde, START II'nin onaylanmaması halinde de, ABD ve Rusya Federasyonu arasındaki stratejik dengenin olumsuz bir biçimde etkilenmesi sonucu ile karşılaşılabilir.¹⁴

Moskova Hükümetinin Batı'nın kendi isteklerini kabul etmesini sağlamak için başvurabileceği bir başka yöntem de, Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) kendi etkisi altına alarak, karşıt askeri bir pakt haline dönüştürmesi olabilir.¹⁵ 1991 yılı Aralık ayında, BTD kurulduktan sonra, Rusya Federasyonu'nun 12 ülkeden oluşan siyasi topluluğu askeri ittifaka dönüştürmek için zaman zaman girişimlerde bulunduğu görülmüştür. En son, 31 Aralık 1995 tarihinde Almatı'de yapılan BTD Devlet Başkanları Zirvesinde,¹⁶ Rusya Devlet Başkanı Yeltsin'in önermiş olduğu pakette; (i) BTD ülkeleri arasında gümrük birliği oluşturulması, (ii) BTD ülkelerinin yabancı ülkelerle olan sınırlarının ortak korunması, (iii) ve BTD ülkelerini kapsayacak ortak güvenlik konseyi kurulması, istekleri bulunduğu görülmüştür. Söz konusu bu toplantı sonucunda, Moskova'nın ortak güvenlik konseyi kurulması talebi diğer BTD üyesi ülkelere onaylanmamıştır.

Ancak, Almatı toplantısındaki bu başarısızlık Rusya Federasyonu'nu ilerde yeni arayışlarda bulunmaktan caydırmamıştır. Nitekim, Rusya Savunma Bakanı General Pavel Gracov'un sarf ettiği yoğun çabalar sonucu, Moskova Hükümetinin eski Sovyet savunma sistemini yeniden kurmak amacı ile, bazı eski Sovyet Cumhuriyetleri ile bu yönde ilişkiler kurduğu görülmüştür.¹⁷ Örneğin, 1995 yılı Şubat ayında Yeltsin Beyaz Rusya ile

NATO'nun Genişleme Stratejisinde Dikkat Edilmesi Gereken Etkenler

gerçekleştirdiği anlaşma sonucunda kapsamlı bir askeri işbirliği yolunda ilk adım atılmıştır. Moskova Hükümeti bu anlaşma ile, Beyaz Rusya'daki eski Sovyet balistik füzeleri erken uyarı sistemi kapsamındaki iki radarın, havaalanlarının ve üslerin kullanımı hakkına sahip olmuştur.¹⁸

Yine, Rusya Federasyonu'nun girişimleri sonucu, Trans-Kafkasya Cumhuriyetlerinde de, bazı askeri üsler edindiği bilinmektedir. Örneğin, Moskova Hükümetinin Gürcistan Cumhuriyeti ile gerçekleştirdiği anlaşma sonucu, bu ülkede bulunan 4 askeri üssün 25 yıllık kullanım hakkını elde ettiği bilinmektedir. Ermenistan Cumhuriyeti'ndeki 2 askeri üssün ise, Moskova Hükümetine Erivan Hükümetinin tamamen kendi isteği doğrultusunda bırakmış olduğu bilinen bir gerçektir.¹⁹ Son olarak, Azerbaycan Cumhuriyetinin yansıra, bir Kafkasya ülkesi olmayan Moldova'nın da, Bakü ile birlikte Moskova'ya karşı direnmeyi bırakarak, önerilen sınır ve hava savunması sistemine katılmayı kabul ettikleri yolunda haberler alınmıştır.

Ukrayna'nın ise, henüz Moskova'nın uyguladığı tüm baskılara rağmen, ortak savunma sistemine katılmayı kabul etmeme kararını değiştirmedeği görülmektedir.

Rusya Federasyonu'nun NATO'nun Doğuya Doğru genişlemesine karşılık bir tehdit unsuru olarak ortaya koyduğu, BTĐ'nin karşıt askeri ittifaka dönüştürülmesini aslında, gerçekten NATO'ya karşılık mı yoksa Moskova'nın "yakın çevre" politikasının bir doğal sonucu olarak mı istediğini ayırt edebilmek oldukça önemlidir. Tabii, NATO'nun Doğusundaki eski Varşova Paktı ülkelerini tam üye olarak içersine alması, bir zamanlar bu ülkelerin esi SSCB etki alanının bir parçası olması dolayısıyla, Büyük Güç olma arzusundaki Rusya Federasyonu için oldukça rahatsızlık verici bir durumdur. Ancak, bazı güvenilir kaynaklara göre, NATO'nun genişlemesi eski SSCB Cumhuriyetlerini kapsamadıkça ve Doğu Avrupa devletlerinde nükleer silah konuşlandırılmadıkça, Moskova Hükümetinin diğer bazı taleplerinin yerine getirilmesi kaydıyla, kabul edilebilir bir durum olabilir.²⁰

Rusya Federasyonu'nun NATO'nun Doğuya Doğru genişlemesi sırasında Batı'nın kendi görüşlerini dikkate almaması halinde, Batılıların dünya barışı ile ilgili önemli konularda, zorlayabileceği bir mekan da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'dir. Nitekim, özellikle 1993 yılından sonra, Rusya Federasyonu'nun kendi iç yapısında meydana gelen değişikliklerin doğrudan bir sonucu olarak, bazı önemli dünya meselelerinde (Bosna, İran v.b.) Batı ile Moskova Hükümeti arasında Körfez Savaşı sırasında kurulmuş "uyumlu işbirliği"nin zorlanmaya başladığı tespit edilmiştir.²¹

NATO'nun Sorunları

Rusya Federasyonu'nun NATO'nun genişlemesini geciktirmek ya da durdurmak için başvurabileceği bir başka taktik de, başta Barış için Ortaklık Projesi olmak üzere, Batı ile 1995 yılına kadar gerçekleştirmiş olduğu tüm ikili girişimleri askıya almak suretiyle gerçekleştirebilir. Böylesi koşulların gerçeğe dönüştürülmesi halinde, bundan doğrudan zarar görecektir. Olan girişim Batı'nın 1989 yılı sonrasında başlatmış olduğu ve Rusya'nın da bir parçası olmasını arzu ettiği yeni "Avrupa Güvenlik Mimarisi" olacaktır.²²

2) Ukrayna Etkeni

NATO'nun genişleme politikası oluşturulurken, Batı'nın hassasiyet göstermesi gereken bir ülke Rusya Federasyonu ise, bir diğer ülke de Ukrayna Cumhuriyeti'dir. Ukrayna'nın yakın bir gelecekte nasıl bir güvenlik stratejisi benimseyeceğinin, genelde NATO'nun özelde de Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin güvenliğinin yapılması üzerinde doğrudan etkisi olacaktır. NATO'nun genişlemesi ile ilgili olarak izleyeceği stratejinin Rusya üzerindeki etkileri ile bağlantılı olarak, bu gelişmelerden Ukrayna'nın güvenlik çıkarlarının olumlu ya da olumsuz bir biçimde etkilenmesi kaçınılmaz olacaktır. Rusya Federasyonu'nun zaten, Ukrayna ile olan ilişkileri uzun zamandır (i) nükleer silahlar nedeni ile²³ (ii) Karadeniz Filosunun geleceği ile ilgili olarak²⁴ (iii) ve yine, Kırım Bunalımı yüzünden oldukça zorlanmıştır.²⁵

1994 yılının ikinci yarısından itibaren, iki ülke arasındaki ilişkilerde kaydedilen bazı gelişmelere bakarak, Moskova ile Kiev arasında bir normalleşme döneminin yaşanmaya başladığı çıkarsaması yapılabilir. Özellikle, Haziran 1995 tarihinde Devlet Başkanları düzeyinde yapılan Yeltsin ve Kuçma Zirvesinde, iki ülke arasında gerçekleştirilmiş olan anlaşmayı, bundan önceki nükleer silahlar alanında imzalanmış olan anlaşma ile beraber değerlendirince, ortaya çıkan tablonun iyimser olduğu ileri sürülebilir. Ancak, Haziran ayında yapılan Yeltsin-Kuçma Zirvesinin dikkatli incelenmesi halinde ortaya çıkan gerçek, iki ülke arasındaki ilişkilerde aşılması gereken daha epey mesafe olduğudur.

Söz konusu bu zirvede, imzalanan anlaşmada, Karadeniz Filosu'nun geleceği ile ilgili olarak bir dizi ilke kararı alınmıştır. Bu kararlardan birine göre, Rusya Federasyonu'nun Kırım'daki Sivastopol Limanı'nın kullanım hakkının yalnızca, Moskova'ya ait olduğu yönündeki iddiasını terk etmesi, iki ülke arasındaki ilişkiler bakımından önemli bir gelişme olarak kabul edilmiştir. Ancak, her iki ülkenin yetkililerinin değerlendirmelerine göre,

NATO'nun Genişleme Stratejisinde Dikkat Edilmesi Gereken Etkenler

sözü edilen bu zirvede alınan kararlar bir tarafın başarılı ya da başarısız olduğu anlamına gelmemektedir. Üstelik zirvede, iki ülke arasında sorun oluşturmuş bazı önemli konular çözölememiştir. Ancak, buna rağmen Kiev ve Moskova Hükümetleri ilerde koşulların uygun olması halinde, Karşılıklı Dostluk ve İşbirliği Anlaşmasını imzalayarak, aralarındaki mevcut sorunları çözmeye gayret göstereceklerini belirtmişlerdir.²⁶

Yukarıda açıklandığı gibi, 1995 yılı yazında, Kiev ve Moskova Hükümetleri arasındaki Kırım Bunalımı ve Karadeniz Filosu'nun geleceğinin nasıl oluşacağı henüz açıklık kazanmamıştır. Özellikle, Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin, Ukrayna Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalıp kalmayacağına açıklık kazanması sonucunda ortaya, hem Moskova ve Kiev ilişkilerini doğrudan etkileyebilecek hem de, Avrupa güvenlik hesaplamalarını alt üst edebilecek nitelikte bir konu çıkacaktır. Bilindiği gibi, 2,7 milyon nüfuslu Kırım'da 1,8 milyon Rus, 650 bin Ukraynalı, 200-250 bin kadar da Tatar yaşamaktadır. Ukrayna parlamentosu 1994 yılında Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılmasını engellemek amacı ile, Kırım'a bu yasal hakkı tanıyan 1992 anayasasını ret etmiştir. Zaten, 1995 yılı koşullarında, Kırım Cumhuriyeti'nin Ukrayna'dan ayrılması olasılığı Kiev Hükümeti'nin parçalanmasını hızlandıracak bir gelişme olacaktır. Çünkü, Kırım'ın Ukrayna'dan kopması beraberinde Doğu Ukrayna'da bulunan Rus nüfusun ayaklanarak ayrılıkçı bir tutum izlemesi sonucunu getirecektir. Zaten, Kırım ve Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçı Rusların, Moskova'daki bazı aşırı sağ kesimler ve en önemlisi de ordu tarafından desteklenmiş olduğu da bilinen bir gerçektir. Bu tür desteklerin de yardımı ile, sözü edilen ayrılıkçı kesimlerin amaçlarına ulaşmaları durumunda, Ukrayna Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün yok olması gerçekleşebilir.²⁷ Sonuçta, Ukrayna Cumhuriyeti'nin tüm bu olası gelişmeler sonucunda, parçalanarak egemen bir ülke olarak varlığını sürdürememesi halinde, Soğuk Savaş sonrası, dönemde geçerli olan Avrupa siyasi ve coğrafi dengesinin bir anda bozulması gerçekleşecektir. Bu değişikliğin doğrudan ve ürkütücü bir sonucu da, Rusya Federasyonu'nun Polonya Cumhuriyeti ile sınırdaş olması olasılığıdır.²⁸

Bazı kesimlere göre, eski SSCB'nin dağılmasından sonra, Avrupa'da Soğuk Savaş döneminde geçerli olan düzenin ortadan kalkması ile, ortaya çıkan güven boşluğu nedeni sonucunda, yeniden bir istikrarsızlığın yaşanması söz konusu olmuştur. Bu yeni istikrarsız dönemin oluşmasında payı bulunan nedenler arasında, (i) 1989 yılından sonra, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde uygulanmaya başlanan siyasi ve ekonomik reformların zorlanması, (ii) adı geçen bölgede canlanan milliyetçilik hareketlerinin katkısının da kaçınılmaz olduğu (ii) ve son olarak da söz konusu bölgede tarihten

NATO'nun Sorunları

gelen toprak iddialarının ve düşmanlıklarının ise mevcut ortamın olumsuz yönde etkilenmesine katkıda bulunduğu iddia edilmektedir. İşte, değinilen bu olumsuz koşulların, Doğu Avrupa'daki istikrarsız ortama zemin sağlayacağına inananlar, bölgede birçok savaş çıkmasını bekledikleri olasılığından söz etmişlerdir.²⁹

Çıkması beklenen bu savaş senaryolarından birinin de, Rusya Federasyonu ile Ukrayna Cumhuriyeti arasında gerçekleşebileceği ileri sürülmektedir. Gerçekte, Kiev ile Moskova Hükümetleri arasında bir savaş çıkma olasılığı şimdilik uzak bir olasılıkla da, Rusya'nın uygulayacağı çeşitli bas-kılar sonucu, Ukrayna'nın en azından Rusya ile askeri bir entegrasyona girmesi beklenen olasılıklar arasındadır. Böylesi bir durumun gerçekleş-mesi, Batı'nın güvenlik hesaplamaları üzerinde doğrudan etkili olacaktır. Stratejik olarak, Ukrayna Cumhuriyeti Rusya Federasyonu ile Avrupa arasında bir tampon bölge oluşturmaktadır. Olası bir askeri savaş veya as-keri entegrasyon sonucu, Ukrayna'nın Rusya Federasyonu'nun bir parça-sı olması, Soğuk Savaş sonrası Avrupa güvenlik dengelerinin bozulmasına neden olacaktır. Bu nedenle, 1995 yılı koşullarında, Ukrayna Cumhuriye-ti'nin bağımsız olarak kalması Batı'nın asla vazgeçmeyeceği bir durum-dur.³⁰

Yukarıda da belirtildiği gibi, bağımsız bir Ukrayna Batı'ya sağladığı stratejik derinlikle, olası bir saldırgan Rusya'ya karşı da güvenlik garanti-si vermektedir. Ayrıca, Ukrayna'nın sağlamış olduğu bu stratejik derinli-ğin sürekliliği, olası bir NATO genişlemesi sırasındaki askeri konuşlanma gereklerinin de kolaylaşmasına yardımcı olacaktır. Böylece, Avrupa coğ-rafyasında bağımsız bir Ukrayna varken, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine NATO tarafından sunulacak güvenlik teminatlarının da sınırlı olması mümkün olabilecektir. Halbuki, tehlikeli bir olasılık olarak, Kiev'in Rus-ya Federasyonu'nun bir parçası olması durumunda, Moskova Hüküme-ti'nin Polonya sınırlarına yakın Ukrayna topraklarında, askeri kuvvet ko-nuşlandırması olanağı karşısında, NATO'nun da karşıt tedbir olarak, Or-ta ve Doğu Avrupa ülkelerinde kuvvet konuşlandırması zorunluluğu orta-ya çıkabilir. İşte, bu nedenlerle, "Finlandiyalı"laştırılmış bir Ukrayna mo-delı Batılıların şiddetle arzu ettikleri bir seçenek olmuştur. Söz konusu, bu modelin geçerli olması halinde, ekonomik ve siyasi bakımından istik-rarlı bir Ukrayna'nın, Rusya ile ekonomik ilişkilerini geliştirmiş olmasına rağmen, askeri olarak tarafsız kalması mümkün olabilecektir.

Dolayısıyla, NATO'nun yeniden genişleme politikası oluşturulurken, üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konu da, ittifak tarafından ka-bul edilecek genişleme stratejisinin, Ukrayna Cumhuriyeti'nin bağımsızlı-

NATO'nun Genişleme Stratejisinde Dikkat Edilmesi Gereken Etkenler

ğını korumasına yardımcı olup olmayacağı sorunudur. Eğer, Batılılar Polonya ve Ukrayna sınırlarında yeni bir bölünme çizgisi yaratmak istemiyorlarsa, Kiev Hükümeti'nin ekonomik çabalarını ve demokratikleşme girişimlerini desteklemekten kaçınmamalıdır. En önemlisi de, Batı'nın, Rusya Federasyonu'nu Ukrayna üzerinde hak iddia etmeye yöneltebilecek, kışkırtıcı genişleme stratejilerinden kaçınması zorunludur.

3) Orta ve Doğu Avrupa Bölgesi Ülkeleri Etkeni

A. Avrupa'nın Orta ve Doğusundaki Ülkelerde Soğuk Savaş Sonrası Dönemde, Ortaya Çıkan Güvenlik Sorunu

1995 yılı Eylül ayında, Brüksel'de toplanan NATO 16 müttefik büyükelçisinin, ittifakın eski Doğu Bloku ülkelerini içine alarak "neden" ve "nasıl" genişleyeceğini belirleyen 30 sayfalık belgeyi tamamlayıp, onaylandığı bu aşamada³¹ Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Soğuk Savaş sonrasında beliren, yeni güvenlik sorunlarının incelenmesi konusunun açıklık kazanması bakımından zorunlu olmaktadır.

SSCB'nin dağılmasını takiben, Varşova Paktı'nın da ortadan kalkması, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin yeniden bağımsızlıklarına kavuşmuş olmaları, Batı tarafından Soğuk Savaş sonrası döneminin en büyük kazancı olarak değerlendirilmiştir. Ancak, 1991 yılında Yugoslavya'da bir sıcak savaşın yaşanması, 1992 yılında da savaşın Bosna-Hersek Cumhuriyeti'ne sıçraması ve 1993 yılından itibaren de Rusya Federasyonu'nun yakın çevresi ve ötesindeki ülkelerle ilgili olarak daha "iddialı" dış politika izlemesi ile birlikte, 90'lı yılların Orta ve Doğu Avrupası'nda artık istikrarlı güvenlik koşullarından³² bahsetmek pek mümkün olmamaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde, eski Varşova Paktı ülkelerin karşılaşmış oldukları yeni "iç" ve "dış" güvenlik sorunları nedeniyle, bu ülkelerin bölge istikrarını bozma olasılığı ortaya çıkmıştır.³³ Bu da, Soğuk Savaş sonrası yapılandırılmaya çalışılan yeni Avrupa güvenlik mimarisini olumsuz bir biçimde etkileyebilecek bir gelişme olmuştur. Sözü edilen olasılık Orta ve Doğu Avrupa devletlerinde yaşanacak siyasi, ekonomik ve sosyal içerikli sorunların yaratacağı istikrarsızlığın daha çok, komünist rejim ekonomilerinden serbest piyasa ekonomisine geçiş süresi içinde ortaya çıkması beklenen bir sorundur. Nitekim, bu ülkelerin geçmişlerinde demokratik rejim geleneğinin olmaması ve ülkesinden ziyade kendi çıkarına yönelik çalışan yeni tip kapitalistlerin ortaya çıkması ile birlikte, bir yandan ekonomik sorunların artması, diğer yandan da milliyetçilik hareketlerinin yoğunluk kazanması

sonucunda, Doğu Avrupa ülkelerinde Soğuk Savaşın bitiminde başlatılmış olan demokratikleşme hareketleri tehlikeye girmiştir. 1995 yılına gelindiğinde, bazı Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde (Polonya, Macaristan, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri) siyasi, ekonomik ve sosyal reformların başarısı bakımından nispeten olumlu bir noktaya ulaşılmış olduğu görülmüştür.³⁴

Ancak sözü edilen bu reformların tamamlanması ve sonuçlandırılması, hem bu ülkelerin iç güvenliklerinin istikrarlılığı ile hem de dış güvenlik koşullarının istikrarlı olup olmaması ile doğrudan bağlantılıdır. Bir başka deyişle, Orta ve Doğu Avrupa'da belirli bir seviyeye ulaşmış "reform"ların seyrinin olumlu ya da olumsuz bir biçimde sonuçlanabilmesi, bu ülkelerin dış güvenliğinin istikrarlı olup olmamasına bağlı olacaktır denilebilir.³⁵

Bilindiği gibi, Soğuk Savaş zamanında dış güvenlik denince anlaşılan, karşıt bloklar arasında algılanan askeri tehdit idi. Bu yoğun askeri tehdidin temelinde ise, taraflar arasında birbirlerine yönelik gerçekleştirmiş oldukları nükleer ve konvansiyonel silahlanma gelmekteydi. Ancak, Soğuk Savaş sonunda Avrupa'da değişen koşullarla beraber, dış güvenliğin tanımında da değişiklik olmuştur. Nitekim, 90'lı yılların bölgesel istikrarlığının temelinde yer almış dış güvenlik riskleri, askeri ve askeri olmayan pek çok konuyu kapsamıştır.³⁶

Soğuk Savaş döneminde, bloklar arası bir askeri çatışmanın Doğu ve Batı Almanya Cumhuriyetleri arasındaki sınır boyunca, patlak vermesi beklenmekteydi.³⁷ Halbuki, Soğuk Savaşın sona ermesi sonucu, Avrupa'nın merkezine yönelik belirgin Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte, kıtanın merkezi ve çevresi ile ilgili eski stratejik ayrımın bir şey ifade etmemesi olgusu ile karşılaşmıştır.³⁸ 1989 sonrası Avrupa'nın güvenliği ile ilgili olarak artık hesaplanabilir belirgin bir tehditten bahsetmek mümkün değildir, ancak bugün kıtanın güvenliğine yönelik çeşitli belirsizlikler ve risklerin, eski Sovyet tehdidinin yerini aldığı görülmektedir.

SSCB'nin dağılmasından sonra, Avrupa güvenliğini zorlaması beklenen olası risklerin ve belirsizliklerin Avrupa'nın Güneyinden ve Doğusundan kaynaklanması beklenmektedir. Avrupa'nın Doğusundaki istikrarsızlık kuşağının, Almanya ve Rusya arasındaki alanı kapsayarak, Kuzey Avrupa'dan aşağıya doğru yönelerek Türkiye'yi de içine almak suretiyle, Kafkasya'ya ve hatta Orta Asya'ya kadar yayılması olasılığı bulunmaktadır. İkinci, yani güneydeki istikrarsızlık kuşağının ise, Akdeniz'de Kuzey Afrika'dan Ortadoğu'ya kadar uzanan alanı kapsamaması beklenmektedir.³⁹

İşte, Avrupa'nın doğusunda yer alan istikrarsızlık kuşağı içinde bulunan, Orta ve Doğu Avrupa'nın içinde yer alan ülkelerin bazı özel sorunları

NATO'nun Genişleme Stratejisinde Dikkat Edilmesi Gereken Etkenler

nedeniyle pek çok savaş ve çatışmaya neden olması beklenmektedir. Bu olumsuz beklenti karşısında, bu ülkelere yönelik Batı'nın güvenlik garantileri sağlayıp sağlamaması gerektiği bir tartışma konusu olmuştur. Hatta bazı kesimler konuyu daha da ileriye götürerek, söz konusu bu ülkelerde yaşanacak olası bunalım ve çatışmalarda Batı'nın taraf olup olmaması gerektiği üzerinde fikir yürütmüşlerdir.

Nitekim, Avrupa'nın çevresinde (Doğusunda) yer alan bu istikrarsızlık alanının, kıtanın merkezine olan uzaklığı nedeni ile, merkezdeki Batı Avrupa devletlerinin bir süre için kendilerini güvenlik açısından istikrarlı bir konumda algıladıkları görülmüştür. Bu kesimler arasında yaygın kabul görmüş bir görüş, Avrupa'nın doğusunda devam eden ya da yaşanması olası savaşların, bazı niteliklerinden dolayı Batı Avrupa güvenliği için doğrudan tehdit oluşturmayacağı düşüncesidir. Bu görüşü savunanlara göre, Avrupa'nın Doğusunda yaşanacak olası savaşlar, ya bölgedeki küçük çaptaki devletler arasında yaşanacak devletlerarası savaşlar olacaktır, ya da bu küçük çaptaki bölge ülkeleri içindeki çeşitli milliyetçi ve etnik grupların çatışması sonucu, bir "iç savaş" niteliğinde gelişecektir.

Gerçekleşmesi beklenen olası bir diğer savaş senaryosu da, büyük çapta bir devlet olan Rusya Federasyonu'nun ilerde (1995 yılı koşullarında bu olasılığın gerçekleşmesi mümkün değildir) "saldırgan" tutum içersine girmeyi kararlaştırması sonucunda, Avrupa'ya Moskova tarafından saldırı yöneltilmesi sonucunda gerçekleşecektir. Bu görüşün taraftarlarına göre, Avrupa'ya yönelik saldırı bir Rusya etkeninin oluşması halinde, Batı'nın gerekli her türlü tedbire başvurusu gerekir. Ancak, bunun dışındaki Doğu Avrupa kaynaklı küçük çaplı savaşlarda ise, Batı'nın kendi çıkarlarının doğrudan etkilenmemesi nedeniyle, askeri müdahalede bulunmamasının bu ülkelerin çıkarına olacağı iddia edilmiştir. Dolayısıyla, askeri müdahale karşıtı olanların inancına göre, Avrupa'nın Doğusunda yaşanabilecek olası çatışmaların ve savaşların esas nedenleri, siyasi, ekonomik ve sosyal içerikli olduğundan bu sorunların askeri müdahale ile çözülmesi mümkün değildir. Bu düşünceyi savunan kesimlerce paylaşılan ortak görüş, olası Batı askeri müdahalesinin savaşların tırmandırılmasına neden olabileceği kaygısıdır. Sonuçta savaşın boyutlarının giderek büyümesi ile, bölge ülkelerinin de çıkarları gereği çatışmalara müdahale etme kararı almaları sonucu, büyük güçlerin de taraf olacağı topyekün savaşların yaşanması kaçınılmaz olabilecektir. Bir de, Soğuk Savaş sonrası dönemi koşullarında, Avrupa'ya yönelik doğrudan askeri bir tehdit yokken, Batılı devletlerin kıtanın Doğusunda gerçekleştirebilecek savaşlara askeri müdahalede bulunmasının Batılı kamuoylarına açıklanması ayrı bir problem yaratacaktır. İşte

NATO'nun Sorunları

tüm bu nedenlerle, Batı'nın Avrupa'nın Doğusunda devam eden ya da oluşabilecek savaşlara, askeri müdahale etmek yerine, ekonomik ve siyasi politikalar uygulayacağı, askeri müdahale karşıtı olanların ortak inancı olmuştur.⁴⁰ Nitekim, Batılı devletlerin yaklaşık dört sene süresince, Bosna-Hersek Savaşı karşısında askeri açıdan hareketsiz kalmış olmaları da, Batılı siyasetçilerin askeri müdahale karşıtı görüşü benimsemiş olmaları ile açıklanabilir.

Ancak, 1995 yılı yazında özellikle Bosna-Herkes Savaşı'nda askeri müdahale karşıtı olanların savunduğu gibi, Bosna'daki savaşın sadece diplomatik görüşmeler ve bazı ekonomik yaptırımların uygulanması ile çözülememiş olması gerçeği karşısında, Batı'nın barış koşullarını savaşan taraflara kabul ettirebilmek için, askeri yaptırım uygulanması gerektiği görüşüne itibar etmeye başlamış olduğu görülmüştür. Sonuçta, 1995 yazı sonunda Bosna-Hersek Savaşı'nda da görüldüğü gibi, Avrupa'nın Doğusundaki ve Güneyindeki istikrarsızlık ortamı içersinde, Batı'nın olası bunalım ve çatışmaların başında gerekli müdahalede bulunmamasının, savaşların bir kez daha yaşanmasını kaçınılmaz yapabileceği inancının artık ABD ve Avrupa'daki paylaşılan ortak görüş olmaya başladığı, NATO'nun Bosnalı Sırp askeri hedeflerini ciddi olarak sınırlı bir hava akını ile vurması sonucu⁴¹ kesinlik kazanmıştır. Bu gerçeğin bilincine varmakta biraz gecikmiş olan Batı'nın, 90'lı yıllarda artık bölgede çıkabilecek bunalımların başlangıcında harekete geçilmesi gerektiği inancını benimsediği ve, "Bunalım yönetimi" (crisis management) uygulamayı kararlaştırmış oldukları görülmektedir. İşte, bu düşünce ışığı altında hareket eden NATO'nun, Avrupa'nın Doğusundaki istikrarsızlık kaynaklarının ileride olası savaşlara neden olmasını engellemek amacı ile, genişleme politikasını başlattığı iddia edilmiştir. NATO'nun neden böyle bir karar aldığı tartışılabilir. Ancak, ittifakın genişlemesi sürecinde üye olması beklenen dört Visegrad ülkesinin (Macaristan, Polonya, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri), Avrupa'nın Doğusunda bulunan ve "gri alan" olarak tanımlanan bölgede bulunmaları nedeniyle bu ülkelerin, güvenlik açısından oldukça istikrarsız bir ortam içinde olduğunu söylemek yanlış bir düşünce değildir.

Avrupa'nın Doğusunda devam eden ya da bundan sonra çıkabilecek bunalım ve savaşlar, şu aşamada Avrupa merkezindeki ülkeler için yaşamsal bir tehdit oluşturmuyorsa da, bu bunalımlara Batı'nın zamanında müdahale etmemesi halinde, ileride Avrupa güvenliğinin ciddi bir biçimde zarar göreceği, askeri müdahale taraftarı olanların görüşüdür. Bu görüşün taraftarlarına göre: (i) Avrupa'nın Güneyinde ve Doğusunda ortaya çıkabile-

NATO'nun Genişleme Stratejisinde Dikkat Edilmesi Gereken Etkenler

cek olası savaş ve çatışmaların, Batı demokrasisinin savunduğu temel ilkelere bağdaşmayan karşıt ideolojilerden kaynaklanması büyük bir olasılıktır. Bu nedenle, bu tür gelişmelerin doğrudan Batı güvenlik çıkarlarını zorlaması kaçınılmazdır. (ii) Yine, Avrupa'nın Doğusunda ortaya çıkması beklenen bunalım ve çatışmaların zamanında müdahale edilmeyerek kontrol altına alınmaması durumunda, küçük çaptaki savaşların, önce bölgesel sonra da büyük güçleri kapsayabilecek savaşlar niteliğine dönüşebileceğine inanılmaktadır. Sonuçta, Batı Avrupa ülkelerini de kapsayacak böyle bir savaş ortamının gerçekleşmesini önlemek tabii ki, Avrupa güvenliği bakımından Batı'nın çıkarına olacaktır. (iii) Sözü edilen bölgede, gerçekleşmesi beklenen olası çatışmaların yalnızca askeri saldırganlık biçiminde yayılması tehlikesi yanında, bir de bu çatışmalar sonucu, yeni ekonomik, siyasi ve sosyal sorunların ortaya çıkması olasılığı ile bölgedeki istikrarsızlığın daha da ciddi bir boyut kazanması beklenmektedir. Nitekim, bu savaşlar sonucu ortaya çıkacak bir mülteci konusunun, Avrupa devletleri için yalnızca siyasi değil, aynı zamanda ciddi ekonomik sorunlar da yaratması beklenmektedir. (iv) Avrupa'nın Doğusundaki ve Güneyindeki istikrarsız ortamın giderilmesine yönelik ciddi tedbirler alınmaması halinde, bu bölgelerde tarihten gelen bazı düşmanlıkların canlanmasıyla oluşabilecek rekabetçi ortamın, sonuçta Batı Avrupa güvenliğini zorlaması beklenmektedir. Bugünün koşullarında gerçekleşmesi imkansız gibi görünen, sözü edilen bölgelerde, bir Rus ve Alman rekabetinin oluşması ve yine bir Batı ve İslam çatışması yaşanması beklenen olasılıklardandır.⁴²

1995 yılında, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde Soğuk Savaş sonrası başlatılmış olan siyasi ve ekonomik reformların, Visegrad ülkelerinde belirli bir düzeye geldiği gözlenmektedir. Söz konusu bu ülkelerde başlatılmış olan reformların gelişme düzeyi her ülkede farklı olmuşsa da, daha çok ekonomik alanda zorluklar olduğu gözlemlenmektedir. Sözü edilen bu ekonomik reformların başarıya ulaşmaması durumunda da, bu ülkelerde varolan milliyetçilik hareketlerinin demokratlaşma yanlısı olan yönetimlerin yerini alması beklenmektedir. Bu türden değişimlerin olmasının en önemli sonuçlarından birisi ise, bölgede Latin Amerika siyaset modeli türünde yönetimler kurulması olacaktır. Bu ülkelerdeki reformların başarı ile sonuçlandırılmasında rol oynayacak bir önemli etken de bölgesel dış güvenlik ortamının istikrarlı olup olmamasıdır.⁴³ Önceden de belirtildiği gibi, Avrupa'nın Doğusunda yer alan ülkelerin içinde yer aldıkları çeşitli bölgesel güvenlik sorunları: (i) Rusya Federasyonu'ndaki demokrasiye geçiş sürecinin nasıl sonuçlandırılacağı, (ii) bölgede var olan nükleer silahların yaratacağı askeri ve ekolojik tehditler ve (iii) bölgede varolan savaşların yarattığı mülteci sorunun nasıl halledilebileceği gibi, cevabı henüz belirgin olmayan, hem askeri hem de askeri olmayan nitelikte pek çok konuyu kapsamaktadır.

NATO'nun Sorunları

1995 yılı koşullarında, Orta ve Doğu Avrupa Bölgesinin istikrarsız bir görüntü sergilemesi, bu bölgedeki ülkelerin iç güvenlik koşullarının olumsuz bir biçimde etkilenmesi olasılığını kuvvetlendirmektedir. Özellikle, Soğuk Savaş sonrasında eski Doğu Bloku ülkelerinin istikrarlı bir güvenlik sistemine sahip olmamaları, bu ülkelerin sonuçlandırmaya çalıştıkları siyasi ve ekonomik reformların başarısına gölge düşürmektedir. 1995 yılında Batı'da yaygın olan görüş, Orta ve Doğu Avrupa'daki çeşitli risk ve belirsizliklerin yarattığı bu istikrarsız ortam giderilmedikçe, bölge ülkelerinde başlatılmış olan demokratikleşme girişimlerinin başarı ile sonuçlandırılmasının mümkün olmayacağı düşüncesidir.

Eski Doğu Bloku ülkelerinden Visegrad dördlüsünün 1989 sonrası dönemde başlattıkları reformları, 1995 yılında neden tamamlayamamak gibi bir durum ile karşı karşıya olduklarını anlamak için kısa da olsa, bu ülkelerin mevcut iç ve dış güvenlik sorunlarına değinmek yerinde olacaktır.

B. Visegrad Ülkelerinin Karşılaştıkları İç ve Dış Güvenlik Sorunları

a-Polonya Cumhuriyeti

Polonya'nın kendi iç yapısı ile ilgili olarak sorunlar, temelde iki başlık altında toplanabilir. Polonya'nın birinci önemli meselesi, ülkede bulunan azınlıklardır. Tarihsel nedenlerle oluşan sınır düzenlemeleri sonucu, 1995 yılı Polonya Cumhuriyeti'nde, Alman, Silezyalı, Beyaz Rus ve Litvanyalı-lardan oluşan yaklaşık 800.000 kadar azınlık nüfus vardır. Dolayısıyla, Varşova Hükümeti'nin gelecekte olası bir bunalım sırasında azınlıklara nasıl davranacağı büyük önem kazanmaktadır. Söz konusu bu azınlıkların olası bir siyasal ve sosyal bunalım (örneğin milliyetçilik akımlarının giderek hız kazanması sonucu) sırasında baskıya uğramaları, azınlıklarla bağları olan diğer komşu ülkelerin askeri müdahalede bulunmaları için gerekli meşru ortamı sağlayacaktır.⁴⁴ Böylesi koşulların gerçekleşmesi durumunda da, olası bir devletlerarası bunalımın yaşanılması kaçınılmaz olacaktır. Polonya'daki azınlıklar ve onların hakları ile ilgili olarak, Varşova yönetimi ile diğer bölge ülkeleri arasında çıkması düşünülen savaş olasılığında, hem Polonya'nın hem de Avrupa kıtasının güvenliğinin tehlikeye girmesi söz konusu olabilecektir. Dolayısıyla, Polonya'nın bir iç siyasal sorunu gibi görünen azınlıklar konusunun, Varşova yönetiminin iç siyasal ve ekonomik istikrarı ile bağlantılı olarak, her an, Avrupa bölgesi güvenliğini olumsuz biçimde etkileyebilecek bir sorun haline dönüşmesi olasıdır.

NATO'nun Genişleme Stratejisinde Dikkat Edilmesi Gereken Etkenler

Polonya Cumhuriyeti'nin ikinci önemli meselesi, azınlık sorununu da doğrudan etkileyebilecek olan, ülkede 1989 yılı sonrası başlatılmış olan sosyal ve ekonomik içerikli reformların başarısızlığa uğraması riskidir. Böyle bir sonucun yaşanması halinde, bundan doğrudan olumsuz bir biçimde etkilenecek olanlar yine azınlıklardır. Nitekim, tarihsel örnek olaylar göstermiştir ki, ekonomik bunalım süreçlerinde hükümetlerin bir çoğu ülkedeki azınlık haklarına gereken hassasiyeti göstermemişlerdir. Ekonomik bir kaos içinde, azınlıkların zarar görmesi, yine bu azınlıklarla irtibatlı olan ülkelere askeri müdahalede bulunmak için yeterli meşru ortamı sağlayacaktır. Bu nedenle, özellikle Polonya'daki ekonomik reformların başarı ile sonuçlandırılması büyük önem kazanmaktadır.

1995 yılı Polonyası'nda hem ekonomik hem de sosyal alanda görünen tablo hiç de iç açıcı değildir. Tüm Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Polonya'da da halkın siyasete ve siyasetçilere olan inancı azalmıştır. Partiler arasında diyalog ve işbirliği olmadığı gibi, politikacıların da parti çıkarları yerine kendi öz çıkarları peşine düşmüş oldukları görülmektedir. 1992 yılında yapılan kamuoyu yoklamalarında, Polonya nüfusunun % 80'inin 90'lı yıllarda ülkede hakim olan siyasal yapıdan hoşnutsuz olduğu tespit edilmiştir. Nitekim, aynı kamuoyu yoklamaları sonuçlarına göre, halkın hükümete olan inancında da, % 20'lik bir düşüş olduğu kaydedilmiştir. Polonya ekonomide uygulanan şok tedbirler sınırlı ölçüde de olsa, sonuç vermeye başlamıştır. Ekonomik göstergelerdeki düşüş olumlu yönde değişmeye başlamıştır. Sözelimi, sanayi üretimindeki iniş yerini yavaş da olsa yükselmeye bırakmıştır. Polonya'da 1990'larda % 585 dolayında seyreden enflasyon oranı, 1993'lerde % 40'a kadar inmiştir. Yine, 1993 yılında Polonya'daki işsizlik oranında % 15 civarındadır. Tüm bu göstergeler Polonya ekonomisinin sınırlı ölçülerde iyileşmekte olduğunu gösteriyorsa da, sonuç Batı standartları bakımından yeterli değildir.⁴⁵

Polonya'nın güvenliğini tehdit edebilecek dört dış kaynaklı etkenden bahsetmek mümkündür. Birinci olasılıkta, Polonya'nın ekonomik, siyasi ve sosyal istikrarının, kendi dışında bulunan bir ülkedeki Polonyalı azınlıkların sorunları nedeni ile bozulması olasıdır. Nitekim, Rusya'da yaşanabilecek olası bir bunalım ya da savaş sonucu, Rusya Federasyonu'nda bulunan 95.000 kadar Polonyalı azınlığın Varşova'ya gerçekleştirecekleri olası Polonyalı göç akımı sonucu, bu türden bir güvenlik sorunun yaşanması beklenen bir olasılıktır. Bilindiği gibi, Polonya dışında ülkelere yaşayan Polonyalı azınlığın yaşadığı ülke yalnızca Rusya değildir. Nitekim, Beyaz Rusya'da 600.000, Litvanya'da 250.000, Ukrayna'da 300.000, kadar Polonyalı yaşamaktadır. Sonuçta, Polonyalı nüfusun yaşadığı adı geçen ülkelere, ülkelerarası bir savaş ya da bu ülkeler içinde iç savaş çıkması halinde, Varşova Hükümeti'nin karşı karşıya kalacağı bir göç akımı, zaten oldukça

NATO'nun Sorunları

hassas olan Polonya ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler bırakabilecektir. Nitekim, bu durumun farkında olan Varşova Hükümeti, olası göçleri engelleyebilmek amacı ile, 50.000'den fazla mülteci alamayacağını resmen ilan etmiştir.⁴⁶

Varşova Hükümeti'nin güvenliğini gelecekte tehdit edebilecek ikinci dış kaynaklı etken de, Polonya'nın yakın çevresinde bulunan nükleer, kimyasal ve biyolojik kitle imha silahlarının yayılmasının önlenememesi sonucu yaşanabilecektir. Özellikle bu silahların üretimi veya muhafaza edildikleri yerlerde ortaya çıkabilecek bir kaza sonucunda, Polonya Cumhuriyeti'nin gelişmelerden etkilenmesi olası olacaktır.⁴⁷ Polonya'nın kendi güvenliğine yönelik olarak algıladığı ürkütücü bir diğer dış kaynaklı etken de, Orta ve Doğu Avrupa'yı yeniden etkinlik alanına almak isteyen bir Rusya'dır. Rusya Federasyonu'nun 1994 yılında Polonya'daki en son Rus askerlerini çekmiş olması ve Varşova Paketi'nin dağılmış olması, aslında Moskova yönetimini doğrudan askeri bir tehdit olmaktan çıkarmaktadır. Ancak, Polonya Cumhuriyetini Moskova Hükümeti ile ilgili olarak askeri açıdan rahatsız eden, bir konu kuzey sınırında yani, Klaningrad'daki Rus askeri varlığıdır. Varşova Hükümeti yakın bir gelecekte Klaningrad'daki Rus askeri varlığının arttırılmasından endişe etmektedir. Yine, Polonya Cumhuriyeti'nin güvenliğini dolaylı da olsa etkileyebilecek bir dış kaynaklı önemli etken de, Ukrayna ve Rusya Federasyonu arasında çıkması olası bir savaşın çevre ülkelere yayılması sonucu Polonya'yı da kapsamaması olacaktır.⁴⁸

Özetlemek gerekirse, Polonya Cumhuriyeti 90'lı yıllarda 1989 sonrasında başlatılmış olan reformları henüz arzu edilen noktaya ulaştıramamıştır. Yukarıda değinilen bazı dış kaynaklı sorunlar nedeniyle de Varşova Hükümeti kendini emniyet içinde görmediğinden, dış politikasında önceliği Batı güvenlik kurumlarıyla bütünleşmeye vermiştir. Bu amaç doğrultusunda, Polonya Cumhuriyeti Avrupa Birliği ile arasında ortak üyelik statüsü gerçekleştirmiştir. Yine, Polonya Devlet Başkanı Walesa'nın önderliğinde NATO'ya tam üye olmak için girişimde bulunmuşsa da, ittifakın Ocak 1994 tarihli Zirve kararı sonucu, Barış İçin Ortaklık Projesi ile yetinmek zorunda kalmıştır.⁴⁹

b-Macaristan Cumhuriyeti

Macaristan Cumhuriyeti bölge ülkelerine kıyasla nüfus bakımından daha homojendir. Ülkenin içinde bulunan azınlıklar (120.000 Slovak, 80.000 Hırvat, 5000 Sırp ve 25.000 Romanyalı) 1995 yılı koşullarında, Budapeşte Hü-

NATO'nun Genişleme Stratejisinde Dikkat Edilmesi Gereken Etkenler

kümetinin siyasal istikrarını bozacak bir nitelik taşımamaktadır. Dolayısıyla, Macaristan içinde bulunan sınırlı sayıda azınlık nedeni ile ülkede bir siyasal istikrarsızlık beklenmemektedir. Ancak, Macaristan'da, başlatılan ekonomik reformların sonuçlandırılmaması halinde, koşulların ağırlaşması ile paralel olarak, milliyetçi hareketlerin hız kazanması sonucu, Budapeşte Hükümeti tarafından ülkede bulunan azınlıklara baskı uygulanması olasılığında, bu azınlıklarla bağları olan devletlerin Macaristan'a yönelik saldırgan tutum içersine girmeleri beklenen olasılıklardandır.⁵⁰ İşte, bu tehlikeli olasılığın gerçekleşmesini önlemek için de, önceliğin ekonomik reformların sonuçlandırılmasına verilmesi gerektiği, Macaristan siyasal kadroları arasında yaygın olarak kabul edilen bir görüş olmuştur.

1995 yılı koşullarında, Macaristan'ın kendi iç güvenlik koşullarının eskiye kıyasla daha bir istikrarlı olduğu söylenebilir. Ancak, ekonomik alanda Soğuk Savaş sonrası yapılan tüm Batı kaynaklı yatırımlara rağmen, tablonun çok da iyiye gittiğini söylemek güçtür. Bununla birlikte, bu ülkedeki ekonomik durum diğer Visegrad ülkeleri ile kıyaslandığında, ümit verici olarak değerlendirilebilmektedir. Bunun sebebini de, bazı yazarlar Macaristan'da 1970 yılında başlatılmış olan liberal ekonomi politikasına bağlamaktadırlar. Ancak, Batı'da yaygın olan Macar ekonomisi ile ilgili iyimser beklentilere rağmen, 1992 yılında işsizlik oranı % 12 idi, 1993 yılındaki enflasyon oranı ise % 20'lerde seyretmiştir. Bu durumla ilintili olarak, Başbakan Antall'ın ölmesinden sonra, hükümeti ele geçiren Macar Demokratik Forumu liderliğindeki yönetimin, Macar halkı önündeki itibarının oldukça azalmış olmasının, bir nedeninin de ekonomik olduğu söylenebilir. Sözü edilen dönemde, ülkede baş gösteren ekonomik durgunluk ve % 12,5 oranında seyreden işsizlik de, ülke yönetiminden duyulan hoşnutsuzluğun oluşmasında birinci derecede rol oynamıştır denilebilir.⁵¹

Her şeye rağmen, 1995 yılı Macaristan'ında belli bir düzeyde sağlanmış olan siyasal istikrarın herhangi bir nedenle yok olmaması, Budapeşte'deki siyasal kadroların ileriye dönük olarak öncelik verdikleri en önemli konu olmuştur. Bu nedenle de, 1995 yılında erişilen bu durumun muhafaza edilmesi ve daha da ileriye götürülmesi için, ekonomik reformların başarı ile sonuçlandırılması gerekliliği Budapeşte Hükümeti için büyük önem kazanmıştır. Batı'da yaygın olan bir görüşe göre, Macaristan'da ekonomik ve siyasal alanda başlatılmış olan reformların yakın gelecekte başarı ile sonuçlanıp sonuçlanmaması, bu ülkenin iç güvenliğinin istikrarlı olup olmasını doğrudan etkileyecektir.

Macaristan'ın güvenliği ile ilgili olarak dışardan yönelebilecek tehditler, mülteci akını ve bölgede var olan silahların yaratabileceği önemli so-

NATO'nun Sorunları

runlar gibi bazı konularda Polonya ile benzerlik taşıdığı söylenebilir. Macaristan'ın, özellikle Visegrad ülkeleri içinde ekonomik refah düzeyinin yüksek olması nedeniyle yoğun bir mülteci akını ile karşılaşması söz konusudur.⁵²

Gelecekte, Macaristan'ın sınırları dışındaki 3,5 milyon Macar azınlık nüfus nedeni ile, komşu ülkelerle ilişkilerinin bozulması olasılığı, hem Budapeşte Hükümeti'nin kendi güvenliğini hem de, Avrupa güvenliğini olumsuz bir biçimde etkileyebilecek sonuçlar doğurması beklenmektedir. Bu tür bir senaryonun iki şekilde ortaya çıkması olasılığı beklenmektedir. Birinci olasılığın gerçekleşmesi, Macaristan'ın komşu ülkelerde bulunan Macar azınlıkların haklarının korunmasını gerekçe göstererek, revizyonist bir politika izlemesi sonucu ortaya çıkabilecektir. 90'lı yıllarda, Budapeşte Hükümeti'nin bu yöndeki iddiaları inkâr etmesine rağmen, başta eski Başbakan Jozsef Antall ve Savunma Bakanı Ernoe Raffay'ın 1990 ve 1992 yılında yaptıkları konuşmalarında, revizyonist eğilimleri çağrıştıran bazı ifadelerle rastlanmıştır.⁵³ Bunlara rağmen, Macaristan'ın Avrupa Birliği üyesi olmayı hedeflediği bir aşamada, komşularına yönelik revizyonist bir siyaset izlemesi, 1995 yılı koşullarında imkansız gibi görünmektedir.

İkinci olasılıkta da, Macaristan'ın dışındaki komşu ülkelerde bulunan Macar azınlığa komşu ülke yönetimleri tarafından baskı uygulanması ile, Budapeşte Hükümeti'nin bölge istikrarını bozucu olaylara neden olması sonucu yaşanabilecektir.⁵⁴ 1995 yılında, Budapeşte Hükümeti'nin sınırlı sayıda Macar azınlığa sahip ülkelere Slovenya, Hırvatistan ve Ukrayna Cumhuriyeti ile sorunu yoktur. Nitekim, Budapeşte Hükümeti 90'lı yıllarda yakın çevresindeki ülkelere bazıları ile gerçekleştirdiği ikili anlaşmalarla, ülkelerarası ilişkilerin normalleşmesi yolunda epey ilerleme kaydetmiştir. Örneğin, 1991 yılında Rusya Federasyonu ile gerçekleştirilen ticari anlaşma ile, Ukrayna Cumhuriyeti arasında imzalanmış olan bazı sınır güvencelerini kapsayan anlaşma, bunlardan bazılarıdır. Fakat, Orta ve Doğu Avrupa'da bulunan diğer bazı ülkelere Macar azınlığının içinde bulunduğu olumsuz koşulları nedeniyle, Budapeşte Hükümeti'nin uzun zamandır ilişkilerinin gerginlik içinde olduğu bazı ülkelerle, (Sırbistan ve Romanya) bölgede yaşanabilecek olası bir bunalım sırasında, olayların daha da tırmanması sonucunda, bir savaş çıkması beklenen bir olasılıktır.⁵⁵

Macar Hükümeti, yukarıda değinilen türden savaşların oluşmasının önlenmesi için, ağırlığın AGİT ve BM gibi uluslararası kuruluşların azınlık hakları ile ilgili hükümlerinin harekete geçirilmesinde bulmuştur. Nitekim, bu ülkelerin 1993 yılında Avrupa Konseyi üyesi olması, Budapeşte Hükümeti'ne, azınlıkların durumlarının iyileştirilmesi yönünde Strasbourg'da baskı yapabileceği inancını vermiştir.⁵⁶

NATO'nun Genişleme Stratejisinde Dikkat Edilmesi Gereken Etkenler

Macaristan Hükümeti içinde bulunduğu coğrafi sınırlarda, özellikle Doğusunda "Büyük Romanya" ile "saldırgan Rusya" olasılıklarının gerçekleşmesi ve Güneyinde de, Belgrad Hükümeti ile Voyvodina'daki Macar azınlık nedeniyle yaşanabilecek çatışma olasılıkları karşısında, kendisinin bir güven boşluğu içinde olduğu çıkarsamasını yapmış, bu nedenle NATO üyesi olarak Batı ile askeri açıdan bütünleşmeyi gerçekleştirerek bu sorunu çözmek istemiştir.⁵⁷ Batı'nın Budapeşte Hükümeti'nin bu yöndeki taleplerini 1994 yılında, Barış İçin Ortaklık Projesi ile yanıtlamış olması, Macaristan Hükümeti tarafından o tarihte yetersiz bulunmuştur.

c- Çek ve Slovakya Cumhuriyetleri

Çek ve Slovakya Cumhuriyetleri'nin iç güvenliklerine yönelik tehdidin, bu ülkelerin dışındaki gelişmelerle bağlantılı olarak gelişmesi beklenmektedir. Örneğin, bölgede yaşanabilecek olası bir çatışma ya da savaş sonucunda, ortaya çıkan istikrarsız durumun etkisi ile, ülkede potansiyel olarak varolan milliyetçi ve ayrılıkçı akımların, özellikle, Moravyalı, Silezyalı ve Slovakya'da bulunan Macar azınlıklar nedeni ile, etkinliklerinin arttırılması durumunda, bu iki ülkeyi doğrudan etkileyebilecek iç güvenlik sorunlarının yaşanması beklenmektedir. Sözü edilen bu tehditlerin dayanaklarını ülkelerin tarihsel geçmişinde bulmak mümkünse de, bu tehditlerin güvenlik sorunu yaratma olasılığının, eski Çekoslovakya Federal Cumhuriyeti'nin barışçıl bir biçimde ayrılmasından sonra, daha bir önem kazanmış olduğu görülmüştür.⁵⁸

Her iki yeni bağımsız cumhuriyetin de, kendilerine dışarıdan yönelebilecek tehditler bakımından mülteci akını v.b. bazı konularda aynı konumu paylaştıkları söylenebilir. Ancak, genelde, Çek Cumhuriyeti'nin dış kaynaklı tehditler bakımından, Bratislava Hükümetine kıyasla çok daha elverişli bir konumda olduğu söylenebilir. Bunun bir nedeni "kadife ayrılık"⁵⁹tan sonra, Slovakya Cumhuriyeti'nin, coğrafi varlığı ile Çek Cumhuriyeti ve Avrupa'nın Doğusunda Prag Hükümeti tarafından olası tehdit olarak algılanan bazı ülkeler (Ukrayna ve Rusya Federasyonu) arasında tampon oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Slovakya'nın güvenliğini zedeleyebilecek bir olasılık da, Rusya ve Ukrayna arasında çıkabilecek olası bir çatışmadan kaynaklanabilecektir. Dolayısıyla, Ukrayna'nın gelecekte bağımsızlığını sürdürmesi, Avrupa güvenliğinin olduğu kadar, Slovakya Cumhuriyeti'nin de doğrudan çıkarına olacaktır. Slovakya Cumhuriyeti'nin "kadife ayrılık"tan sonraki coğrafi konumu nedeni ile, Avrupa'nın Doğusundan kaynaklanabilecek olası kitle imha silahları yayılmasında da, Çek Cumhuriyeti'ne kıyasla daha dezavantajlı bir konumda olduğu söylenebilir.⁶⁰

NATO'nun Sorunları

Çek ve Slovakya Cumhuriyetleri arasında barışçıl bir biçimde gerçekleşen ayrılmadan sonra, askeri olarak iki ülkenin birbirine tehdit olması gibi bir durum söz konusu değildir. Söz konusu bu iki ülkenin güvenliğini tehdit edebilecek en önemli konulardan biri, ekonomik reformların nasıl sonuçlandırılacağı, bir diğer konu da, ilerde çıkması olası bölgesel güvenlik sorunlarının nasıl halledileceği sorusu olacaktır.

Ekonomik alanda, Slovakya Cumhuriyeti'nin Çek Cumhuriyeti'ne kıyasla oldukça kötü bir durumda olduğu anlaşılmaktadır. Bunun bir nedeni, "kadife ayrılık"tan önce, yani 1991 yılında, Çekoslovakya'ya yönelmiş olmasından, 800.000 dolar tutarındaki yatırımların, % 95'inin Çek tarafına yapılmış olmasından kaynaklandığı iddia edilmektedir. Bu durumun olumlu ve olumsuz yansımalarına, her iki ülkenin ekonomik göstergelerinde rastlamak mümkündür. Nitekim, 1991 yılında Slovakya'daki işsizlik oranı % 15 iken, bu oranın Çek Cumhuriyeti'nde % 5-6 düzeyinde seyrettiği görülmüştür. Ancak, Slovakya'da ortaya çıkan bu işsizlik oranının önemli bir nedeninin, Soğuk Savaş sonrası döneminde Slovakya'daki silah endüstrisine yönelik taleplerin, artık azalmış olması ile ilgili olduğu söylenmiştir. Bu arada Çek Cumhuriyeti'nin Visegrad dördlüsü içinde siyasi ve ekonomik istikrar bakımından, en iyi durumda olan ülkelerden biri olduğu gerçeği unutulmamalıdır.⁶¹

Bu iki ülke ile ilgili olarak, 1995 yılında Batı'da yaygın olan görüş, Prag ve Bratislava Hükümetlerinin ekonomik ve güvenlik konularında desteklenmeleri gerektiğidir. Söz konusu bu iki ülkenin Batı ile askeri ve ekonomik bütünleşme arayışları şu şekilde seyretnmiştir:

Prag yönetiminin "kadife ayrılık"ı takiben, "Visegrad Grubu" girişimini bilinçli olarak askıya almasından sonra, kendi güvenliğini garantilemek amacı ile, tüm enerjisini Batı kurumlarıyla bütünleşmeye verdiği görülmüştür. Bu girişimlerinin sonucunda da, Prag Hükümeti'nin Eylül 1993 tarihinde, Avrupa Birliği'ne "ortak üyelik" statüsünde katılmayı gerçekleştirdiği görülmüştür. Yine, aynı yıl içinde, Prag yönetimi NATO'ya üye olmak amacıyla olduğunu belirtmişse de, bu girişimi, ittifakın Brüksel Zirvesi kararı doğrultusunda, ilan edilen "Barış İçin Ortaklık Projesi"ne katılma hakkı ile sınırlı kalmıştır.⁶²

Slovakya Cumhuriyeti'nin de NATO ve AB üyeliği peşinde olduğu uzun zamandır bilinmektedir. Bratislava Hükümeti bu sürecin daha uzun bir zaman alacağını bilincindedir, ancak Ukrayna ve Rusya Federasyonu'na olan yakınlığı ve bu ülkelerdeki demokratikleşme süreci ile ilgili belirsizliklerin giderilmemiş olması nedeni ile, güvenliğinin garantilenebilmesi için, Batılı güvenlik kurumları özellikle NATO, ile bütünleşmesinin zorunlu olduğunu düşünmüştür. Nitekim, Bratislava yönetiminin, bu

NATO'nun Genişleme Stratejisinde Dikkat Edilmesi Gereken Etkenler

amaç doğrultusunda eski askeri doktrininde değişiklik yapmış olması da, bu konudaki kararlılığının bir göstergesidir. Sözü edilen, yeni Slovak askeri doktrinine göre, (i) hem Almanya tehdit olarak algılanmamakta, (ii) hem de 46.000 kadar askerden oluşan Slovakya ordusu sivil denetim altına konmaktadır. Tabii, Bratislava Hükümetinin savunmaya dayanan bir doktrin edinmesinin en önemli nedenlerinden biri, bu değişikliğin ülkesinin NATO ile bütünleşme sürecini hızlandıracığına inanmış olmasındandır. Ama, bilindiği gibi, Bratislava Hükümetinin de tam üyelik macerası 1994 yılında "Barış İçin Ortaklık Projesi"ne taraf olmaktan öteye gidememiştir.⁶³

şimdiye kadar kısaca incelenen Visegrad ülkelerinin, 1989 sonrası dönemde başlatmış oldukları ekonomik, siyasal ve sosyal içerikli reformlardan bazılarını, 1995 yılında belli bir düzeye getirmiş oldukları görölmüştür. Ancak bu ülkelerin içinde bulundukları gerek bölgeye özgü güvenlik problemleri nedeniyle gerekse de kendi iç siyasal yapıları ile ilgili bazı sorunlar nedeniyle, demokratikleşme girişimlerini başarı ile tamamlayamama olasılıkları vardır. Ayrıca, "gri alan" denilen istikrarsız bu bölgede, yer alan Visegrad ülkelerinin, özellikle 1991 ve 1993 yıllarında Moskova'da yaşanan darbe girişimlerinden sonra, uzak bir olasılık da olsa kendilerini "saldırgan bir Rusya" gerçeğine karşı da hazırlıklı bulundurmak ihtiyacı içinde oldukları görölmüştür.⁶⁴ Bu ülkelerin inançlarına göre, demokratikleşme girişimlerinin tamamlanmasının birinci koşulu, Batı ile askeri ve ekonomik alanda bütünleşmeyi gerçekleştirmekten geçmektedir. Ancak, yalnız başına ekonomik entegrasyon da, güvenliğin sağlanamadığı bir ortamda reformların başarı ile sonuçlandırılması için yeterli olmayacaktır.

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte, güvenlikle ilgili önceden geçerli olan, iki kutupluluk, nükleer caydırıcılık, gibi temel belirleyiciler, yeni dünya düzeninde önemini kaybetmeye başlamıştır. Sözü edilen bu dönemde, iki blok arasındaki askeri karşıtlığın ortadan kalkması sonucu, Soğuk Savaş döneminde belli olan hesaplanabilir Sovyet askeri tehdidi yerini, önceden hesaplanması neredeyse imkansız olan risk ve belirsizliklere bırakmıştır. Söz konusu bu yeni koşulların varlığı, Avrupa'nın merkezinde bulunan ülkeler için güvenlik bakımından istikrarlı bir ortam yaratmıştır. Doğu Avrupa'da ise, oldukça istikrarsız ve güvensiz bir ortam olmuştur. Nitekim, etnik çatışmalar, aşırı milliyetçilik hareketleri, köktendinci tehdit, kitle imha silahlarının yayılma sorunu, terör, ekonomik ve siyasal istikrarsızlık gibi konuların, Soğuk Savaş sonrası dönemde, Avrupa güvenliğinin, en önemli tehdit unsurları olması beklenmektedir.⁶⁵ şşte, böylesi koşulların geçerli olduğu bir ortamda, zaten güvenlikleri bir çok tehdide açık olan

NATO'nun Sorunları

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin, 1989 sonrası dönemde başlatmış oldukları reformları başarı ile sonuçlandırmaları tehlike içine girmektedir.

Yukarıda da incelendiği gibi, Orta ve Doğu Avrupa'daki eski Doğu Bloku ülkelerinin Soğuk Savaş öncesinde karşı karşıya oldukları tehdit oldukça belirginken, bugün bu ülkelerin güvenliğine tehdit olan pek çok yeni risk ve belirsizliğin varlığından bahsetmek mümkündür. Varşova Pakti'nin dağılmasından sonra, özellikle Visegrad ülkelerinin, karşı karşıya bulundukları risklerin ve belirsizliklerin üstesinden gelebilecek nitelikte bir askeri yapıdan yoksun kalmış oldukları görülmüştür. Soğuk Savaş yıllarında, bu ülkelerin askeri yapılanmalarının tamamen SSCB'ye endekslenmiş olması nedeniyle, Varşova Pakti'nin dağılmasından sonra, Visegrad ülkelerinin, savunma için gerekli olan, ortak hava savunma sisteminden mahrum kaldıkları ve aynı zamanda orduların ihtiyacı olan Rus askeri yedek parça ediniminde de zorlukla karşılaşmış oldukları görülmüştür. Bu gerçekler karşısında, Visegrad ülkelerinin 1989 yılından itibaren güvenlik arayışı içersine girerek, birçok bölgesel kurumlaşma girişiminde bulunmuş oldukları görülmüştür. Ancak bir çok nedenden dolayı bölgesel güvenlik girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmış olduğu görülmüştür. Bu nedenle de, 1993 yılından sonra, Visegrad ülkelerinin tüm gayretlerini NATO ve AB ile bütünleşmeye vermiş oldukları gözlemlenmiştir.⁶⁶

İşte, Visegrad ülkelerinin Soğuk Savaş sonrasında, gerçekleştirdikleri tüm bölgesel güvenlik işbirliği girişimlerinin neden başarısızlıkla sonuçlandığını anlayabilmek ve bu girişimlerin başarı ile sonuçlanmış olması halinde bile, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin güvenliğini sağlayabilecek nitelikte olup olmadıklarını belirlemek, kuşkusuz bu ülkelerin NATO ya da AB'ne gerçekten üye olmaya ihtiyaçları olup olmadığı sorusunu da yanıtlanmasına katkıda bulunacaktır. Bu nedenle, kısa da olsa, 1989 sonrası yıllarda, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden, Çekoslovakya'nın dağılmasından önce üç ülke olan Visegrad Dörtlüsü'nün ortak güvenlik sağlama amacı ile girişimde bulunduğu, bölgesel işbirliği örgütlenmesinin incelenmesi faydalı olacaktır.

C. Visegrad Ülkeleri Bölgesel ve Çok Taraflı İşbirliği Modelleri

a- Bölgesel İşbirliği Modelleri

Aşağıda açıklanacak Orta ve Doğu Avrupa bölgesi ülkelerinden Visegrad'ın çeşitli girişimleri sonucu oluşmuş Bölgesel İşbirliği Modelleri'nin aralarında belirgin farklar bulunmasına rağmen, modeller arasında bazı

görüşlerin ortak olduğu tespit edilmiştir. Sözü edilen bu bölgesel işbirliği modelleri, üyelik bakımından sınırlayıcı olmamıştır, bu nedenle bazı Batı Avrupa ülkelerinin de bazen kurucu üye olarak, bu girişimlerde yer alması mümkün olabilmiştir. Ciddi bir bürokrasileşmenin Visegrad Girişimi'nin gelişimini zorlayacağına inanan üye ülkelerinin söz konusu girişimlerinde bilinçli olarak ciddi bir örgütlenme yapısından kaçınmış oldukları görülmüştür. Yine Visegrad Girişiminde, bölge ülkeleri arasında çeşitli konularda "işbirliği" yapma en önemli siyasi motivasyon olmuşsa da, ülkeler arasında bölgesel entegrasyonu gerçekleştirmek suretiyle, sonuçta siyasi, ekonomik ve askeri bir bloklaşmaya yol açmaktan da özellikle kaçınılmıştır.⁶⁷

i- Visegrad Girişimi

15 Şubat 1991 tarihinde, Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya Cumhuriyetlerinin Devlet Başkanı temsilcilerinin katılımı ile gerçekleştirilen Zirve sonucunda, "Visegrad Troika"sının oluşturulması ile, Visegrad Girişimi'nin ilk adımının atılmış olduğu görülmüştür. 1991 yılı öncesinde, komünizmden demokrasiye geçiş süreci dönemini, aralarında diplomatik tartışmalarla geçiren, Visegrad ülkelerinin, özellikle 1991 yılında Moskova'da gerçekleşen Ağustos Darbesi etkisiyle, ilişkilerine yeniden düzen verme kararı almış oldukları görülmüştür. Bu kararlar doğrultusunda yayınlanan Visegrad Bildirisinde de.⁶⁸ Visegrad Girişiminin temel hedeflerinin saptanması mümkün olmuştur. Örneğin, Visegrad ülkeleri, aralarında imzalamış oldukları Visegrad Bildirisi gereğince, aralarındaki ülkelere birine yönelik olası bir saldırı olması halinde, saldırıya uğrayan ülkenin korunmasına yönelik olarak "*ortak savunma*" taahhüdünde bulunmamışlardır. Söz konusu bu ülkeler Visegrad Bildirisi'nde de belirtildiği üzere, yalnızca, birbirlerine karşı askeri konularda lojistik destek sağlamak, bilgi alışverişinde bulunmak ve askeri tatbikatlar yapmak gibi konularda işbirliği yapma sözü vermişlerdir. Bu çerçevede doğrultusunda yapılan girişimler sonucunda, Visegrad Bildirisi'nin hedeflediği bazı askeri ve ticari konularda, sözü edilen ülkeler arasında olumlu sonuçlar elde edildiği de görülmüştür.⁶⁹

Örneğin, bu ülkelerin Genel Kurmay Başkanları ve Savunma Bakanları arasında yapılan toplantılar sonucunda, Visegrad ülkelerinin askeri yapılanması konusunda yararlı işbirliği yapıldığı tespit edilmiştir. Nitekim 1991 yılından sonra başlatılan askeri konulardaki işbirliği girişimleri sonucunda, ikili devletler düzeyinde Visegrad ülkeleri arasında bir çok savunma anlaşmasının imzalanmış olduğu görülmüştür. Ancak, söz konusu ülke-

ler bu girişimlerini sürdürürlerken kesinlikle yeni bir askeri blok oluşturmak niyetinde olmadıklarını özellikle belirtmişlerdir. Böyle bir girişimin maddi ve manevi yükünü üstlenemeyeceklerini düşünen Visegrad ülkelerinin, 90'lı yıllardaki askeri yapıları da, zaten bu devletlerin güvenliğini sağlayabilecek ciddi bir askeri pakt oluşturmaktan oldukça uzaktır. Visegrad ülkelerinin Visegrad girişimini askeri pakta dönüştürmek istememelerinin en önemli nedeni, bu tür bir girişimin, ülkelerinin NATO ve AB'ne üye olmalarını olumsuz bir biçimde etkileyeceği inancıdır. Yine, bu ülkeleri engellemiş bir diğer neden ise, böylesi bir girişimin sonuçlarının Sırbistan ve Romanya gibi bazı bölge ülkelerinin güvenlik algılamalarını olumsuz biçimde etkileyeceği yönündeki endişeleri olmuştur.⁷⁰

21 Aralık 1992 tarihinde imzalanmış olan Serbest Ticaret Anlaşması (Central European Free Trade Area: CEFTA).⁷¹ Visegrad Girişiminin ekonomik alanda üye ülkeler arasında hedeflemiş olduğu işbirliği girişiminin en önemli sonucu olarak nitelendirilmiştir. 1993 yılında yürürlüğe giren bu anlaşmaya göre, 2001 yılına kadar üç aşamada, Visegrad ülkeleri arasındaki ticari engellerin kaldırılması hedeflenmiştir. Ancak, 1995 yılı koşullarında, anlaşmanın başında hedeflenmiş olan amaçların yerine getirilememiş olduğu görülmüştür.⁷²

Başlangıçta, eski SSCB'den ayrılma sürecini hızlandırmak amacıyla başlatılan Visegrad Girişiminde, ülkelerin zaman içinde değişen koşullarla birlikte farklı amaçlarla bu topluluğa bağlandıkları görülmüştür. Özellikle, Varşova Paketi'nin dağılmasından sonra, Visegrad Girişimini oluşturan ülkelerin hepsinin birinci amacının, Batılı kurumlarla ekonomik ve siyasal bütünleşmeyi sağlamak olduğu görülmüştür. Bu ülkelerin o tarihteki inancına göre, Visegrad Girişiminde ülkeler arasında yapılacak işbirliği özellikle AB'ne üye olma olasılığına olumlu etki yapacaktır. Ancak, bilindiği gibi bu görüş, özellikle Çekoslovakya Federal Cumhuriyeti'nin ikiye ayrılmasından sonra, Visegrad ülkeleri arasında eskisi gibi rağbet görmez olmuştur. Bu görüşün eskisi kadar ilgi çekmemesi üzerinde etkili olmuş bir başka etken de, etnik azınlık konusu nedeniyle, Slovakya ile Macaristan Cumhuriyetlerinin ilişkilerinin gerginleşmesi olmuştur.⁷³

Şimdiye kadar edinilen bilgiler ışığında, Visegrad Girişiminin bölge ülkeleri arasında askeri bir örgütlenmeyi gerçekleştirememiş olması nedeniyle, Soğuk Savaş sonrası döneminin getirdiği güvenlikle ilgili yeni tehditleri karşılamaktan yoksun bir bölgesel girişim olduğu söylenebilir.

ii- Orta Avrupa Girişimi

Orta Avrupa Girişiminin (Middle European Initiative: MEI) kökenlerini,

NATO'nun Genişleme Stratejisinde Dikkat Edilmesi Gereken Etkenler

70'li yıllar sonunda Avusturya, İtalya, eski Yugoslavya ve Macaristan Cumhuriyetleri arasında sınır ötesi işbirliğini geliştirmek amacı ile kurulmuş olan Alp-Adriyatik Topluluğunda bulmak mümkündür. 1989 yılında, dört devlet arasında işleyen bu topluluk sonradan, 1990'da Çekoslovakya'nın, 1991'de de Polonya'nın katılımı ile genişleme kaydetmiştir. Daha sonra, eski Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin parçalanması ile, 1992 yılında, yeni bağımsız ülkeler olarak Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'in Alp-Adriyatik Topluluğuna katılımlarının gerçekleşmesi sonucunda, topluluğun adının "Orta Avrupa Girişimi" olarak yeniden düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. En son, 1993 yılında Makedonya Cumhuriyeti'nin de Orta Avrupa Girişimi'ne katılmayı başardığı görülmüştür. Ancak, Orta Avrupa Girişimi'nde bir NATO üyesi olan İtalya'nın bulunması yanı sıra, tarafsız bir ülke olan Avusturya gibi ülkelerin özel konumlarının Orta ve Doğu Avrupa'da ciddi bir bölgesel güvenlik oluşumuna imkan vermeyeceği düşüncesine yol açmıştır. Bu yöndeki olumsuz düşüncelerin, eski Yugoslavya'nın parçalanması ile daha da kuvvetlenmiş olduğu görülmüştür. Böylece koşulların geçerli olduğu bir ortamda, güvenlik konularında işbirliği yapmak imkânsızlaşmıştır. Bu nedenle olsa gerek, topluluktaki ülkeler arasındaki gayretlerin daha çok, ticaret, ulaşım, çevre ve insan hakları gibi, bölgesel istikrar üzerinde etkisi olabilecek konular üzerinde yoğunlaştırılmış olduğu görülmüştür. Kuruluşundan 1994 yılına kadar, geçen süre içerisinde, Orta Avrupa Girişimi gündemine yaklaşık 115 projenin getirilmiş olmasına rağmen, bunlardan ancak birkaç proje dışındakilerin gerçekleştirilememiş olduğu görülmüştür.⁷⁴

Sonuçta, Orta Avrupa Girişimi, kağıt üzerinde çok parlak görünen bir bölgesel girişim olarak kalmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, bu girişimin mali portresinin karşılanması aşamasında karşılaşılan güçlükler olmuştur. İtalya ve Avusturya gibi ülkelerin başlangıçtaki mali katkıları bu girişimin hedeflerinin sonuçlandırılmasını sağlamakta yetersiz kalmıştır. Bu durumun farkında olan, Devlet Başkanı Havel bu mali sorunu, 1993 yılında Budapeşte'de düzenlenen Orta Avrupa Girişimi toplantısında, Almanya'nın topluluğa katılması ve mali desteğinin alınmasıyla aşmak istemiştir.⁷⁵

Ancak, sonradan hem Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden bazılarının AB ile ortak üyelik anlaşmaları imzalamaları, hem de Avusturya'nın AB'ne tam üye olması sonucu, Orta Avrupa Girişiminde üye ülkeler arasında başlangıçta var olan heyecanın kaybedilmiş olduğu görülmüştür. Sonuçta, 1993 yılında uluslararası ortamda meydana gelen değişikliklere bağlantılı olarak, Orta Avrupa Girişiminin de, bölgesel bir girişim olarak, Vi-

NATO'nun Sorunları

segrad ülkelerinin güvenliklerini temin etmekten oldukça uzaklaşmış olduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim, 1994 yılında Orta Avrupa Ülkeleri arasındaki ortak kanı, topluluğun, eskiden olduğu gibi faaliyetlerini, sadece sınırlararası ticari işbirliği çerçevesinde sürdürmesinin mantıklı olacağıdır. İşte, bu düşünce ile hareket eden Macaristan, Polonya, Slovakya ve Ukrayna Cumhuriyetlerinin Karpatya-Tizsa bölgesindeki sınırlar içinde ticari işbirliği yapılması yönünde girişimlerde bulunmaları da, biraz önce değinilen görüşün kabul gördüğünün kanıtı olmuştur.⁷⁶

Şimdiye kadar verilen bilgiler ışığında, Orta Avrupa Girişimi'nin 90'lı yıllardaki hali ile, Soğuk Savaş sonrası Orta ve Doğu Avrupa bölgesinin karşı karşıya kalmış olduğu, yeni güvenlik sorunlarının üstesinden gelebilecek, nitelikte bir bölgesel girişim olmaktan oldukça uzun olduğu söylenebilir.

b- Çok Taraflı İşbirliği Girişimleri

Visegrad ülkelerinin, BM'nin Bosna-Hersek sorununda siyasi irade eksikliği nedeni ile saldırgan taraf karşısında hareketsiz kalmış olması ile, mevcut kolektif savunma sistemlerinin, kendi güvenliklerini garanti etmeyeceğini düşünmeleri sonucunda, bölgede önce kendi aralarında bir askeri işbirliği yapmayı denemiş oldukları görülmüştür. Ancak bunda başarısız olunca da, uluslararası sistemdeki bazı uluslararası güvenlik kurumlarını kendi ülkelerinin sorunları yönünde harekete geçirmek üzere girişimde bulunmuş oldukları görülmüştür. Özellikle, AGİK(T)⁷⁷ ve Batı Avrupa Birliği (BAB) nezdinde yapılan çeşitli girişimlerin, aşağıda açıklanacak nedenlerle başarısızlıkla sonuçlanması karşısında, Visegrad Dörtlüsü'nün en mantıklı çözüm olarak, güvenliklerinin garantilenebileceğine inandıklarını NATO ile tam üye olmayı hedeflemiş oldukları görülmüştür.

i- Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı

Visegrad ülkeleri demokratik dönüşüm sürecinin ilk yıllarında (1989-1992), AGİK(T)'in bölgesel konularda yoğunlaşacak bir kolektif savunma sistemine dönüştürülebileceğine inanmışlardır. Bu görüşün en kuvvetli savunucularından biri de, Çekoslovakya Cumhuriyeti olmuştur. Prag Hükümeti, AGİK(T)'in NATO ve BAB gibi Soğuk Savaş'tan kalan tarihsel miraslara sahip olmama avantajı nedeniyle, Doğu ile Batı arasında gerekli diyalog ve danışma ortamını kolayca sağlayarak, bölgesel güvenlik sorunlarının üstesinden gelebileceğine inanmıştır. Bu inanç doğrultusun-

NATO'nun Genişleme Stratejisinde Dikkat Edilmesi Gereken Etkenler

da, Helsinki Belgesine dayanan bir Avrupa Güvenlik Komitesi kurulması fikrini ortaya koyan da yine, Çekoslovakya olmuştur. Dolayısıyla, Visegrad ülkeleri 90'lı yılların başında, AGİK'in Avrupa'nın BM'i olması arzu etmişlerdir. Bu biçimde oluşacak bir AGİK(T)'in, olası çatışma bölgelerine askeri kuvvet yollaması beklenmiştir. Ancak, 90'lı yıllarda, 1991 'de Yugoslavya'da ve 1992'de de Azerbaycan'da da Karabağ'da ortaya çıkan bunalım ve savaşlarda, AGİK(T)'in olaylara müdahale etmiş olmasına rağmen, savaşlar önlenememiştir. Bunun nedeni, o tarihte örgütün üstlendiği misyonu yerine getirmesi için gerekli, siyasi ve askeri donanımdan yoksun olmasından kaynaklanmıştır. Nitekim, özellikle Yugoslavya'da AGİK(T)'in etkili olamayacağını farkına varan, uluslararası topluluğun daha sonradan bu sorunun çözülmesini, AB, BM ve NATO'ya devretmiş oldukları görülmüştür. Ayrıca, AGİK'in yapısal bir özelliği olan oy birliği ile karar alma mekanizması da, yaklaşık 53 ülkenin bulunduğu örgütün belirli konularda hızla karar almasının önünde, önemli bir engel olmuştur. Bu açmazların farkında olan, uluslararası topluluğun, AGİK(T)'in daha ziyade bunalım önleme işlevini görmesi yönünde yapılanmasını desteklemiş olduğu görülmüştür. AGİK(T)'in yapısal olarak etkinliğinin artırılması yönünde, çeşitli ülkeler arasında ortaya çıkan tartışmalı ve farklı görüşlerin varlığına rağmen, 90'lı yıllar koşullarındaki AGİK(T)'in Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin acil olarak ihtiyaç duydukları güvenlik teminatlarını sağlamaktan oldukça uzak olduğu söylenebilir. AGİK(T)'in kendi güvenlik sorunları için yeterli olmayacağını anlayan Visegrad ülkelerinin, 1991 yılında Moskova'da gerçekleşen darbeden sonra, Krakow'da biraraya gelerek, ülkelerinin NATO koruma garantisi altına alınmasına gerek olduğuna, oy birliği ile karar verdikleri görülmüştür.⁷⁸

Eski SSCB'nin ve Yugoslavya Federasyonu'nun dağılmasından sonra, AGİK(T) bünyesine yeni bağımsız ülkelerin katılmış olması, bu örgütün işleyişini kolaylaştırmak bakımından bir fark getirmemiştir. Üstelik, bu genişleme sonucu, Visegrad ülkeleri, kendi güvenlik sorunlarının, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan ve Rusya Federasyonu gibi yeni ülkelerin bulunacağı bir platformda tartışılmasından da oldukça rahatsız olmuşlardır. Tabii, bu tür bir rahatsızlığın, Visegrad ülkelerinin NATO ile tam üyelik arayışlarına yönelmelerinde ek bir katkı yaptığı söylenebilir.⁷⁹

Özetle, Visegrad ülkelerinin 1989-1992 yılları arasında dönemde, AGİK(T) bünyesinde aramış oldukları güvenlik garantilerinin edinilmesi amacı, örgütün o tarihteki yapısal sorunları nedeni ile yerine getirilmemiştir.

ii- Batı Avrupa Birliği

Maastricht Anlaşması'na⁸⁰ göre, Batı Avrupa Birliği Avrupa Birliğinin askeri ayağını oluşturacaktır. AB'nin ileride oluşturması beklenen güvenlik politikasının dışında kalmak istemeyen, Visegrad ülkeleri 90'lı yıllarda BAB ile ortaklık kurmuşlardır. Ancak, şu da bir gerçektir: Visegrad ülkelerinin BAB'a üye olmalarını kolaylaştıracak AB üyeliğinin, en iyimser tahminle, bu yüzyılın sonundan önce gerçekleşmesi mümkün görünmemektedir. Yine, bu ülkelerin AB'ne tam üye olmalarını engelleyebilecek bir başka etken de, AB'ne üyelik koşullarının yerine getirilmesi ile ilgili olacaktır. Bu aşamada, Visegrad ülkelerinin zorlanması beklenmektedir.⁸¹

Bütün bu zorluklara rağmen, BAB ile Visegrad ülkeleri arasında kurulan ilişkiler sonucunda, bu örgütün Orta ve Doğu Avrupa bölgesi sorunlarına yakın olması sağlanmak istenmiştir. Örneğin, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile BAB üye ülkeleri, Dışişleri ve Savunma Bakanları'nın yılda bir kere toplandıkları bilinmektedir. Ayrıca, NATO'daki Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyine (KAİK) benzer, bir danışma konseyinin oluşturulduğu bilinmektedir. Bu danışma konseyi KAİK'ten küçük olmakla birlikte, hem BAB üyesi ülkeleri hem de Orta ve Doğu Avrupa bölgesi ülkelerini bünyesinde toplamıştır.⁸²

Yukarıda da kısaca değinildiği gibi, BAB'ın Visegrad ülkelerinin güvenlik sorunlarına 90'lı yılların koşullarında yanıt vermesi pek olası görünmemektedir. Buraya kadar incelediğimiz, Bölgesel İşbirliği Modelleri (Orta Avrupa Girişimi, Visegrad Girişimi) ile diğer Çok Taraflı İşbirliği Modellerinin (AGİT, BAB v.b.) Soğuk Savaş sonrası dönemdeki, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin yeni güvenlik sorunlarını karşılamakta yetersiz oldukları sonucu ortaya çıkmıştır. Söz konusu yeni dönem güvenlik sorunları yeni cevaplar ve çözümler bulunmasını ve uygulanmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, NATO'nun 1991 yılından bu yana KAİK, BİO, NATO'nun genişlemesi kararı gibi birçok girişimde bulunmuş olduğu görülmüştür.

Ancak, ne yazık ki NATO'nun özellikle, Avrupa'nın Orta ve Doğusundaki ve Güneyindeki ülkelerle yeni bağımsız Sovyet Cumhuriyetleri'ni ilgilendiren, sözü edilen bu kararları alması, ABD ve Rusya Federasyonu arasındaki "stratejik ortaklık ilişkisi"nin 1991 yılından sonraki seyrine tabii olarak gelişmiştir. ABD, NATO'nun 1991'den sonraki yeni güvenlik sorunlarını yönlendirirken, birincil olarak 1993 yılından sonra Rusya Federasyo-

NATO'nun Genişleme Stratejisinde Dikkat Edilmesi Gereken Etkenler

nu'nda yaşanmış olumlu ve olumsuz değişimleri gözönünde bulundurarak hareket etmeye dikkat etmiştir. Bu nedenle, 1991-1995 yılı arasında, NATO'da kabul edilmiş yeni güvenlik arayışları girişimlerini, aslında ABD ve Rusya eksenini çerçevesinde değerlendirmek gibi bir zorunluluk ortaya çıkmaktadır. Tabii, 90'lı yıllardan sonraki tüm NATO kararları kuşkusuz 16 ittifak üyesinin oybirliği ile alınmıştır, ama kararların alınmasındaki temel belirleyici ülke ABD olmuştur.

İkinci Bölüm

NATO'nun Genişleme Stratejisi

1995 yılında NATO'nun genişleme stratejisi üçlü sacayağına dayandırılmıştır. Bunlar (i) NATO'nun Doğuya istikrar ulaştırması, (ii) Barış İçin Ortaklık Projesi (BİO) ve (iii) NATO ile Rusya Federasyonu arasında özel ve farklı bir ilişki kurmaktır.⁸³ NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında, yeni güvenlik sorunları ile ilgili olarak, Bosna'daki sınırlı ilk "alan dışı" müdahalesinden sonra, Orta ve Doğu Avrupa'daki mevcut belirsizliklerin ve istikrarsızlıkların olası bir savaşa neden olmasını önlemek amacı ile yeni bir bunalım yönetimi (crisis management) girişimi başlatmış olduğu görülmektedir. Bu girişim NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönemde varlığını ve meşruluğunu sürdürmek bakımından Bosna'dan sonra vereceği ikinci büyük sınav olacaktır. Bu yeni stratejinin başarısını etkileyebilecek en önemli etken, Rusya Federasyonu'nun tutumu olacaktır. Sözü edilen genişleme stratejisinin başarısızlıkla sonuçlanması halinde, Avrupa'da yeniden bölünme çizgisinin oluşacağı kesindir. Bu koşulların geçerli olacağı bir Avrupa'da, yeniden karşıt düşman blokların oluşması sonucu, Soğuk Savaş sonrası Kıta Avrupası'nda yakalanmış ümit verici güvenlik ortamı kaybedilmiş olacaktır. Bu da, Batılıların NATO'nun Roma Zirvesinde kabul ettiği "stratejik kavram"⁸⁴la ilintili olarak oluşturmaya çalıştığı yeni güvenlik mimarisinin sona ermesine neden olacaktır. Batılıların böylesi kötü bir olasılığı engellemek amacı ile 90'lı yılların ortalarından itibaren NATO'da çözüm arayışlarını sürdürmekte oldukları bilinmektedir. Dolayısıyla, bu aşamada Batılı stratejistlerin önem verdikleri en önemli konu, NATO'nun nasıl bir genişleme stratejisi izlemesi gerektiği üzerinde odaklaşmıştır. Sürdürülen yoğun çalışma ve tartışmalar sonucunda, NATO'daki yetkililer ittifakın genişleme stratejisinin, temel hedefinin Avrupa'nın Doğusuna istikrar götürmek olduğunu belirtmişlerdir. Ve olası genişleme sonucunda da, Orta ve Doğu Avrupa'daki ülkelerin komünizmden demokrasiye geçiş süreçlerinin tamamlanmasının kolaylaşacağını iddia etmişlerdir. Genişleme sonucu, NATO güvencesi altına girecek bu yeni ortak ülkelerin içinde bulundukları istikrarsız alanda, ortaya çıkması beklenen çeşitli etnik ve milliyetçi sorunların da, tam üyeliğin gerçekleştirilmesinden sonra, barışçıl yollarla çözüleceğine kesin gözü ile bakılmaktadır.⁸⁵

Yine, aynı NATO yetkililerinin görüşlerine göre, NATO'nun söz konusu genişlemesiyle, bazı Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine tam üyelik hakkı sağlanmasının bir önemli nedeni de, 1995 yılında oldukça uzak bir olasılık gibi görünen, "saldırgan Rusya" etkenine karşı hazırlıklı olmaktır.⁸⁶ Dolayısıyla, Batı'nın ittifakın genişleme stratejisi şekillendirilirken üzerinde hassasiyetle durması gereken önemli konulardan biri de Rusya etkeninin nasıl halledileceği olacaktır.

Bilindiği gibi, NATO'nun genişlemesi ile ilintili olarak, Rusya etkeni ile nasıl başa çıkılması gerektiği üzerinde, Batı'da pek onay görmemiş iki aşırı uç görüşün varlığı yanında, birini Almanların, diğerini de Amerikalıların desteklemiş olduğu iki olası genişleme modelinin, 1995 yılındaki tartışma gündemini belirlemiş olduğu görülmüştür.⁸⁷

Bu aşırı uç görüşlerden birisine göre, Rusya Federasyonu'nun dış politikası giderek yayılcı bir nitelik kazanmaktadır, bu nedenle ittifakın Rusya'ya karşı "yeni-çevreleme" politikası geliştirmesi ve uygulaması gereklidir. 1995 yılında, bu görüşün savunucularının azınlıkta olduğu iddia edilmiştir. Diğer aşırı görüşün taraftarlarına göre ise, Rusya Federasyonu ile Orta ve Doğu Avrupa devletleri NATO'ya tam üye olarak aynı anda alınmalıdır. Bu görüşün savunucularının ideallerinde oluşturulmak istenen NATO modeli, AGİT benzeri bir yapılanmadır. Ancak, bu model de, NATO'da kabul görmemiştir.⁸⁸

Yukarıda değinilen görüşler dışında, daha çok Almanların desteklemiş olduğu NATO'nun genişleme modelinde ise, Moskova yönetimi ile stratejik işbirliği mekanizması kurulmalı, bu bağlamda da NATO'nun genişlemesinin Rusya'ya karşı olmadığı açıklanmalıdır. Ayrıca, Rusya'nın Batılı ülkelere kıyasla farklı niteliksel ve coğrafi özelliklere sahip olması nedeni ile, ittifaka tam üye olmasının mümkün olmadığı açıklanmalıdır. Alman Savunma Bakanı Volker Rühe'nin desteklediği bu görüşe göre, sonuçta Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin ittifak ile bütünleşmeleri, Batı'nın Moskova yönetimi ile kuracağı özel ilişki ile telafi edilecektir.⁸⁹

Daha çok Amerikalıların desteklemiş olduğu farklı bir ikinci görüşe göre de, Rusya'nın NATO'ya tam üye olması mümkün olabilir, ancak bu konunun şu anda çözülmesi gerekmemektedir. Ayrıca, Moskova yönetiminin de bu konuda ne kadar ciddi olduğu henüz açıklık kazanmamıştır. Ancak, 1995 yılında, Rusya'ya ittifakın kapılarının şimdi kapanması mesajının verilmesi, Batı güvenliği açısından tehlikeli sonuçlar yaratma riskini taşımaktadır. Sonuçta, Avrupa'nın yeniden bölünmesi ile sonuçlanabilecek, bir duruma neden olmamak gerekir. Bu görüşün taraftarlarına göre, önemli olan Rusya Federasyonu'na ittifakın genişlemesi ile ilgili kararın-

da veto hakkı vermeksizin, Moskova'nın ittifakla olan ilişkisinin kuvvetlendirilmesi sağlanmalıdır.⁹⁰

Sonuçta, Eylül 1995 tarihinde açıklanan son NATO kararına göre, ittifak genişleme politikasında, üç temel hedefi birarada sürdürme kararı almıştır. Söz konusu üç aşamalı NATO stratejisi⁹¹ daha çok Amerikan modelini andırmaktadır. Dolayısıyla, incelememizin bu aşamasında, Genişleme, Barış İçin Ortaklık ve NATO-Rusya arasındaki yeni ilişkilerden oluşan, yeni stratejinin amacı ve detayları üzerinde tartışmak, oluşturulmaya çalışılan yeni Avrupa güvenliği mimarisinin geleceği hakkında sağlıklı değerlendirmelerde bulunabilmemiz açısından yararlı olacaktır.

1) Genişleme Stratejisi NATO'nun Doğuya Doğru Genişlemesi

Söz konusu bu yeni NATO genişleme stratejisinin oluşturulması biçimi hakkında, ABD'deki çeşitli uzmanlar arasında da farklı görüşlerin savunulduğu görülmüştür. ABD Savunma Bakanı Holbrooke'ın geliştirdiği ikili yaklaşım modelinde, bir yandan NATO'nun genişlemesinin yolları araştırılırken, aynı anda Rusya Federasyonu'nun isteklerini karşılayabilecek bir yol izlenecektir.⁹² NATO'nun genişleme politikası ile ilgili bu ikili yaklaşım modeli, Dışişleri Bakanı Warren Christopher, Savunma Bakanı William Perry ve Cumhuriyetçi lider Bobe Dole tarafından da destek görmüştür. Ancak, eski güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski'nin, Holbrooke'un geliştirdiği ikili yaklaşım modeli yeterli bulmayıp, daha katı önerileri içeren bir modelle ortaya çıktığı görülmüştür. Brzezinski'nin bu modeline göre, NATO'nun genişlemesi için gereken kriterlerin bir an evvel belirlenmesi ve NATO ile Rusya Federasyonu arasında da global güvenliği sağlayacak bir anlaşma imzalanması zorunludur.⁹³

Temmuz 1994 tarihinde ABD Başkanı Clinton'un NATO'nun genişlemesi ile ilgili olarak yapmış olduğu açıklamadan sonra, ABD'nin bu konuda ne kadar kararlı olduğu açıklık kazanmıştır. Başkan Clinton Varşova'da yapmış olduğu bu konuşmada, NATO'nun genişlemesinin olabilirliğinin tartışılması aşamasının aşıldığını belirtmiş ve artık ittifakın üzerinde çalışması gereken konunun, bu genişlemenin "ne zaman" ve "nasıl" olacağı sorusu olduğunu belirtmiştir. İşte, ABD'nin NATO'nun genişleme fikrine Temmuz 1994 tarihinden itibaren yeşil ışık yakmasından sonra, Ocak 1994 tarihli NATO Zirvesinde alınmış olan kararlardan biri olan ittifakın genişlemesi çalışmalarına hız kazandırmıştır.

NATO'nun Doğuya doğru genişlemesi ile ilgili sürdürülen söz konusu çalışmaların varlığına rağmen, ittifakın hâlâ genişleme konusuna ilişkin

bazı temel sorulara açıklık kazandırmadığı görülmektedir. 1995 yılı başlarında bu konu ile ilgili tartışılan birçok soru vardır. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir: Genişleme neden ve nasıl olmalıdır? İttifaka hangi ortaklık üyeleri alınmalıdır? Bunlar tek tek mi, yoksa grup halinde mi alınmalıdır? Tam üyelik için kriter ne olmalıdır? En önemlisi de, bu ortaklık üyeleri ittifaka ne zaman alınmalıdır? İttifakın, genişleme stratejisi ile bağlantılı olarak, kabul edeceği askeri strateji ne olacaktır? Daha açık söylemek gerekirse, NATO'nun Doğuya doğru genişlemesi halinde, tam üye olacak ülkelerde nükleer ve nükleer olmayan askeri kuvvet konuşlanması nasıl olacaktır? Bu sorularla ilgili olarak, 1995 yılı Eylül ayında Brüksel'de yapılan toplantıda bazı ilke kararları alınmıştır. Bu kararların, NATO'nun genişleme konusu ile ilgili olarak nasıl bir yapılanmaya gidileceği hakkında bazı ipuçları verdiği görülmektedir.⁹⁴

Yukarıda belirtilen soruların bazılarına, Eylül 1995 tarihinde toplanan NATO Konseyi toplantısında sunulan 30 sayfalık raporda⁹⁵ teorik de olsa bazı cevaplar getirilmiştir. Söz konusu raporda, ittifakın genişlemesi ile ilgili önemli konuların açıklık kazanmamış olmasına rağmen, bu toplantının NATO'nun Doğuya doğru genişlemesi hakkında artık kararlı olduğunu göstermesi bakımından önemli bir dönüm noktası olduğu söylenebilir.

Söz konusu Eylül 1995 tarihli NATO Konseyi'nde, eski Doğu Bloku ülkelerinin ittifak içine alınmasının "neden", "şekil" ve "boyut"larını belirleyen belgenin 16 NATO üyesi tarafından onaylanması gerçekleştirilmiştir. Belgede, özellikle temkinli ve genel ifadeler kullanılmış olduğu görülür. Tabii bunun birinci nedeni, Rusya Federasyonu'nun, NATO'nun genişlemesine karşı duymuş olduğu rahatsızlıktır. Nitekim, NATO Konseyi'nin ittifakın genişlemesi ile ilgili gözden geçirme konferansının toplanmasından hemen önce, Rusya Federasyonu'ndaki bazı etkili siyasi ve askeri liderlerin yapmış oldukları açıklamalardan, Moskova'daki tüm siyasi odak noktalarının bu konuda tam bir fikir birliği içinde oldukları anlaşılmıştır. Örneğin, ABD'ndeki Rusya Enstitüsü'nün direktörü olan Sergei Rogov'un da açıkladığı gibi, Rusya Federasyonu'ndaki etkili güçlerden hiçbiri, Rusya'nın katılımı olmaksızın NATO'nun genişlemesine, 1995 sonbaharında, henüz sıcak bakmamaktadırlar. İşte, bu nedenle olsa gerek ki, sözü edilen bu belgede, ittifakın genişlemesinin "kiminle" ve "ne zaman" olacağı konusuna bilinçli olarak açıklık, kazandırılmamıştır.⁹⁶

Yine, Eylül 1995 tarihli bu belgede, NATO ittifakına katılım için zorunlu olarak bağımlı kalınması gereken, "kriter"lerin de nasıl olması gerektiği konusu ile ilgili olarak, genel ifadeler kullanılmış olduğu görülmüştür. Bu kriterlere göre, ittifaka tam üye olması düşünülen ülkelerin, demokrasi-

NATO'nun Sorunları

ye, insan haklarına ve pazar ekonomisine uyumluluk çabalarına yer vermeleri gerektiği ve yine bu ülkelerin, bir şekilde taraf oldukları ya da olabilecekleri azınlık sorunlarını da çözmüş olmaları gerektiği belirtilmiştir.⁹⁷

Genişleme konusu ile ilgili olarak çeşitli tartışmaların yapılmış olduğu bir başka önemli konu da, tam üye olması düşünülen Visegrad ülkelerine, bu ülkelerin isimleri resmi olarak ifade edilmemişse de, nasıl bir askeri güvenlik garantisi verileceği sorusu olmuştur. Söz konusu, NATO Konseyi'nin 30 sayfalık raporunda, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin ittifaka tam üye olmaları halinde, ittifakın sahip olduğu Amerikan stratejik nükleer garantisinin üye alınacak bu ülkelere de uzatılacağı belirtilmiştir. Ayrıca, her ne kadar eski NATO Genel Sekreteri Willy Claes, NATO'nun Doğuya doğru genişlemeyi gerçekleştirmesi halinde, yine savunmaya dayalı bir örgüt olarak kalacağını belirtmişse de, Eylül 1995 tarihli belgedeki ifadelerle göre, yeni ortak üyeler de, diğer eski 16 ittifak üyesi gibi, ittifak içinde aynı sorumluluk ve haklara sahip olacaklardır. NATO yetkilileri her ne kadar bu güvenlik garantilerinin, 1995 yılı koşullarında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde doğrudan askeri kuvvet konuşlandırmayı gerektirecek biçimde, genişletilmesine gerek olmadığını belirtmişlerse de, bu ülkelere yönelik olası bir tehdit anında, ittifakın, yeni üye ülke topraklarında NATO nükleer güçlerinin konuşlandırılacağını belirtmişlerdir. NATO yetkilileri, ittifakın genişleme sonucu neden "savunma"ya dayalı bir örgüt olma özelliğini kaybetmeyeceğine dayanak olarak, NATO'nun Avrupa'da herhangi bir biçimde, nükleer yayılmaya neden olmayacağını iddia etmişler ve buna meşru kanıt olarak da, ittifakın Roma Zirvesi'nde kabul etmiş olduğu nükleer doktrininde hiçbir değişiklik yapmamış olması olgusunu göstermişlerdir.⁹⁸

Söz konusu bu raporda, NATO'nun Doğuya genişlemesi politikası ile doğrudan ilgili olan nükleer ve nükleer olmayan askeri konuşlanma stratejisinin, seçim biçiminin ifade edilişindeki aşırı tedbirli davranış tamamen, Rusya Federasyonu'nun güvenlik algılamalarını yatıştırmak içindir. NATO Konseyi'nin Eylül 1995 tarihinde onaylamış olduğu, bu belgenin aralarında Rusya Federasyonu'nun da bulunduğu diğer BİO Anlaşması katılımcısı ülkelere teslim edildikten ve bu ülkelerin tepkilerinin alınmasından sonra, Aralık 1995'de NATO Bakanlar Konseyi'nin onayına sunulması planlanmıştır.

Brüksel'deki NATO yetkililerine göre, NATO'nun genişlemesi "tedbirli" olacağından süre bakımından da "yavaş" olacaktır. Bu konu ile ilgili olarak, NATO uzmanları, Rusya Federasyonu'nda 1996 yılının Haziran ayın-

da yapılacak başkanlık seçimlerinden önce hiç bir somut karar alınmayacağını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla Brüksel'deki yetkililerin ifadelerine göre, gerçekçi bir tahminle, üye olmaya talip ülkelerin bu isteklerinin gerçekleşmesi yönünde, NATO'da 1997 yılından önce karar alınması beklenmemektedir. Üstelik, 1997 yılında alınması olası bu tam üyelik kararının yürürlüğe girmesi için, bu kararın 16 ittifak üyesi parlamentoları tarafından onaylanması gereklidir, bunun da 1999 yılından önce gerçekleşmeyeceği yine Brüksel'deki NATO yetkililerinin ortak görüşüdür.⁹⁹

Özetle, denilebilir ki, NATO Doğuya doğru genişlemede kararlıdır, ancak bu kararla ilgili en önemli soruların, bir başka deyişle genişlemenin "kiminle" ve "ne zaman" yapılacağı konusunun yanıtlanması, 1996 yılında Rusya Federasyonu'nda yapılacak seçimlere kadar ertelenmiştir. Bunu Rusya'yı hem daha fazla endişelendirmemek, hem de bu seçimlerde ortaya çıkabilecek olası bir olumsuz bir sonuç karşısında, genişlemeyi gerçekleştirmek üzere hazırlıkları tamamlamak niyetiyle yapmayı amaçladığı görülmektedir. Ancak, kesin olan bir şey, NATO'nun genişleme konusundaki kararlarını, Rusya dahil dışardan herhangi bir gücün etkilemesine izin vermeyeceğidir. Dolayısıyla, Rusya Federasyonu'nun talep ettiği NATO'da özel statü sahibi olmakla ilgili olan "veto hakkı" Moskova yönetimine verilmeyecektir. Ancak, NATO genişleme işlemini yeterince, açık ve şeffaf sürdürmek yoluyla, sürprizsiz ve güven telkin edici bir politika izleyerek, Rusya Federasyonu'nun ittifakın genişleme politikası ile ilgili endişelerini gidermeye çalışacaktır.¹⁰⁰

2) Barış İçin Ortaklık Projesi

Bu konuya açıklık kazandırmadan önce, NATO'nun 8 Kasım 1991 tarihli Roma Zirvesinden bu yana, Soğuk Savaş sonrası dönemde, Avrupa'nın karşı karşıya kalmış olduğu yeni güvenlik sorunlarından, Orta ve Doğu Avrupa'yı doğrudan ilgilendirenleri Rusya'nın güvenlik algılamalarını zedelemekten nasıl aşmaya çalıştığını, 1991'den bu yana uygulamaya geçirdiği girişimleri incelemek, 1994 yılında kabul edilmiş NATO'nun BİO stratejisini anlayabilmek bakımından zorunlu olmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Soğuk Savaş döneminde, NATO'nun görevi, amacı ve düşmanı belli iken, Soğuk Savaş sonrası dönemde, değişen yeni koşullarda, ittifak karşı karşıya kaldığı yeni "riskler" ve "belirsizlikler" içinde, yeniden yapılanma zorunda kalmıştır. Bu arayışlar sonucunda da, NATO kendisini bir kimlik ve misyon arayışı içersinde bulmuştur. Soğuk Savaş döneminde, ittifaka yönelik tehdidin Sovyet askeri gücünden gelme-

NATO'nun Sorunları

si beklenirken, NATO'nun geleneksel ortak güvenlik işlevi "savunma" ve "caydırıcılık"la sınırlanmıştır. Ancak, 90'lı yıllarda ise, ittifakın bu geleneksel temel görevinin yanısıra, değişen koşulların bir gereği olarak, "önleyici diplomasi"nin (preventive diplomacy) bir uygulama biçimi olan "bunalım yönetimi"ne de ağırlık verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰¹

Ancak, Soğuk Savaş sonrası döneminin ilk başlarında, Avrupa'nın merkezindeki ülkelere yönelik doğrudan Sovyet askeri tehdidinin artık olmaması nedeni ile, bazı Avrupalı ülkelerin Bosna-Hersek Savaşı gibi, Avrupa'nın doğusundaki ve güneyindeki yeni güvenlik sorunlarına pek fazla önem vermemiş oldukları görülmüştür. Söz konusu, Avrupa başkentlerinin bu konulardaki kayıtsızlığının ortadan kalkması için, 1994 yılı yazında ABD'nin Bosna-Hersek Savaşı'nda inisiyatifi ele almasına kadar beklemek gerekmiştir. Ancak, 90'lı yıllar boyunca şahit olunan bu Batı kayıtsızlığının bazı kritik zamanlarda, oldukça sınırlı girişimleri kapsamış da olsa bazı istisnalarına rastlanabilmektedir.

Sözgelimi, 1991 yılı Ağustos ayında Rusya'da yaşanan darbeden sonra, Orta ve Doğu Avrupa'daki yeni demokrasilerin olası bir Rusya saldırganlığına dikkat çekmelerinden sonra, Kasım 1991 tarihinde, NATO'nun, hem eski Doğu Bloku ülkelerinin güvenlikleri ile ilgili endişelerini yatıştırmak, hem de Sovyetler Birliği'ndeki çözülmenin olumlu bir çizgide gerçekleşmesini etkilemek amacı ile, Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ni (KAİK) kurma kararı aldığı görülür. Ancak, bilindiği gibi, KAİK'e eski Doğu Bloku ülkeleri yanısıra, yeni bağımsız eski Sovyet Cumhuriyetlerinin de katılması serbest bırakılmıştır. İşte, bu nedenle, eski Varşova Paktı üyeleri KAİK içinde, kendi özel güvenlik endişelerinin diğer ülkelere farklı bir biçimde değerlendirilmemiş olmasından rahatsızlık duymuşlardır. Bu durum, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin KAİK'i güvenliklerini garantileme çabalarına ulaşmada yalnızca geçici bir araç olacağı fikrine inanmalarına neden olmuştur.¹⁰² Gerçekten de, 1991 yılında NATO tarafından şekillendirilmiş KAİK'in, ittifakın tamamen "önleyici diplomasi" politikasının bir uygulaması olarak pratiğe geçilmesi nedeni ile, eski Doğu Bloku ülkeleri ve eski Sovyet Cumhuriyetleri ile NATO arasında bir "danışma" ve "görüş alış veriş" formu olmaktan öteye gidemediği görülmüştür. Nitekim, benzer bir biçimde, NATO'nun Kopenhag Zirvesi'nde de, eski Doğu Bloku ülkelere ittifakın sözlü olarak vermiş olduğu güvenlik güvencesinin, KAİK gibi, bu ülkelerin kaygılarının giderilmesinde başarılı olmadığı görülmüştür.¹⁰³

Özellikle KAİK'den sonra, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, Batılıların kendilerine sundukları çözümleri yetersiz bulduklarından, Avrupa'nın güneyindeki Romanya ve Bulgaristan gibi diğer Balkan ülkeleri gibi 90'lı yıl-

larda güvenlikleri ile ilgili kaygılarını gündemde tutmak için her türlü uluslararası ortamı zorlamışlardır.

Daha sonra, yine Rusya Federasyonu'nda 1993 yılı Aralık seçimleri sonucunda, aşırı milliyetçi lider Jirinovski'nin partisi olan Liberal Demokrat Parti'nin % 23 oranında başarı kazanması ile birlikte, o tarihe kadar Batı taraftarı bir dış politika izleyen Rusya Federasyonu'nun, daha iddialı bir politika izlemesinden etkilenmiş, eski Doğu Bloku ülkelerinin, güvenlik endişelerini yeniden gündeme getirmeleri ile, ABD'nin özel girişimlerinin sonuçlarının, 11 Ocak 1994 tarihinde NATO'nun Brüksel Zirvesinde¹⁰⁴ alınmış olduğu görülür. Söz konusu bu önemli zirvede, Washington yönetiminin ürünü olan önemli kararın ittifak üyelerince kabul edilmiş olduğu görülür. Bu karara göre, NATO ve eski Doğu Bloku ülkeleri ile eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında Barış İçin Ortaklık (Partnership for Peace: PfP) adı altında yeni bir askeri ve siyasal ilişkiler bütünüünün yapılandırılması kararlaştırılmıştır.

Ancak, BİO'nun dikkatle incelendiğinde, ortaya çıkan gerçek bu girişimin 1994 yılı koşullarında, Rusya Federasyonu'nun NATO'nun genişlemesine karşı duyduğu endişeleri yatıştırmak ve bu arada da zaman kazanmak amacı ile oluşturulmuş olduğu söylenebilir. Nitekim, ABD tarafından şekillendirilmiş olan BİO'nun 1994 tarihinde pratiğe geçirilmesi aşamasındaki haliyle, eski Doğu Bloku ülkelere açıkça tam üyelik ve güvenlik garantisi sözü verilmeden, bu ülkelerin NATO ile olan ilişkilerinin geliştirilmesine gayret edilmiş olduğu görülür.¹⁰⁵

ABD'nin 1991 yılından sonra, eski Doğu Bloku ülkelerinin güvenliklerine yönelik olarak, NATO çerçevesinde KAIK ve BİO gibi girişimlerle yanıt vermesinin en önemli nedeni, Washington yönetiminin Körfez Savaşı ile birlikte başlatmış olduğu Rusya ile kurulan yeni işbirliğidir. 90'lı yılların ortalarına kadar geçen süre içinde, ABD Başkanı Clinton'un dış politika önceliklerinde birinci sırada Rusya Federasyonu ile oluşturulmaya ve geliştirilmeye çalışılan "stratejik ortaklık" yer almıştır. Sözü edilen bu yeni yakınlaşma sonucu, her iki ülke de (ABD ve Rusya Federasyonu) önemli dünya sorunlarında işbirliği yapmayı amaçladıklarından, birbirlerinin nüfuz bölgelerine müdahale etmemeye özen göstermişlerdir. İşte, bu ortak hedef doğrultusunda hareket eden Başkan Clinton'ın, Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in yakın çevresindeki eski Sovyet Cumhuriyetlerinden, Tacikistan'dan Gürcistan ve Moldavya'ya kadar gerçekleştirdiği dolaylı ya da dolaysız müdahalelerine ve en son da Rusya Parlamentosu'nun bombalanmasına kadar pek çok konuda sessiz kalmayı yeğlediği görülmüştür. İşte, stratejik ortaklığın yürütülmesi ve bozulmaması amacı ile hare-

NATO'nun Sorunları

ket eden ABD'nin, Moskova yönetimini gücendirmemek için, 1994 yılında Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya üye olmalarını, Barış İçin Ortaklık Planı ile ertelemiş olması bir tesadüf değildir.

1993'ün Ekim ayında Başkan Clinton tarafından gündeme getirilmiş olan, Barış İçin Ortaklık Projesi, katılımcı ülkelere herhangi bir askeri güvenlik garantisi vermemiş olmasına rağmen, 1994 yılı Ocak ayında NATO'nun Brüksel Zirvesi'nde kabul edildikten sonra, 1995 yılı sonbaharına kadar olan geçen süre içerisinde BİO'ya 26 ortak ülke katılmıştır.¹⁰⁶ Katılımın bu kadar yüksek olduğu BİO'nun yapısal olarak incelenmesi, NATO'nun Doğuya doğru genişlemesine de ışık tutacaktır.

A. BİO'nun Yapısal Olarak İşleyişi

1994 Brüksel Zirvesi kararları doğrultusunda, BİO'ya katılan her üye ülke ile NATO arasında imzalanan ayrı anlaşmalar sonucunda, bir ortaklık oluşmaktadır. Özde, Washington yönetiminin bir ürünü olan BİO ile, bir yandan ortak üyeler arasında siyasal danışma mekanizmaları geliştirerek, ortak askeri tatbikatlar ve seminerler düzenleyerek, eski Doğu Bloku ve eski Sovyet Cumhuriyetlerinin NATO'yu tanımaları ve ittifaka güven duymaları sağlanmaya çalışılmış, öte yandan da bu ülkelerin askeri güvenlik doktrinlerinin NATO'ya açılmasının gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Henry Kissenger'ın ifadesine göre, herhangi bir sıcak veya soğuk savaştan sonra, sistemin en önemli sorunu, uluslararası toplumların yeniden kaynaşmasıdır. İşte, BİO'nun da bu işlevi yerine getirmesinin beklendiği iddia edilmiştir.¹⁰⁷

BİO üyelerinin ortaklık üyesi sıfatını kazanabilmeleri için izleyecekleri çizgi bellidir. Bunun için aday üye ülkelerin hepsinin öncelikle, demokrasinin temel ilkelerine ve karşılıklı güvene saygı duyacaklarını taahhüt ettikleri Çerçeve Dökümanını imzalamaları gereklidir. Söz konusu bu Çerçeve Dökümanında, BİO'nun da hedefleri belirgin bir biçimde kaleme alınmıştır. Adı geçen bu metinde de belirtildiği üzere, ortak ülkeler şu hedeflere ulaşmak için gayret edeceklerdir:¹⁰⁸

- (1) Ulusal savunma planlanması ve bütçe çalışmalarında şeffaflığın kolaylaştırılması,
- (2) Savunma güçlerinin demokratik yollarla kontrolü,
- (3) Barışı koruma, arama-kurtarma, insani amaçlı operasyonlar gibi görevleri yerine getirebilme becerilerinin arttırabilmesi için, NATO ile askeri işbirliği içinde ortak manevralar, ortak planlama ve eğitim faaliyetlerinin geliştirilmesi,

NATO'nun Genişleme Stratejisi

- (4) Birleşmiş Milletler veya AGİT'in emri ile yürütülen operasyonlara katkıda bulunmaya ehil ve hazır olmak,
- (5) Uzun vadede ittifak kuvvetleri ile birlikte daha iyi çalışabilecek birlikler geliştirmek.

Bundan sonraki aşamada ise, NATO'nun yeni ortaklarının, ittifak ile nele-ri beraber yapmaya hazır ve istekli oldukları ve yapabileceklerinin tespit edilmesine geçilecektir. Bunu takiben, her ülkenin Sunuş Dökümanını sunmasından sonra, NATO ile bu dokümana dayanarak hazırlanacak işbir-liği programı üzerinde, yeni Bireysel Ortaklık Programı (BOP) zerinde, görüşmelere başlanacaktır.¹⁰⁹

Tahmin edileceği gibi, BİO'da amaçlanmış hedeflere ulaşmanın kısa bir sürede gerçekleşmesi pek mümkün gözükmemektedir. Değişik ortak üyelerin bu hedeflere farklı yollarla ve farklı zaman dilimlerinde ulaşmaları beklenmektedir.

BİO programının bir gereği olarak, ortak yelerin NATO Genel Karar-gahında birer büroları aılmıştır. Ayrıca, yine ortak üyelerin subaylarının, Shape ile aynı yerde bulunan, Mons'taki Ortaklık Eşgüdüm Hücresinde (OEH) beraber çalışmalarını sürdürdükleri bilinmektedir. Ortaklık Eşgüdüm Hücresi 1994 tarihli Brüksel Zirvesinin doğrudan bir sonucu olarak kurulmuştur. OEH'nde, bir yandan, BİO'nun askeri ögesinin uygulanma-sı konusunda yöntemler geliştirilmekte, bir yandan da 1995 yılı tatbikatla-rı için planlanan çalışmaları ve program faaliyetlerinin icrası için destek verilmektedir. Ortaklık Eşgüdüm Hücresinin gerçekleştirmeyi amaçla-mış olduğu aşağıda belirtilen bazı görevleri vardır:¹¹⁰

- (1) Ortaklık programlarının uygulanması için gereken askeri planlama,
- (2) Ortak lkelerin Bireysel Ortaklık Programları ile ilgilenecek. (Bu program-lar her ortak ülkenin ihtiyaçlarına ve kendi belirledikleri çap ve hıza göre hazırlanmıştır),
- (3) Katkılar ve isteklerin mantıklı ve makul bir maliyet içersinde eşgüdümü-n sağlamak,
- (4) Ortaklık alışma Programında belirtilen eğitim faaliyetleri ile tatbikatla-rın veya diğer faaliyetlerin eşgüdümünü sağlamak, kontrolünü yapmak ve sonuçlar üzerinde rapor hazırlamak,
- (5) BİO eğitim faaliyetleri ve tatbikatların analizi ve değerlendirmesini yap-mak ve BİO alışma Programının geliştirilmesine ve BİO kuvvet planla-ma ve gözden geçirme sürecine katkıda bulunmak,

Yukarıda belirtilen koşullarla bağlantılı olarak, yapılan ilk BİO eğitim tat-

NATO'nun Sorunları

bikatları, Polonya'da düzenlenen Cooperative Bridge 94 ve Kuzey ve Norveç denizlerinde yapılan Cooperative Venture 94 olup bunları en son Hollanda'da yapılan Cooperative Spirit 94 takip etmiştir.¹¹¹

Şimdiye kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, BİO projesi 1994 yılında ilan edildiğinde, Batı'nın ve ABD'nin amacı, Rusya'yı karşısına almaksızın, eski Doğu Bloku ülkelerinin NATO'ya üye olma isteklerini bir süre için yatıştırmak olmuştur. Bu nedenle de, BİO oluşturulurken, NATO'nun geleneksel güvenlik teminatı ortaklık üyelerine tanınmamıştır. Böylece, eski Doğu Bloku ülkelerden tarafsız kalmak isteyenlerin BİO'ya girmesi ile NATO ile daha sıkı bağlar kurmasına gayret edilmiştir. NATO BİO'da geliştirdiği bu formül ile isteyen BİO üyelerinin bir kısmının ileride NATO'ya üye olabilme olasılığı için de bir zemin yaratmış olmuştur. Bir buçuk yıl gibi kısa bir sürede, BİO'ya katılım sayısı 26'ya ulaşmakla beraber, özellikle eski Doğu Bloku ülkelerinin BİO'yu kendi güvenlik sorunlarının karşılanması bakımından yetersiz bulmuş oldukları çeşitli vesilelerle gündeme getirilmiştir.

Zaten, BİO'nun temel hedeflerini içeren ilkeler incelendiğinde ortaya çıkan en önemli gerçek, BİO'nun, bir amacının eski Sovyet Cumhuriyetleri ve Varşova Paktı ülkeleri ile NATO arasındaki güven ortamının artırılması olduğu, diğer önemli amacının ise, NATO'nun alan dışı bölgesinde çıkacak olası bunalım ve çatışmalarda, barış koruma operasyonlarında yeni ortak üyelerin askeri kuvvetlerini bir nevi taşıyon gibi kullanmak olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun bir kanıtı da, NATO'nun Batılı üyelerinin Bosna-Hersek Savaşı'nın 3,5 yılı süresince, askeri kuvvet kullanmakta isteksiz kalmış olmaları durumunda görülmektedir. Nitekim, Orta ve Doğu Avrupa'da çıkma olasılığından bahsedilen etnik veya milliyetçi çatışmalarda, Batılıların kendi askeri kuvvetleri ile çatışmalara müdahalede bulunmasının zorlukları gözönünde bulundurarak, geleceğe yönelik tedbir olarak, NATO'da BİO çerçevesinde özellikle yeni ortak üyelerle ve onların askeri kuvvetleri ile ortak tatbikatlar yapmak suretiyle, olası barışı koruma operasyonlarında kullanıma hazır kuvvetler oluşturmak istedikleri gerçeği ortaya çıkmaktadır.

1994 yılına kadar BİO çerçevesinde yapılmış olan söz konusu bu tatbikatlarının bazı başarılı yanlarının yanı sıra, BİO programının etkili bir biçimde uygulanabilmesi için, daha aşılması gereken bir çok zorluklar olduğu söylenebilir. Örneğin, BİO'nun faaliyetlerini uygulamaya geçirmesi için gerekli olan mali kaynak sağlanması önemli sorunların başında gelmektedir. Bu konudaki en büyük katkıyı halen ABD üstlenmiş durumdadır. Söz konusu tatbikatların ortaya çıkardığı bir diğer önemli gerçek de,

NATO ve ortak ülkelerin birlikte gerçekleştirecekleri ortak bir barışı koruma doktrinine olan ihtiyaçtır. Adı geçen bu barış koruma operasyonlarında, ortak bir dilin katılımcı ülke askerlerince öğrenilmesi kadar daha basit bir konudan başlayan zora doğru yönelen aşılması gereken daha pek çok konu bulunmaktadır.¹¹²

Ancak, yine de BİO ile ilgili bütün bu eksiklikler, 1993 senesinde eski Doğu Bloku ülkelerinin süratle Çerçeve Dökümanlarını imzalamaktan alıkoymamıştır. Düzenleniş biçimi ile adeta Rusya'daki gelişmelerin seyrine endekslenmiş BİO'nun, Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerinin gelişim çizgisine kısa da olsa değinmek, olayların akış biçiminin anlaşılmasını kolaylaştıracığı için yararlı olacaktır.

B. Rusya Federasyonu ve BİO İlişkileri

Bilindiği gibi, Rusya Federasyonu 1994 yılında ilan edilen BİO'dan hoşlanmadığını açık bir biçimde ilan etmiş ve daha da ileriye giderek BİO'nun Rusya'nın çevrelenmesine yönelik bir politika olarak geliştirilmiş olduğunu iddia etmiştir. Rusya Federasyonu daha sonradan bu kaygılarını gidermek ve BİO'ya katılmaya razı olmak için iki koşul öne sürmüştür. Bu koşullardan birincisinin yerine getirilmesi için, Rusya'ya NATO içinde diğer ortak üyelerden *imtiyazlı bir statü* verilecektir. Bu imtiyazlı koşuldan kast edilen Moskova yönetimine NATO'da veto hakkı verilmesidir. Rusya'nın öne sürdüğü ikinci koşulun kabul edilmesi durumunda, NATO'nun Doğu Avrupa ülkelerini üye olarak kabul etmekten vazgeçmesi gerekecektir.¹¹³

Rusya Federasyonu'nun daha sonra, 1994 yılında Budapeşte'de yapılan AGİK Zirvesi'nde, NATO'dan özel statü edinilmesi yolundaki talebini bir kez daha gündeme getirmiş olduğu görülmüştür. Söz konusu AGİK Zirvesi'nde, ABD'nin kararlılığı sonucunda, Rusya Federasyonu'nun iki önemli talebinden vazgeçmesi gerekmiştir. Söz konusu bu gelişmelerden birisi, ABD'nin Rusya'nın NATO'nun genişlemesine karşı olan görüşünü kabul etmemiş olmasıdır. Bu zirvede ABD Başkanı Clinton, NATO'nun genişlemesi ile ilgili olarak ittifak dışında hiç kimsenin veto hakkına sahip olamayacağını bir kez daha altını çizerek, Washington'un genişleme konusundaki kararlılığını vurgulamak istemiştir. Söz konusu bu zirvede, ABD'nin Rusya'nın tüm itirazlarına rağmen, Karabağ'a AGİK çerçevesinde uluslararası Barış Gücü gönderilmesinden yana bir tavır koymasından sonra, Moskova yönetiminin bu kararı da kabul etmesi gerekmiştir.¹¹⁴

Budapeşte Zirvesini takiben geçen süre içerisinde, ABD ve Rusya Fe-

NATO'nun Sorunları

derasyonu arasındaki stratejik ortaklığın, iki ülke arasındaki uluslararası olaylarla bağlantılı olarak zaman zaman zorlanmış olmasına rağmen, 1993 yılından sonra Rusya'da yaşanan iç siyasal değişmelerin aşırıya kaçmasının engellenmesi amacı ile Moskova ile var olan stratejik ortaklığın zor da olsa sürdürülmesi gerektiğine ilişkin bir inanç belirmiştir. İşte, bu inanç doğrultusunda hareket eden ABD'nin 90'lı yıllardaki Bosna Savaşı, Çeçenya müdahalesi, Rus-İran nükleer ilişkileri, Rus-Çin ilişkileri, Hazar ve Azeri Petrolleri ve Boru Hattı Konuları, Yakın Çevre v.b. önemli uluslararası ilişkiler konularında, Rusya ile çıkarlarının çoğu zaman çakışmış olmasına rağmen, Washington Hükümeti bazı konularda Rusya'ya ödün vererek, söz konusu bu stratejik ortaklığın topallayarak da olsa sürdürülmesini, ABD dış politikasının öncelikli tercihi olarak kabul edilmiştir. ABD'nin bu tedbirli tutumu sayesinde, ABD ve Rusya Federasyonu arasında perde arkasında gerçekleştirilen yoğun pazarlıklar sonucu, nihayet 1995 yazında Rusya'nın BİO'yu imzalaması gerçekleşmiştir.

Özetlemek gerekirse, NATO'nun Genişleme Stratejisi'nin bir parçası olan BİO amaçladığı hedeflerine ulaşmak bakımından uzun bir süre daha zorlanması gerekecektir. Ancak NATO'daki yetkililerin inancına göre, Rusya'nın katılımının sağlanması, BİO'nun birçok işlevini yerine getirmesini olumlu yönde etkileyebilecektir.

NATO'nun ittifaka Visegrad ülkelerini tam üye almaya hazırlandığı 90'lı yıllarda, katılmak istediği halde ittifak dışında kalacak ya da gönüllü olarak ittifak dışında kalmak isteyen, ülkelerle ilişkilerin güven verici bir ortamda sürdürülmesinin yegane anahtarı olarak BİO görülmekte ve bu amaçla kullanılmak istenmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ittifak, BİO'nun yeni Avrupa coğrafyasındaki ülkeler arasında güven arttırıcı rolü aracılığı ile, olası barışı koruma operasyonlarında, BİO'ya taraf ülkelerin askeri kuvvetleri ile gerçekleştirilecek müdahalelere de hazırlıklı olmak istenmektedir. En son Dayton'da parafe edilmiş Bosna-Hersek Barış Planı'nın uygulanması için, NATO'nun barışı koruma operasyonlarına Rusya'nın yanısıra katkıda bulunmayı teklif eden ülkelerin (İsviçre, Polonya, Macaristan, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri, Ukrayna, Litvanya, Letonya, Estonya ve Finlandiya) varlığı, BİO'nun ilerki yıllarda gerçekleştirmek zorunda kalabileceği barış koruma operasyonlarına da bir ön zemin hazırlamaktadır.¹¹⁵

3) Yeni NATO-Rusya İlişkisi

Yukarıda da değinildiği gibi, 1994 yılındaki AGİK'in Budapeşte Zirvesi'nde ABD'nin NATO'nun genişlemesinde kararlı olduğunu açıklamasından

sonra, buna karşılık Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Yeltsin'in de Batı'yı Soğuk Barış ile tehdit etmesi sonucunda, genişleme konusu, Rus-Amerikan ilişkilerinde problemli konulardan (en azından) biri olmaya başlamıştır. Daha sonra, Eylül 1995 tarihli NATO toplantısında, ittifakın genişlemesinin neden ve nasıl olacağı ile ilgili sunulan rapor sonucu, Rusya Devlet Başkanı Yeltsin ile birlikte diğer siyasi ve askeri şahısların Batı'ya yönelik olarak "Soğuk Barış" tehdidini bir kez daha gündeme getirmiş oldukları görülmüştür.

Örneğin, Boris Yeltsin'in ve ılımlı milliyetçi lider olarak tanınan Vladimir Jirinovski'nin verdikleri ifadelerle göre, NATO'nun genişlemesi halinde Üçüncü Dünya Savaşının patlak vermesi kaçınılmaz olacaktır.¹¹⁶ Aslında bu açıklamalar daha çok Rusya kamuoyuna yönelik olarak yapılmışsa da, Batı'nın, Rusya'nın hassas olduğu bazı konulara yeniden dikkatinin çekilebilmesi için söylenmiş olduğu söylenebilir. Rusya Federasyonu'nun da, 1993 yılından sonra, siyasi ve askeri kesimlerin bir çoğu arasındaki yaygın görüş, Rusya'nın etkinlik açısından artık marjinalleşmiş olduğudur. Rusya'da yaygın olan bu görüşün sahiplerinin desteğini almak amacı ile, Yeltsin'in bu Soğuk Barış retorikine başvurmuş olduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır. 1995 yılında ABD ve Batı'da yaygın olan görüş ise, yeniden Büyük Güç olmanın destek gördüğü bir ortamda Rusya'nın kışkırtılmaması gerektiğidir. İşte bu nedenle de, NATO'nun genişleme stratejisinin de üçüncü bir ayak olarak, ağırlığın, Rusya Federasyonu ile NATO arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine verilmesinin kararlaştırılmış olduğu görülmüştür.

ABD çıkarlarına göre, 1995 yılı boyunca, Batı ile Rusya Federasyonu arasında işbirliğinin zorunlu olduğu, Bosna Barış sürecinin sürdürülmesi, nükleer silahların yayılmasının engellenmesi, Silahsızlanma Anlaşmalarının uygulanması, Ortadoğu Barış Süreci gibi bazı konular olması nedeniyle, NATO'nun genişleme stratejisi sürdürülürken, aynı anda Rusya Federasyonu ile de iyi ilişkiler kurulması gerekmektedir. İşte, bu nedenle de, Batılılar Rusya'ya karşı belirli konularda bazı konularda taviz vermek suretiyle, aralarındaki işbirliğinin sürdürülmesi için Moskova yönetimine karşı adeta bir yatıştırma politikası izlemeye başlamışlardır.

Nitekim, Rusya ile ilişkileri belirli bir düzeyde geliştirmek niyetinde olan NATO kurumlarının, Eylül 1995 tarihli son NATO raporunun sonuçlandırılmasından yaklaşık bir gün önce, Rusya Federasyonu'na siyasi bir taslak halinde de olsa, ilerde saldırmazlık anlaşmasına zemin sağlayabilecek nitelikte bir işbirliği anlaşması sundukları bilinmektedir. Bu işbirliği anlaşması önerisinde, anlaşma ile Batı ve Moskova arasında kurulacak

NATO'nun Sorunları

özel ilişki sonucu, taraflar arasındaki bazı siyasi ve askeri konuların aşılabileceği mesajı verilmeye çalışılmıştır.¹¹⁷

1995 yılı Sonbaharında, NATO ittifakının Rusya ile yeni ilişki kurma düşüncesi doğrultusunda hareket ederek, Rusya'nın talepleri doğrultusunda Kuzey Kafkasya'da AKKA'daki kanatlar bölgesinde bazı düzenlemeler yapmayı amaçlayan öneriyi ret etmemiş olması da, bu yeni Rusya-NATO ilişkisi içindeki tavizkâr tutum çizgisinde değerlendirilebilir.

Üçüncü Bölüm

ABD – Rusya İlişkilerinin Seyri ile İlgili Olarak Uygulanmaya Çalışılan NATO'nun Genişlemesi Stratejisi ve Bu İlişkiler Bütününün Türkiye Üzerindeki Etkileri

Yukarıda belirtildiği gibi, Soğuk Savaş sonrası döneminde Avrupa'nın merkezine yönelik hesaplanabilir Sovyet askeri tehdidinin ortadan kalkması sonucunda, NATO'da yeni güvenlik değerlendirilmelerinin gerçekleştirildiği Londra ve Roma Zirvelerinde ortaya çıkan "Stratejik Kavram" gereğince, ittifak içinde, yeniden bir kimlik ve misyon arayışlarına girildiği gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, 1989 yılından bu yana NATO'nun gündemini, hararetle tartışılan, fakat henüz yanıtı bilinçli olarak belirginleştirilmemiş bir çok sorunun işgal etmiş olduğu görülmüştür. Sözü edilen bu sorulardan bazıları şöyledir: İttifakın Doğuya genişleme sürecinde hangi ülkelerin alınacağı hangilerinin alınmayacağı? İttifakın yeni genişleme stratejisi uygulamaya geçilirken, NATO'nun Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerinin nasıl biçimlendirilmesi gerektiği, ittifakın "alan dışı" müdahalesinin sınırları olup olmayacağı? Bu sorulardan bazıları, dünyanın hâlâ en hassas bölgelerinden birinde yer alan bir ülke olarak, NATO üyesi Türkiye Cumhuriyeti'ni de yakından ilgilendirmektedir.

Özellikle, 90'lı yılların ortasından itibaren Rusya ile ABD arasındaki ilişkiler bütününün bir parçası olarak gündeme gelen NATO'nun genişlemesinin, aslında, Moskova ve Washington yönetimleri arasındaki önemli dünya meselelerinden ayrı düşünülmemesi gereklidir. Clinton yönetiminin, uzun bir süredir "Önce Rusya" diye adlandırdığı dış politikada, önceliğin Rusya'nın fazla gücendirilmemesi ilkesine dayandırılması, dolayısıyla zor da olsa iki ülke arasındaki stratejik ortaklığın sürdürülmesini benimseyen bu strateji, uluslararası ilişkilerdeki sorunların çözülmesinde anahtar olmaktadır. Bunun bir nedeni, ABD'nin 1995 yılı içinde öncelikle çözmek istediği sorunların sonuçlandırılmasında, eskisi gibi süper güç olmasa da, en azından yakın çevresinde "etkili" bir güç olan Rusya'nın işbirliğine ihtiyaç duymasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de, Batı, Rusya'da yö-

NATO'nun Sorunları

netimde olan Batı taraftarı reformcu kesimi Moskova'daki muhalefet karşısında zorda bırakmamak için, bazı konularda taviz vermek yolunu seçmiştir. ABD'nin bu birinci öncelik Rusya'ya formülünü kabul etmiş görünen diğer Batılı ittifak üyelerinin de, Rusya'dan kendi ulusal çıkarlarına yönelik doğrudan bir tehdit gelmemesi koşulu ile bazı önemli konularda tavizler verilmesini kabul etmeye hazır oldukları görülmüştür. Ancak, ne yazık ki gündeme zaman zaman gelen, Batı tarafından Rusya'ya verilmesi düşünülen bazı tavizlerin Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve güvenlik çıkarlarını doğrudan etkilemesi kaçınılmaz görünmektedir.

İlk olarak 1993 yılında, Rusya'da Aralık seçimlerinden sonra, Batı taraftarı politika izleyen reformcu kanadın da daha iddialı bir dış politika izlemeye başlaması sonucu, Moskova yönetiminin Batı'yı Soğuk Barış ile tehdidi ile birlikte, NATO'nun genişlemesinin Rusya'nın aleyhine işletilmeye kalkışılması halinde, Rusya'nın da karşıt tedbir olarak, Batı'ya AKKA'yı ihlal edebileceği, START'ı onaylamayacağı ve hatta BT'D'yi de NATO karşıtı Savunma Paktına dönüştürülebileceği yolunda bir dizi uyarılarda bulunduğu görülmüştür.

İşte, 1993'den sonra Rusya Federasyonu'nda izlenmeye başlanan bu iddialı dış politika sonucunda, yukarıda değinilen önemli konular nedeniyle, yalnızca Batı (özellikle ABD) değil, aynı zamanda Türkiye'de doğrudan Moskova yönetimi ile rakip güçler olarak karşı karşıya gelmiştir. Sözü edilen bu sorunlardan bazıları, NATO'nun genişleme siyaseti nedeni ile güncellik kazanmış olduğu için, bazı uzmanlar, genişleme konusu ile bu konulardan bazılarının, özellikle AKKA'nın kanatlarda ihlal edilmesinin çözümünü doğrudan irtibatlandırmışlardır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, 1993 yılı Moskova yönetiminin izlemeye başladığı iddialı dış politika sonucunda, hem Rus-Amerikan stratejik ortaklığının, hem de Rus-Türk ilişkilerinin zorlanmaya başladığı bir yıl olmuştur. Tabii, Rusya Federasyonu ile ABD arasındaki ilişkinin seyri, doğrudan Türkiye-ABD ve Türkiye-NATO ilişkilerini de etkilemektedir ve etkileyecektir de. 1995 yılında Batı'da ve özellikle ABD'de yaygın olan görüş, 1996 yılındaki Rusya'daki seçimlere kadar, ülkede var olan muhalif güçlere karşılık Devlet Başkanı Yeltsin'in desteklenmesidir. İşte, bu nedenle ABD liderliğini kabul eden Batılı ülkelerin Rusya ile aralarında bazı sorun yaratan önemli konularını çözümünü 1996 yılı sonrasına ertelemiş oldukları görülmektedir. Bunun bir nedeni de ABD'nin 1995 yılı içinde inisiyatifi ele aldığı Bosna ve Ortadoğu barış süreçlerinin devam etmesini istemesinden kaynaklanmıştır. Batılıların inancına göre, 1996 yılında Moskova'da yönetime Batı tarafından arzu edilmeyen muhalif güçlerin gelme-

si olasılığında alınacak tedbirler arasında, NATO'nun Doğuya doğru genişlemesi ve AKKA Anlaşması'nın Orta Avrupa'daki indirimlerinin tamamlanmış olması gelmektedir. Nitekim, Azeri ve Hazar petrollerinin esas üretimini taşıyacak geçiş güzergahı ile ilgili nihai kararın belirlenmesinin de iki yıl sonraya yani 1997'ye ertelenmiş olması da bu bakımdan ilginçtir. Aynı şekilde AKKA Anlaşması'nın 1996 Mayıs'ında gözden geçirilme konferansına kadar geçecek süre içinde Moskova'nın kanatlarla ilgili taleplerine Batı'nın bazı tavizlerle yanıt vermesi ve NATO'nun genişlemesinin de 90'lı yılların sonuna doğru ertelenmiş olması, Batı'nın ve ABD'nin Rusya'yı bazı konularda işbirliğine yöneltmek için, 1995 yılı için seçtiği taktiktir.

Dolayısıyla, Soğuk Savaş sonrası dönemle birlikte ortaya çıkan pek çok önemli konunun, ABD ve Batı tarafından bir şekilde çözüme ulaştırılmasının düşünüldüğü 1996 yılı, bu bakımdan önemli bir dönüm noktası olmaya adaydır. Tabii, Türkiye'yi de yakından ilgilendiren siyasi, ekonomik ve güvenlik sonuçları olan bu konuların, 1996'dan sonra nasıl çözümleneceği, Ankara Hükümetinin yaşamsal çıkarlarını doğrudan etkileyecektir. İşte, bu nedenle Türkiye ile Rusya'yı da doğrudan rekabet içine sokabilecek nitelikteki birbirleriyle ilintili belirli konuları, Ankara Hükümeti açısından değerlendirmeye çalışmak gerekli olmaktadır. Söz konusu bu konulardan biri inceleme konumuz olan NATO'nun genişlemesi stratejisi ile de temaslandırılmış olan AKKA Anlaşması'nın geleceğidir. Yine, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi çıkarlarını yakından ilgilendiren bir başka diğer konu da, Orta Asya ve Kafkasya petrollerinin esas üretiminin geçiş güzergahının saptanmasıdır. Bilindiği gibi, Rusya Federasyonu bir yandan, Hazar petrollerinin iki sene sonra belirlenecek geçiş güzergahının Rusya üzerinden geçmesini sağlayarak, Kafkasya'daki ülkeler üstündeki ekonomik denetimini mutlaklaştırmak amacındadır. Diğer yandan, Moskova Hükümeti özellikle, AKKA'da belirlenmiş olan kanatlarla ilgili tavanları Kuzey Kafkasya'da aşarak, bu bölgedeki eski Sovyet Cumhuriyetleri üzerinde, askeri baskı kurmak suretiyle, yine bu ülkelerin dış politika tercihlerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek istemektedir.

Yukarıda sözü edilen bu önemli konular arasında, özellikle AKKA ihlalleri ve Petrol Boru Hattı meselesi, Rusya'nın 1992 yılı sonundan itibaren yakın çevresinde etki alanı kurma kararlığı sonucunda, Türkiye'nin 90'lı yıllarda gerçekleştirmiş olduğu Boğazlarla ilgili yeni geçiş düzenlemeleri ve Moskova yönetiminin yakın çevresinde bulunan eski Sovyet Cumhuriyetleri ile yeni kurmuş olduğu ilişkiler nedeniyle, 1993 yılından sonra Moskova ile Ankara Hükümetleri arasında bir dizi çözüm bekleyen sorunlar yumağı ortaya çıkmıştır.

NATO'nun Sorunları

Zaten, 1993 yılından hemen önce Cumhurbaşkanı Demirel ile Başbakan Tansu Çiller'in Moskova ziyaretleri sonunda, Türk-Rus ilişkilerinde yaşanmaya başlayan balayı havasının uzun süreli olmayacağı belli olmuştur. Konuya ilişkin sorun alanları Moskova yönetiminin, (i) kimi zaman Kürt sorununu Ankara'nın karşısına çıkarması, (ii) kimi zaman da NATO'nun genişleme kararına karşılık AKKA'nın Kuzey Kafkasya'daki kanatlarını ihlal edeceği uyarısında bulunması, (iii) bazen de Moskova'nın yakın çevresindeki yeni bağımsız cumhuriyetler üzerinde (Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan) ekonomik ve siyasi baskılar uygulaması, (iv) ve hatta İran'ın da desteğini arayarak Hazar Denizinin hukuki statüsünü gündemde tutmak yolu ile, Kafkasya Bölgesinde bir zamanlar eski SSCB'nin sahip olduğu etki alanını yeniden sağlamlaştırma girişimleri olarak belirlenebilir.

1) Türkiye'nin, NATO'nun Genişlemesi, Petrol Boru Hattı Geçiş Güzergahı ve AKKA Anlaşması'nın Kanatlarla İlgili Olarak Savunduğu Görüşler

A. Türkiye'nin Petrol Boru Hattı Sorunu

Uzun bir süredir, Ankara Hükümeti Hazar petrollerinin Batı'ya sevkinde, güney güzergahını yani Bakü-Ceyhan hattını savunmuştur. Bu görüşün gerekçelerini de, bu geçiş yolunun ekonomik ve güvenli olmasına bağlanmıştır. Çeçenistan Savaşı ile birlikte, Rusya Federasyonu'nun Kafkasya'yı tümü ile denetimi altına alma çabalarını hızlandırması sonucunda, ABD'nin ekonomik ve stratejik çıkarlarının, boru hattı için Bakü-Ceyhan güzergahını tercih etmesi gerekir çıkarması yapmasına neden olmuştur. 90'lı yıllarda, savaşın olumsuz sonuçlarının örneğin, sivil halkın Rus saldırıları karşısında hayatlarını kaybetmesi, yaşandığı Çeçenistan'ın, Moskova Hükümetinin, önerdiği petrol boru hatları güzergahı üzerinde bulunması, Türkiye'nin savunduğu "güvenlik"li güney geçiş yolu iddiasının desteklenmesi için meşru bir gerekçe yaratmıştır.¹¹⁸ Ayrıca, Ankara Hükümeti Rusya'nın petrol boru hattının geçiş güzergahı ile ilgili olarak savunduğu, petrolün Novorossisk'e gelmesi ve oradan da tankerlerle Türk Boğazlarından geçiş önerisine, Boğazların güvenliği ve çevresel etkenler nedeni ile karşı çıkmıştır. Daha sonra, Ankara Hükümeti'nin 1 Temmuz 1994'de uygulamaya başladığı Boğazlarla ilgili yeni geçiş düzenlemesi sonucunda, Rusya'nın tepkisini çektiği görülmüştür. Moskova Hükümeti, Ankara'nın hedefinin, petrol yüklü dev tankerlerin boğazlardan geçmesini yasaklaya-

rak, boru hattını tekeline almak olduğunu iddia etmiş ve Türkiye'nin böyle bir düzenleme yapmaya hakkı olmadığını öne sürerek, bu yöndeki görüşlerine uluslararası alanda destek bulmak için diplomatik mücadelesini sürdürmeye başladığı görülmüştür.

Bu koşulların geçerli olduğu bir ortamda, Türkiye'nin petrol boru hattı için desteklemiş olduğu güney güzergahının, ekonomik ve güvenlik bakımından ABD'nin çıkarlarına daha uygun olduğu gerçeği Çeçenistan Savaşı ile belirginleşince, bir an için ABD Ulusal Güvenlik Konseyi, Dışişleri, Pentagon ve Amerikan şirketlerinin de bu yönde fikir birliği içinde oldukları bir görüntü sergilenmiştir. Tabii, ABD'nin Türkiye'yi boru hattı meselesinde desteklediği yönünde bir tutum sergilemiş olmasının asıl nedeninin, 1993 yılından sonra ABD ve Rusya arasındaki stratejik ortaklığın bazı konularda zorlanır olmuş olmasına bağlı olduğu da söylenebilir. Ayrıca, ABD'nin stratejik ve ekonomik çıkarlarının bir gereği olarak, "Bakü Petrol Anlaşması"nı imzalamış olması, Washington Hükümeti'nin Moskova'ya Kafkasya'daki petrolün paylaşımında önemli bir yer olacağını vurgulamak istemesinden kaynaklanmıştır.¹¹⁹

Bilindiği gibi, Amerikan şirketlerinin en büyük payı aldığı Bakü Petrol Anlaşmasından, Rusya Federasyonu rahatsız olmuştur. Moskova yönetiminin o tarihteki inancına göre, ABD'nin desteklediği bu uluslararası Petrol Konsorsiyomu girişimi, Moskova'nın yakın çevresi ile ilgili etkinlik alanı kurma girişimlerini olumsuz yönde etkileyebilecek önemli bir gelişmedir. İşte, bu inanç doğrultusunda hareket eden Rusya Federasyonu'nun Bakü Petrol Anlaşmasının imzalanmasından sonraki tüm gayretini, Uluslararası Konsorsiyumun Ekim 1995 tarihinde, Azeri petrolünün erken üretiminin geçiş güzergahı ile ilgili olarak vereceği karar üzerinde yoğunlaştırmış olduğu görülür. Sonuçta, Moskova yönetiminin tüm diplomatik girişimlerinin Türkiye'nin desteklediği Bakü-Supsa (Gürcistan) hattına karşılık, Bakü-Novorossisk hattı üzerinde yoğunlaştırıldığı tespit edilmiştir.¹²⁰

Zaman içinde, Moskova yönetiminin başlatmış olduğu diplomatik mücadelelerin etkisi, Rusya Federasyonu'ndaki 1993 yılından sonraki bilinen iç siyasal gelişmelerle birleşince, ABD'nin Yeltsin'i desteklemek gerektiği çıkarsaması yapması sonucu, Washington yönetiminin Hazar petrollerinin erken üretimi ile ilgili olarak, çifte nakil hattı formülüne yeşil ışık yakması gündeme gelmiştir.¹²¹

Ekim 1995 tarihinde, Uluslararası Konsorsiyumun da aldığı karar gereğince, Azeri erken üretim petrolünün Bakü-Suspa ile Bakü-Novorossisk olmak üzere iki ayrı hattan nakledilmesi, Türk basınında büyük bir zafer olarak yansıtılmıştır. Tabii, sözü edilen bu kararın Türkiye'nin Hazar--

NATO'nun Sorunları

Ceyhan boru hattı projesine kapıyı açma olasılığını yaratması bakımından önemli bir gelişme olduğu söylenebilir. Ancak 1995 yılı kışında, erken üretim ile ilgili çifte nakil hattı formülünün kabul edildiği bu aşamada, Hazar petrolleri üzerindeki Rus tekelinin sona erdirilmiş olduğu ya da olacağından bahsetmek için oldukça erken olduğu söylenebilir. Nitekim, Uluslararası Konsorsiyum esas, petrol üretimi ile ilgili kararını, 1995 yılını takip eden iki yıl içersinde vereceğinden, Türkiye'nin konsorsiyuma kabul ettirmeye çalıştığı güney güzergahının olabilirliği üzerinde tahminde bulunmak için de erkendir. Sözü edilen bu Hazar-Ceyhan projesinin gerçekleşmesi için, Ankara Hükümeti'nin bu iki yıl içersinde gerçek bir diplomatik mücadele vermesi gerekmektedir.¹²² Tabii, bu mücadelede ABD'nin "Önce Rusya" siyasetinin ağırlık kazanması ihtimalini ve bunun boru hattı güzergahının kararlaştırılması üzerindeki etkilerini de gözden uzak tutmak gerekmektedir. Bu aşamada Türkiye'nin yapması gereken en akılcı tutum, Ankara ile Moskova Hükümetlerinin petrol boru hattı meselesinde rekabet yerine işbirliğine gitmelerinin, iki ülkenin de ekonomik çıkarına nasıl olumlu yönde katkıda bulunabileceğini vurgulaması olacaktır. Ancak, 1995 yılı kışında, Moskova-Ankara ilişkilerinde görülen soğukluğun ülkelerarası ilişkileri bir süre daha zorlaması beklenmektedir.

B. Türkiye'nin AKKA'nın Kanatlarla İlgili Bölümü ile Olan Sorunu

17 Kasım 1995 tarihinden itibaren Rusya Federasyonu'nun Kuzey Kafkasya'daki kanat bölgesindeki tavanları delme kararlılığı, bu ülkenin eski Sovyetler Birliği dönemindeki eski askeri ve siyasi gücüne kavuşmak amacı ile açıklanabilir. Rusya'nın 1992 yılından sonra, Ermenistan'dan sonra, Gürcistan ve Azerbaycan'da askeri üs bulundurma girişimlerinde bulunmasıyla başlayan, kimi zaman da ekonomik baskı yöntemleri ile devam eden Kafkasya'daki politikalarının, en son da Kuzey Kafkasya'daki AKKA tavanlarının delinmesi ile sonuçlanması, Moskova Hükümetinin yakın çevresi olarak gördüğü eski SSCB Cumhuriyetleri üzerinde yeniden Büyük Güç olma kararlılığı ile açıklık kazanmaktadır.

Rusya Federasyonu'nun güneyindeki askeri varlığını sınırlayan 1990 tarihli AKKA Anlaşması¹²³ nın, Kuzey Kafkasya'daki kanatlarla ilgili tavan sınırlamalarından kurtulma girişimleri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra küçük adımlarla başlamıştır. NATO ile dağılan Varşova Pakti'nin eski üyeleri arasında 1990 yılında imzalanan Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvetlerin Azaltılması Anlaşması (AKKA), taraf ülkelerin 5 silah kategorisindeki silahlarında indirim öngörmüştür. AKKA imzalanırken

SSCB henüz dağılmadığı için Rusya ile daha sonra kurulan cumhuriyetler, 15 Mayıs 1992 tarihli Taşkent Anlaşması'yla AKKA'ya taraf olmuşlardır. Söz konusu bu Taşkent Anlaşması'na göre, Rusya'nın kanatlarda ve tüm ülke genelinde elinde bulundurması gereken 5 silah kategorisindeki azami tavanları ile ülke genelindeki tavanlar şöyledir: Tank: 700-6400, Zırhlı Muharebe Araçları: 580-11.480, Topçu Silahları: 1280-6415'dir. Kanatlar da uçar birlikler olmaları nedeniyle, savaş uçakları ve saldırı helikopterleri kategorilerinde sınırlama getirilmemiştir. Ülke genelinde ise, AKKA uyarınca Rusya 3450 savaş uçağı ve 890 saldırı helikopteri bulundurabilecektir.¹²⁴

Bilindiği gibi, Rusya Federasyonu güneyindeki (Kafkasya'daki) belirsizliklerin güvenliğini tehdit ettiği gerekçesini göstererek, AKKA ile bölgede kendisine ayrılmış olan silah tavanlarında artırıma gidilmesi için girişimlerde bulunmaya fiilen 1992 yılı sonlarından itibaren başlamıştır. Nitekim, Rusya'nın Kafkaslar'daki varlığını sınırlandıran AKKA'nın güney kanat sınırlamalarının kaldırılması yönündeki taleplerine resmiyet kazandırmak içinde de, ilk girişimini 1993 yılı içinde gerçekleştirmiş olduğu görülür. Rusya Devlet Başkanı Yeltsin'in Rusya'nın güney kanat ile ilgili görüşlerini kapsayan mektubu, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e 1993 yılı Eylül ayında iletilmiş olduğu bilinmektedir. Yeltsin'in Demirel'e mektubu yolladığı tarihten bir ay sonra da, Rusya'nın kanat sınırlamalarının kaldırılmasını içeren Rus talebini resmen Viyana'daki AKKA merkezine bildirilmiş olduğu bilinmektedir.¹²⁵

Bu arada, 90'lı yılların başından itibaren, Ankara Hükümetinin Orta Asya'daki yeni bağımsız ülkelerle olan ilişkilerinin hız kazanmış olması ve Orta Asya petrollerinin güzergahının Türkiye üzerinden geçmesi olasılığının ciddi olarak gündeme gelmesinin de, Rusya'nın Kafkasya bölgesine yönelik girişimlerini arttırmasına ek bir etki yapmış olduğu söylenebilir.

Nitekim, 90'lı yılların başında Moskova Hükümeti güney bölgesindeki istikrarsızlık nedeni ile, Rusya Federasyonu'nun savunmasının zarar gördüğünü öne sürerek, AKKA'nın Kafkasya'daki tavan limitlerinin anlaşmada belirtilen indirim dışında tutulması gerektiğini savunmuştur.

Bilindiği gibi, AKKA Anlaşması Soğuk Savaş dönemindeki iki karşıt kutup mantığına dayandırılarak, Atlantik'ten Urallar'a kadar olan alan içinde konvansiyonel kuvvetlerde indirime gitmek yolu ile alt düzeylerde istikrarlı ve güvenli bir denge yaratarak, genel ve bölgesel eşitsizlikleri¹²⁶ ortadan kaldırmak suretiyle, ülkelerin baskın tarzında ve geniş çaplı taarruzları başlatma kabiliyetlerini ortadan kaldırmayı hedeflemiştir.

Rusya Federasyonu'nun da belirtildiği gibi, AKKA imzalandığındaki

NATO'nun Sorunları

Avrupa'daki siyasi coğrafya SSCB'nin ve Varşova Paketi'nin dağılmasından sonra değişmiştir ve bu nedenle de anlaşma aslında bazı askeri nosyonlarını kaybetmiştir. Ancak, Rusya'nın da iddia ettiği gibi, Moskova yönetiminin güneyindeki yeni bağımsız cumhuriyetlerin¹²⁷ askeri bakımından Moskova yönetimine bir tehdit olmadığı da bir sır değildir. Zaten, 1991'den sonra etnik ya da milliyetçi nedenlerle çıkmış bunalım ve çatışmalarda Rusya'nın, kimi zaman askeri kimi zaman da diplomatik ve ekonomik baskılar uygulamak yoluyla, bu ülkeler yönetimleri üzerinde etkisini mutlak kıldığı görülmüştür. Yine, Rusya'nın yeni nükleer askeri doktrini¹²⁸ ve AKKA'da kanatlarda yapılmasını istediği değişikliklerle yapmak istediği de, Trans-Kafkasya ve ötesindeki yeni bağımsız cumhuriyetler üzerinde Moskova'nın denetiminin garantilenmesi istediğinden başka bir şey değildir. Üstelik adı geçen bu bölgedeki ülkelerinin istikrarsız olması belki de, aslında Rusya'nın avantajıdır. Zayıf bir konumda olan bu ülkeler üzerinde, Rusya Federasyonu kendisine maddi açıdan pahalıya mal olmayacak bir biçimde, askeri olmayan yöntemler kullanarak, yakın çevresinde hegemonyasını sağlamlaştırabilir.¹²⁹

Dolayısıyla, Rusya'nın 1992 yılından beri iddia ettiği gibi, AKKA'nın Kafkasya'daki kanatlarla ilgili ihlalleri ve gerekçeleri doğrudan "savunma" ihtiyacından kaynaklanmamaktadır. Rusya'nın yapmak istediği, Rus askeri varlığının Kuzey Kafkasya'ya yerleştirilmesini sağlayarak, güneyindeki ülkelerin iç ve dış politikalarına her an müdahale etme imkanını kazanarak, bu ülkeleri kendine bağımlı kılmaktır. İşte, bu aşamada, Türkiye'nin ve Rusya Federasyonu'nun boru hattı meselesinde de olduğu gibi, Rusya'nın kanatlardaki limitleri aşarak askeri kuvvet konuşlandırılması sonucu, Kafkasya'daki bölge ülkeleri üzerindeki askeri baskıyı arttırarak, bu ülkelerin diğer ülkelerle olan ilişkilerini engellemek kararlılığı yüzünden, Ankara ile Moskova'nın iki bölgesel güç olarak rakip duruma gelmeleri olasılığı belirmiştir.

Türkiye, 1990 yılında AKKA Anlaşması imzalandığından beri, anlaşmanın ortaya koyduğu yükümlülüklerin yerine getirilmesini savunmuş ve kendisi de yerine getirmiştir. Türkiye, AKKA Anlaşması'nın imzalandığı 1990 yılından, anlaşmanın indirim yükümlülüklerinin yerine getirilmesi için son tarih 17 Kasım 1995 tarihine kadar geçen süre içerisinde, NATO içindeki diğer müttefiklere oranla, Rusya ile yeni kurulmak istenen ilişkiler konusunda, çok daha ihtiyatlı ve hatta şüpheli olmuştur. Ankara Hükümeti, her fırsatta Moskova'nın politikası ve niyetleri üzerinde dikkatle durulması gerektiğini belirtmiş ve örneğin Rusya'nın Kafkasya'daki müdahaleci ve yayılmacı davranışlarına ve dolayısıyla yakın çevre politikası-

na, müttefiklerin dikkatini çekmeye çalışmıştır.¹³⁰ Özellikle de, AKKA'da Kafkasya'daki kanatlarda belirlenen limitlerde Rusya'ya taviz verilmemesini istemiştir. NATO ise, 17 Kasım 1995 tarihine kadar olan süre içerisinde, Ankara'nın bu isteklerine, Mayıs 1996 yılındaki AKKA Gözden Geçirme Konferansı'nda sözü edilen bu limitlerin yeniden müzakere edileceğini belirterek, şimdilik daha esnek davranmak gerektiğini belirtmiştir. Bunun gerekçesini de, Rusya'nın kızdırılmaması ile açıklamışlardır. NATO'daki yetkililerin iddiasına göre, bu aşamada AKKA ile ilgili olarak Türkiye'nin dileği doğrultusunda sert bir tutum izlenirse, Rusya kızabilir ve AKKA'yı terk edebilir. Oysa, Batı'nın çıkarı, Rusya'nın dışında değil, içinde olduğu bir AKKA'dır.¹³¹

Batı'da yaygın olan bir görüşe göre, AKKA'da Mayıs 1996 tarihine kadar, kanatlarda Rusya'ya tavizler vererek, kanatlar dışındaki bölgelerde indirimlerin tamamlanması sağlandıktan sonra, suçu Rusya üzerine atarak AKKA'nın sona erdirilmesine gidilebilir. Zaten ilginç olan da, Rusya'nın Kafkasya'daki kanatlardaki tavanlarla ilgili indirimlere uymayacağı uyarısını yaptığı tarihlerde, AKKA'nın Avrupa ile ilgili diğer bölümlerindeki indirimleri zamanından önce tamamlamış olmasıdır.¹³²

Sonuç olarak, Mayıs 1996'da kadere belirlenecek AKKA Anlaşması'nın kanatlarla ilgili tavan limitlerinin, anılan tarihte Rusya'nın 17 Kasım'da istediği şekilde düzeltilmesi durumunda,¹³³ Türkiye'nin kuzey sınırlarına bitişik bölgede, Rus silahlarının (tank, zırhlı muhabere aracı ve top) AKKA Anlaşması'nda öngörülen tavandan % 60 oranında yüksek olması gerçekleşecektir. 1995 yılı Kasım ayı koşullarında, Rusya'nın Kuzey Kafkasya'da gerçekleştirmiş olduğu kuvvet aşımalarının varlığına rağmen, Moskova Hükümeti'nin Türkiye'ye yönelik bir saldırı başlatılması beklentileri gerçek dışıdır. Ancak, tabii AKKA Anlaşması indirimleri dışında tutulmuş Rusya'nın Karadeniz Donanması, amfibik kuvvetleri ve Kafkaslar'daki hava birlikleri de dikkate alındığında, Moskova'nın Türkiye'ye geniş çaplı bir taarruz hareketine geçme yeteneğine kavuşmuş olacağı kaçınılmazdır. Bu durumun gerçekleşmesi durumunda, Rusya'nın Türkiye'ye yönelik askeri saldırıdan ziyade, siyasi ve diplomatik baskılarını arttırmasına zemin sağlayabilecektir.¹³⁴ Nitekim, 17 Kasım'da AKKA'nın kanatlarla ilgili limitlerini uygulamayacağını açıklamasından hemen sonra, Moskova'nın yeniden Boğazlarla ilgili geçiş düzenlemeleri tüzüğü'nün kabul edilemez olduğu yönündeki açıklamasını bir kez daha gündeme getirmiş olması, Rusya tarafından yaratılmak istenen siyasi ve diplomatik baskının bir göstergesidir.¹³⁵

Türkiye'nin bu aşamada, Mayıs 1996 tarihine kadar sürdürülecek gö-

NATO'nun Sorunları

rüşmelerde vurgulaması gereken, AKKA'da kanatlarda verilecek tavizlerle anlaşmanın kurtulamayacağıdır. Ve en çok dikkat edilmesi gereken konu da, Batı'nın Rusya'nın yatıştırılması amacı ile AKKA'da kanatlarda özveride bulunmasının maliyetinin Türkiye'ye ödetilmemesidir. Çünkü, esas önemli olan konu AKKA ile Türkiye'nin askeri güvenliğinin kuzey sınırlarında zedelenmiş olacağı değil, Kafkasya'da Ankara Hükümeti'nin siyasi ve ticari ve ekonomik etkisinin daralması sonucunda; bölgenin Batı'nın da onayı ile Rus etki alanına bırakılmış olacağıdır.

Özetlemek gerekirse, Kafkasya'daki AKKA tavanlarının Rusya tarafından delinmesi durumunda bölgenin geleceği, yalnızca bir askeri kuvvetler denge sorunu olmayacaktır. Rusya'nın geleceği ile ilgili olarak, 1996 yılında yapılacak seçimlerden sonra, Moskova'da yönetimi kimin ele geçireceği ile bağlantılı olarak, Rusya'nın yakın çevresindeki etki alanını ne yönde yönlendireceğinin, siyasi, askeri ve ekonomik sonuçları, bir bölge ülkesi olarak Türkiye'yi ve onun diğer bölge ülkeleri ile olan ilişkilerini doğrudan etkileyecektir. Tabii, 1996 seçimlerinin bir diğer önemli sonucu da, Rusya'da hükümeti oluşturacak demokratik olan ya da olmayan yönetimle bağlantılı olarak, Moskova'nın Kuzey Kafkasya'daki AKKA limitlerini aşmış bir Rus askeri varlığı ile, Türkiye üzerinde olası bir baskı unsuru olmasına yol açabilme olasılığı biçiminde belirebilecektir.

AKKA Gözden Geçirme Konferansı'na kadar Türkiye'yi bekleyen bir diğer tehlike de ABD'nin NATO'nun genişlemesi, Bosna ve Ortadoğu Barış sürecinin devam ettirilmesi için en azından 1996 Rus seçimlerine kadar bazı konularda, Rusya'nın onayı ile hareket etmeyi tercih etmesi sonucunda ortaya çıkabilecektir. İşte, ABD'nin Rusya'ya öncelik diye adlandırdığı bu politikası sonucunda, Türkiye'nin AKKA'nın kanatları ile ilgili özveride bulunmaya sevk edilmesinin kuvvetli bir olasılık olacağı görünmektedir.

C. Türkiye'nin AKKA ile İrtibatlandırıldığı NATO Genişleme Sorunu

Rusya'daki dış politika ile ilgililerin bazılarının görüşüne göre, NATO'nun Doğu'ya doğru genişlemesi sonucu olarak, eski Varşova Paktı ülkelerinin ittifaka tam üye olmalarının gerçekleştiği anda AKKA Anlaşması da sona ermiş olacaktır.¹³⁶ Bu görüşün savunucularına göre, bloklar arası mantıkla yapılmış bu anlaşmanın genişleme sonucu anlam ifade etmeyeceği ima edilmek istenmiştir. Bu mantıkla hareket eden, Rusya Federasyonu'nun BİO kararından sonra, zaman zaman NATO'nun genişlemesi halinde AKKA'yı ihlal edebileceği uyarısında bulunduğu gözlenmiştir.

İşte, yukarıda açıklanan Rus gerekçesi ile AKKA'nın NATO'nun genişlemesinin irtibatlandırıldığı bu konuda, Türkiye'nin görüşleri şöyle bir seyir göstermiştir: Ankara'daki diplomatik yetkililerin açıklamalarına göre, baştan beri, Türkiye NATO'nun genişleme politikasına ve zaman içinde yeni üyeler alınmasına karşı olmamıştır. Ancak, ilk aşamada Türkiye'nin bu konu ile ilgili karşı çıktığı konu, üyelik sürecinde acele edilmesi olmuştur. Türkiye'yi bu aşamada tedirgin etmiş bir diğer konuda, tam üyelik sayısının artması sonucu, NATO kaynaklarından Ankara'nın payına düşen imkanların azalması olma olasılığı olmuştur.¹³⁷

NATO'nun genişlemesinin niçin ve nasıl olacağının tartışıldığı Eylül 1995 tarihli toplantıdan önce, bu konudaki Türk görüşü şöyledir:¹³⁸

- (1) NATO'nun genişleme süreci, tek başına yönlendireceğimiz veya tersine çevirebileceğimiz bir olgu değildir. Konunun dinamiklerinin bizim dışımızda geliştiğini kabul etmek gerçekçi olur.
- (2) NATO'nun genişlemesi, Avrupa'nın bütününde istikrar ve güvenliğe katkıda bulunmalı, ittifakın etkinliğini güçlendirmeli, Avrupa'da yeni bölünmelere yol açmamalıdır. Bu bağlamda NATO'nun genişleme süreci, söz konusu hedefin gerçekleşmesi için bir araç görevi görmeli, kendi başına bir araç olmamalıdır.
- (3) NATO üyeliği beklentileri konusunda müzahir bir tutum sergilediğimiz Merkezi Avrupa ülkelerinin, genişleme sürecini hızlandırma çabalarını anlayışla karşılamakla birlikte, yeni istikrarsızlıklar yaratacak vakitsiz ve hesapsız davranışlardan kaçınılması gerektiğini düşünmekteyiz.
- (4) İntikal döneminde BİO olanaklarından azami ölçüde yararlanılmalıdır.
- (5) Genişleme, çok yönlü ve karmaşık bir olaydır. Esas itibarıyla, Kuzey Atlantik Anlaşmasına hukuken taraf olunması, aday ülkelerde üyelik yükümlülüklerini hakkıyla yerine getirebilecek bir siyasal ve askeri yapının tesisi gerektirmektedir.
- (6) NATO üyeliğine alınacak ülkeler açısından bir açmaz söz konusudur. Bizim için önem taşıyan Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk gibi ülkelerin dışlanması sakıncaları ortadadır. Bütün bu ülkeleri içerecek bir genişleme ise, Avrupa'da yeni bir bölünme algılamalarına yol açacaktır.
- (7) Rusya'nın tepkileri önem taşımaktadır ve genişlemenin zamanlaması ile hangi ülkeleri kapsayacağını belirleyecek en önemli etken olacaktır. Avrupa'da yeni bir bölünme ve kutuplaşma görünümü yaratılmak suretiyle, Rusya'daki aşırı unsurların eline koz verilmemelidir.

Yukarıda detayları verilen Türkiye'nin genişleme konusundaki görüşlerinden ortaya çıkan bir gerçek, Ankara Hükümeti diğer 16 ittifak üyesi gibi,

NATO'nun Sorunları

NATO'nun genişlemesi kararında eşit oy kullanma hakkına sahipse de, bu kararın seyrinin belirlenmesindeki etkisi sınırlıdır. Zaten, NATO'nun genişlemesi 1993 yılında ABD tarafından gündeme getirildiğinden beri, bu konuda olayların Türkiye'nin iradesinin dışında gelişmiş olduğu doğrudur, ancak Avrupalıların bile bu konuda daha çok ABD'nin etkisi altında kalmış oldukları bir sır değildir. Zaman içinde, NATO'nun Avrupalı ittifak üyeleri genişleme konusunda bazı itirazlar dile getirmişlerse de, sonuçta ABD'nin inisiyatifi ele alması sonucu, NATO'nun genişleme kararı 1994 yılında Washington Hükümeti'nin tercihleri doğrultusunda biçimlendirilmiştir.

Dolayısıyla, Türkiye'nin tek başına genişleme konusunun seyrini değiştirmesi mümkün değildir. Ancak, Ankara Hükümeti bu konuda pes etmeyerek elindeki bazı imkanları kendi tercihleri doğrultusunda kullanmaya çalışmaktadır. Ankara Hükümeti, her şeyden önce, genişlemenin çok hızlı olmamasını vurgulamaktadır ki, NATO'da bu yönde bir eğilim olduğu son Eylül 1995 tarihli toplandıktaki NATO'nun "nasıl" ve "niçin" genişlemesini içeren raporundan anlaşılmaktadır.

Ankara'daki diplomatik kaynaklar, aslında Türkiye'nin bu Orta Avrupa ülkelerinin genişlemesine baştaki kadar kötümser bakmadıklarını ve hatta Türkiye'nin bu ülkelerle olan ilişkilerinin gelişmesine bakarak, genişleme sürecinde, bazı askeri teçhizat alım satımı yoluyla Ankara'nın durumunu kendi lehine dönüştürebilme olasılığının bile olduğunu belirtmişlerdir.¹³⁹

Yine aynı yetkililer, genişleme sürecinin Türkiye'nin tercih ettiği boyutta olması için de çok yoğun bir diplomatik mücadele verdiklerini belirtmişlerdir. Genişlemenin Türkiye'ye yakın alanda, Balkanlar'da bazı ülkeleri de kapsayacak bir biçimde ortaya çıkmasının Ankara Hükümeti'nin lehine olduğunu belirtmişlerdir.¹⁴⁰ Tabii, Ankara Hükümeti'nin tercih ettiği ülkelerin (Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk) NATO'ya tam üye alınması, Ankara'nın NATO içindeki etki alanının genişlemesine neden olacaktır. Ankara Hükümeti'nin bu ülkelerden bazıları ile zaten askeri eğitim anlaşması içinde olduğu unutulmamalıdır. Adı geçen bu ülkelerle belirli bir düzeyde tutturulmuş olan siyasi ve askeri yakınlaşmanın sonuçlarının, NATO içinde gerektiğinde Türkiye lehine kullanılması iyi bir imkan olacaktır.

Ankara'daki diplomatik çevrelerin üzerinde hassasiyetle durdukları bir başka konu da, NATO'nun genişleme stratejisi içinde tüm ağırlığın ve önceliğin Rusya ile iyi ilişkiler kurmaya verilmesi konusu olmuştur. Türkiye'nin inancına göre, NATO'nun Rusya ile iyi ilişkiler kurma yolunda bazı

ABD-Rusya İlişkilerinin Seyri ile İlgili Olarak...

önemli tavizler vermesinin sonuçlarının, Ankara Hükümetinin gelecekteki siyasi, ekonomik ve güvenlik çıkarlarını etkilemesi kaçınılmazdır. Özellikle, NATO'nun AKKA'da Kuzey Kafkasya'daki kanatlar bölümündeki Rusya'ya vermeyi düşündüğü tavizler, Rusya'yı genişleme yönünde ikna etmek için verilecekse, bunun Türkiye üzerindeki etkilerinin nasıl giderileceğinin yanıtlarının açıklanması istenmelidir. Tabii, NATO'daki Batılı müttefiklerin Türkiye'ye vereceği garantiler askeri olabileceği gibi, Soğuk Savaş sonrası dönemde, bir ülkenin diğer bir ülke üzerinde etkisini arttırmasıyla kolaylık sağlayabilecek ekonomik ağırlıkta da olabilir. Örneğin, Azeri ve Orta Asya petrollerinin esas üretiminin de, erken üretimde olduğu gibi, çifte güzergahtan geçmesinin sağlanması, Ankara'nın bölgede Moskova'dan kaynaklanabilecek baskılar karşısında dayanma gücünü arttıracaktır. İşte, Batı'nın girişimleri sonucu elde edilecek, petrol boru hattı ile ilgili ekonomik ve stratejik ayrıcalık, Ankara'nın, Rusya ile iki bölgesel güç olarak rekabet etmek yerine, işbirliği yapabilmesi olasılığına da imkan sağlamış olacaktır. Böylesi koşulların geçerli olması durumunda da, hem Kafkasya bölgesinde hem de Avrupa'nın bütününde istikrarlı bir güvenliğin garantilenmesi mümkün olabilecektir.

NATO'nun Sorunları

Tablo I*

BARIŞ İÇİN ORTAKLIK'A KATILANLAR

(30 Nisan 1995 itibariyle)

Ülke	Çerçeve Dok.	İmzalayan	Sunuş Dok.	BOP Kabulü
Arnavutluk	23 Şubat 94	Sali Berisha	22 Eylül 94	25 Ocak 95
Ermenistan	5 Ekim 1994	Vahan Papazian, Dışişleri Bakanı		
Avusturya	10 Şubat 95	Alois Mack, Dışişleri Bakanı		
Azerbaycan	4 Mayıs 94	Geidar Aliyev, Devlet Başkanı		
Beyaz Rusya	11 Ocak 95	Vladzmir Syanko, Dışişleri Bakanı		
Bulgaristan	14 Şubat 94	Zhelyu Zhelev, Devlet Başkanı	6 Haz.94	28 Kasım 94
Çek Cum.	10 Mart 94	Vaclav Klaus, Başbakan	17 Mayıs 94	25 Kasım 94
Estonya	3 Şubat 94	Juri Luik, Dışişleri Bakanı	8 Tem. 94	1 Mart 95
Finlandiya	9 Mayıs 94	Heikki Haavisto, Dışişleri Bakanı	10 Mayıs 94	12 Ekim 94
Gürcistan	23 Mart 94	Alexander Chikvaidze, Dışişleri Bakanı		
Macaristan	8 Şubat 94	Géza Jeszensky, Dışişleri Bakanı	6 Haz. 94	15 Kasım 94
Kazakistan	27 Mayıs 94	Kanat Saudabayev, Dışişleri Bakanı	2 Aralık 94	
Kırgızistan	1 Haz. 94	Askar Akayev, Devlet Başkanı		
Letonya	14 Şubat 94	Valdis Birkavs, Başbakan	18 Tem. 94	8 Şubat 95
Litvanya	27 Şubat 94	Algirdas Brazauskas, Devlet Başkanı	10 Haz. 94	30 Kasım 94
Malta	26 Nisan 95	Guido de Marco, Başbakan Yard.		
Moldova	16 Mart 94	Mircea Snegur, Devlet Başkanı	6 Eylül 94	
Polonya	2 Şubat 94	Waldemar Pawlak, Başbakan	25 Nisan 94	5 Tem. 94
Romanya	26 Ocak 94	Teodor Melescanu, Dışişleri Bakanı	28 Nisan 94	14 Eylül 94
Rusya Fed.	22 Haz. 94	Andrei Kozyrev, Dışişleri Bakanı	5 Tem. 94	
Slovakya	9 Şubat 94	Vladimir Meciar, Başbakan	25 Mayıs 94	24 Kasım 94
Slovenya	30 Mart 94	Janez Drnovsek, Başbakan	20 Tem. 94	
İsveç	9 Mayıs 94	Baroness af Ugglas, Dışişleri Bakanı	10 Mayıs 94	22 Ağus. 94
Türkmenistan	10 Mayıs 94	Boris Shikmuradov, Başbakan Yard.		
Ukrayna	8 Şubat 94	Anatoly Zlenko, Dışişleri Bakanı	25 Mayıs 94	
Özbekistan	13 Tem. 94	Saidmukhtar Saiskasimov, Dışişleri Bakanı		

* Bireysel Ortaklık Programı
Kaynak: NATO Dergisi, Haziran 1995.

Notlar

1. Renee De Nevers, "Russia's Strategic Renovation", *Adelphi Paper*, No. 289 (London: Brassey's for the International Institute for Strategic Studies, 1994), ss. 66-68. 1993 yılı, Rusya dış politikası öncelikleri ile ilgili olarak, Moskova'daki farklı siyasi gruplar arasında ortak bir zemin bulunması bakımından bir dönüm noktasıdır. Sözü edilen dış politika önceliklerinin hangi yöntemlere başvurarak uygulanacağı konusunda, siyasi gruplar arasında tam bir uyum sağlanamamışsa da, 1993 yılından sonra Moskova yönetiminin nasıl bir dış politika izleyeceği açıktır. Ortak görüşe göre: (i) Rusya "Büyük Güç" olarak varlığını sürdürmektedir. Rusya'nın yakın çevresi ile ilgili olarak bazı yaşamsal çıkarları vardır. Bu yüzden, Rusya'nın yakın çevresinde etkisini sürdürmeye hakkı vardır, bu nedenle Moskova yönetiminin komşularının bu duruma saygı göstermesi gerekir. Eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde bulunan Rus azınlıkları ile ilgili konularında, yeni Rus etkisi kapsamına girdiği belirtilmiştir. (ii) Rusya, Batı ile iyi ilişkiler geliştirmek arzusundadır, ancak Moskova yönetiminin çıkarlarının her zaman Batı'nınkilerle uyum göstermesi beklenemez. Sonuçta, 1993 yılında ana çizgileri ortaya konan yeni dış politika önceliklerine göre, Batılılar artık Rusya'nın "Büyük Güç" olduğu gerçeğini kabul etmeli ve bundan sonra da Moskova yönetiminin yakın çevresinde ve Doğu Avrupa ile ilgili politikalarına saygı göstermelidir. Bkz.: "Security Concerns in Central Europe", *Strategic Survey*, 1993-1994 (London: Brassey's for the International Institute for Strategic Studies, 1994), s. 116.
2. Leszek Buszynski, "Russia and the West: Towards Renewed Geopolitical Rivalry?" *Survival*, Vol. 37, No. 3, Autumn 1995, ss. 106-107.
3. Nevers, *op.cit.*, s. 38.
4. Buszynski, *op.cit.*, s. 104.
5. *Strategic Survey*, 1992-1993, (London: Brassey's for the International Institute for Strategic studies, 1993), ss. 67-68.
6. Kozyrev'in başında bulunduğu Rus Dışişleri Bakanlığı'nın uyguladığı politikalar nedeniyle ciddi bir biçimde eleştirilmesi ilk defa 1992 yılında başlamıştır. Bu tarihten sonra Dışişleri Bakanlığı'na yönelik muhalefet hem Yüksek Sovyet hem de ordu ve Savunma Bakanlığı tarafından yapılmıştır. İlk olarak Rusya Federasyonu BM Güvenlik Konseyi'nde Sırlara yönelik yaptırım uygulanması kararını onayladığı zaman, Kozyrev'in başında bulunduğu Dışişleri Bakanlığı, Moskova yönetiminin geleneksel dostu olan Sırlara ihanet ettiği gerekçesi ile eleştirilmiştir. Yine aynı yıl içinde, Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın Kuril Adaları'nın Japonya'ya geri verilmesi ile ilgili politikası gündeme gelin-

NATO'nun Sorunları

ce, kamuoyunda ve parlamentoda meydana gelen yoğun eleştiriler sonucunda, Başkan Yeltsin'in Japonya'ya yapılacak olan önceden planlanmış gezisi iptal edilmiştir. 1992 yılı içinde, Rusya Dışişleri Bakanlığı'na yönelik yapılmış bir eleştiri konusu da, Hindistan'a satılması düşünülen bazı füzelerle ilgili olmuştur. Ayrıca, anılan yıl içinde, Baltık ülkelerinde bulunan Rus azınlıklarına da, Rusya'nın gereken itinaı göstermemiş olması nedeniyle, sonradan Dışişleri Bakanlığı'nın ve Kozyrev'in ciddi olarak eleştirildiği görülmüştür. Buszynski, *op.cit.*, ss. 106 – 107. Ayrıca, bkz.: Duygu Sezer Bazoğlu, "NATO ile Rusya Arasında 'Soğuk Barış mı?', *Yeni Yüzyıl*, 17 Eylül 1995.

7. Buszynski, *op.cit.*, s. 107.

8. Sözü edilen Rus askeri doktrinin hazırlık taslaklarının oluşturulmaya başlanmasına 1992 yılının ikinci döneminde başlanmıştır. Bu tarih Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın izlediği politikaların muhalefet güçleri tarafından yoğun bir biçimde eleştirilmeye başlandığı dönemdir. Muhalefet edenler arasında, orduyu, Savunma Bakanlığı'nı, bir müddet sonra da Devlet Başkanı Yeltsin'i ve parlamentodaki Avrasyacı ekol yanlılarını görmek mümkündür. 1993 yılında Dışişleri Bakanlığının da daha sertlik yanlısı politika izlemeye başlaması sonucu, yaklaşık 1,5 yıl süren tartışmalardan sonra, aynı yılın Kasım ayında, Rus askeri doktrininin tamamlanmış olduğu görülür. Rusya'nın bu doktrinle, bağımsız Kafkas ülkeleri ve daha ötesindeki (Orta Asya Devletlerini) devletleri kendi etki alanı içinde saydığını ve bunlara müdahale etme hakkını resmen ilan ettiği görülmektedir. Bu doktrin Rusya'nın yakın çevresini stratejik çıkarları bakımından birinci öncelikte algılamasını öngörmektedir. Yeni güvenlik doktrinine göre, Rusya Federasyonu'nun karşı karşıya kaldığı tehditler, SSCB'nin dağılması sonucu bazı değişiklikler göstermiştir. Nitekim, doktrinde, uluslararası ilişkiler ortamında nükleer ve konvansiyonel savaş olasılıklarına değinilmekle birlikte, Rusya için esas tehdidin bölgesel ve yerel savaşlardan kaynaklanabileceği belirtilmektedir. Tahmin edilebileceği gibi, bu olası savaşlarında Rusya'nın güneyinde (Kafkasya'da ve Orta Asya'da) ortaya çıkması beklenmektedir. Rusya Federasyonu, güneyindeki istikrarsızlığı öne sürmek suretiyle, oluşturduğu bu yeni güvenlik doktrini çerçevesinde, yakın çevresindeki Rus azınlığın haklarının korunması zorunluluğunu meşrulaştırmaya çalışmıştır. Nitekim, eski SSCB dönemindeki nükleer stratejisine göre, "ilk kez nükleer güç kullanan taraf olmama" taahhütünden yeni doktrinde vazgeçilmesi de, Moskova yönetiminin yakın çevresini etkisi altına alma önceliğinden kaynaklanmıştır. Tabi Rusya Federasyonu'nun güneyine yönelik duyduğu kaygıların altında yalnızca stratejik çıkarlar yatmamaktadır. Bölgenin doğal kaynaklar bakımından zengin olması ve özellikle de doğal gaz ve petrol boru hatlarının geçiş yolları üstünde bulunması, buraları Moskova için vazgeçilmez kılmaktadır. Moskova yönetiminin yakın çevresini etkisi altına alma isteğindeki kararlılığı, Nisan 1994'de ilan edilen bir bildiri ile kesinlik kazanmıştır. Yeltsin tarafından imzalanan bu bildiriden sonra, Rusya Federasyonu dışındaki ülkelerde

Rus ordusu askeri üs edinebilmek için görüşmelere başlayabilme hakkına sahip olmuştur. Zaten, Rusya'nın bu konudaki kararlılığı Ocak 1994 tarihinde yapılan Moskova konferansında belirginlik kazanmıştır. Burada yaptığı konuşmada, Kozyrev, Rusya Federasyonu'nun yakın çevresinde yaşanan güven boşluğu nedeniyle, bu bölgelerde Rus askeri varlığının bulundurulmasını onayladığını ifade etmiştir. Aslında Rus Federasyonu'nun yakın çevre diye adlandırdığı eski Sovyet Cumhuriyetlerine 1992 yılı ortalarından itibaren gerçekleştirdiği dolaylı ya da dolaysız müdahalelerinde, esas amacın (Rusya'nın adı geçen bölgelerdeki etki alanının arttırılması) değişmediği ve yalnızca uygulanan bazı yöntemlerin değiştiği gözlemlenmiştir. Nitekim, 1992 yılında başlayan ilk dönemde, daha çok güç göstermeye ve kullanmaya dayanan Rus dış politikası, büyük ölçüde Rus ordusunun yakın çevreye müdahalesi ile belirleniyordu. Örneğin, Moldova'daki ayrılıkçı Rus azınlığın merkezi hükümete karşı cephe alması sırasında, Moskova'nın tercihi doğrultusunda, Rus ordusunun da ayrılıkçı Rusların ilan ettiği Trans-Dinyester Cumhuriyeti yanında yer aldığı görülmüştür. Daha sonra, Rus ordusunun benzer şekilde Gürcistan'da yaşanan siyasi bunalımda da, ayrılıkçı Abhazlar'ın yanında yer aldığını görmekteyiz. Tacikistan'da yaşanan bunalım sırasında da yine Moskova yanlısı hükümetin, muhalefetteki demokrat-İslamcı ittifaka karşı en büyük desteği Rus ordusundan almış olduğu saptanmıştır. Azerbeycan'da ise, isyancı Albay Suret Hüseyinov'un Rus ordusundan aldığı destekle (modern silahların da yardımıyla) eski Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey'i devirdiği bilinmektedir. Sonradan, Hüseyinov'un Gürcistan'ın yeni Devlet Başkanı Haydar Aliyev'e karşı düzenlemiş olduğu başarısız darbe girişiminin de Rus ordusu tarafından desteklenmiş olduğu öne sürülmüştür. Tabii, Rus ordusunun yakın çevre ile ilgili tüm girişimlerinin arkasında, Moskova'nın yeniden bölgedeki etkili olmasını sağlama çabalarının bulunduğu yadsınamaz. Bazı kesimler, Rusya'nın yakın çevresi ile ilgili politikasında, 1994 yılının ortalarından itibaren bir ikinci dönemi yaşamaya başladığını iddia etmişlerdir. Bu dönemin en belirgin özelliği, Rus ordusunun dış politikada geri çekilmesi ve böylece dizginlerin yeniden sivil yönetimin eline geçmiş olmasıdır. Moskova yönetimi bu ikinci dönemde, eski Sovyet Cumhuriyetlerine karşı zorbaca tavır takınmaktan vazgeçmenin çıkarına olduğu inancı ile, ağırlığın diplomasiye ve ekonomik ilişkilere verilmesini uygun bulmuştur. Rusya'nın yakın çevresini diplomatik ve ekonomik yöntemler kullanmak yolu ile etkisi altına almasının en başarılı örneği, 1993 yılında Ukrayna Cumhuriyeti ile silahsızlanma alanında gerçekleştirmiş olduğu ilişkidir. Tabii, 1994 yılında Çeçenya'da yaşanan Rus askeri politikası, insan hakları açısından onaylanamayacak bir müdahale ise de, Çeçenya Cumhuriyeti (özerk bölgedir) Rusya Federasyonu'nun bir parçası olduğu için, Rusya'nın yakın çevre politikasında izlemeye başladığı yeni yöntemlerle doğal olarak bağdaşmamıştır. Rusya Federasyonu'nun yakın çevresinde 1993 yılı sonrasında izlediği politikalarda değişiklik yapmasının en önemli nedeni, karşılaşılan ekonomik zorluklardır. Örneğin, 1994 yılı Mart-Aralık aylarında Rusya Federasyo-

NATO'nun Sorunları

nu'nun yalnızca Barış Gücü yollama işlemi 15 milyon dolara mal olmuştur. Tabii, Rusya'nın yeni yakın çevre politikalarında askeri yöntemler kullanmasını terk etmesini kolaylaştıran bir etken de, eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin Moskova'ya olan ekonomik bağımlılıklarının zaman içinde artmış olması ile açıklanabilir. Bu cumhuriyetlerden bazıları ekonomik koşullarının ağırlaşması sonucu, Rusya'nın da uyguladığı siyasi ve ekonomik baskılara dayanamayarak, en azından ekonomik alanda Moskova ile sıkı ilişkiler içine girmektedirler. Bkz.: John W. R. Lepingwell, "The Russian Military and Security Policy in the 'Near Abroad'", *Survival*, Vol. 36 No. 3, Autumn 1994, s. 72-79. Yine bkz.: *Cumhuriyet*, 13 Aralık 1994.

9. Lepingwell, *op.cit.*, s. 71.

10. Ronald D. Asmus, Richard L. Kugler and F. Stephen Larrabee, "NATO Expansion: The Next Steps", *Survival*, Vol. 37, No. 1, Spring 1995, s. 21. 11 Nisan 1995 tarihinde, Rusya Dışişleri Bakanı Kozyrev'in yaptığı açıklamaya göre, Moskova yönetimi, yakın çevresindeki Rus azınlığı korumak amacı ile gerektiğinde, askeri güç kullanımına başvurabilecektir! Buszynski, *op.cit.*, s. 121.

11. Rusya Federasyonu'nda Batı yanlısı dış politika sürdürülmesine karşı olan kesimler, Moskova yönetiminin Batı ile olan ilişkilerini, diğer ülkelerle kuracağı yeni ilişkilerle dengelemesi gerektiğini savunmuşlardır. İşte, 1992 yılından itibaren Rusya Federasyonu temsilcilerinin Çin Halk Cumhuriyeti ve Güney Kore'ye gerçekleştirmiş oldukları diplomatik ziyaretler, Moskova'nın Batı karşısındaki pazarlık gücünü arttırmak içindir. Yine aynı mantıkla hareket eden Moskova yönetiminin, Çin Halk Cumhuriyeti'ne yapmış olduğu silah satışları ile İran'a yeni nükleer yetenekte reaktör temin etme girişimleri ve Bosna'da Sırları kayıran politikalar gütmesi, hep Batı karşısında Rusya'nın "Büyük Güç" olduğunu hissettirmek ihtiyacındandır. Buszynski, *ibid.*, ss. 122 - 123.

12. Asmus, Kugler and Larrabee, *op.cit.*, s. 21.

13. Nevers, *op.cit.*, s. 65.

14. Asmus, Kugler and Larrabee, *op.cit.*, s. 21.

15. *ibid.*,

16. Ergun Balcı, "Rusya, BTĐ ve Türkiye", *Cumhuriyet*, 16 Şubat 1995.

17. The International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance, 1995 - 1996* (London: Brassey's 1995), s. 106.

18. *İbid.*,

19. Rusya Federasyonu tarafından Gürcistan'da elde edilen askeri üslerden üç tanesi, Batum, Ahalkalaki ve Vaziani Türk sınırına yalnızca 15 - 25 km uzaklıktadırlar. Ermenistan'da Rusların kullanımına açılmış askeri üslerde, Erivan ve Gümrü şehirlerindedir. The International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance, 1994 - 1995* (London: Brassey's, 1994), s. 71. Ve, bkz.: *Milliyet*, 17 Eylül 1995.

20. Özel Görüşme.

21. Buszynski, *op.cit.*, ss. 118 – 122. Ayrıca bkz.: Nevers, *op.cit.*, ss. 66 – 67.
22. Asmus, Kugler and Larrabee, *op.cit.*, s. 21.
23. Sovyetler Birliği'nin Aralık 1991'de dağılmasından sonra, taktik ve stratejik nükleer silahlara sahip dört yeni devletin (Beyaz Rusya, Kazakistan, Ukrayna ve Rusya Federasyonu) varlığı söz konusu olmuştur. 23 Mayıs 1992'de ABD ile bu dört devlet arasında imzalanan Lizbon Protokolü gereğince, (i) taraftar 11 Temmuz 1991 tarihinde, ABD ile eski SSCB arasında imzalanmış olan START I Anlaşması'nın öngördüğü stratejik silahların yok edilmesini ve gerekli indirimlerin uygulanmasını kabul etmişlerdir. (ii) yine, protokole taraf olan ülkeler, Rusya Federasyonu'nun SSCB'nin dağılmasından sonra, aralarında tek nükleer güç olmasını kabul etmişlerdir. (iii) Protokolde yer alan 5. maddede gereğince, Beyaz Rusya, Kazakistan ve Ukrayna Cumhuriyetleri, "nükleer olmayan devlet statüsü"nü kabul etmek suretiyle, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'na taraf olmayı taahhüt etmişlerdir. Nitekim, Mayıs 1992 tarihinde, Ukrayna Devlet Başkanı Kravcuk ülkesinin sahip olduğu nükleer silahların yok edileceğine dair ABD Başkanı George Bush'a söz vermiştir. Bundan önce de, 21 Aralık 1991 tarihinde, Kravcuk Alma-Ata'da Toplantısı'nda sonuçlandırılan anlaşmayı imzalayarak, Ukrayna Cumhuriyetinin Temmuz 1992'de taktik nükleer silahlarını ve 1994 yılında da stratejik nükleer silahlarını imha edeceğini kabul etmiştir. Arkady Moshes, "Will Ukraina Go Nuclear", *Mediterranean Quarterly*, Vol. 5, No. 1, Winter, 1994, s. 24. Ancak, Ocak 1993 tarihinden sonra, Kravcuk'un ülkesinin nükleer silahlardan arındırılmasının karşılığında, Kiev yönetiminin bir şekilde maddi olarak telafi edilmesi gerektiği koşulunu öne sürdüğü görülür. Bu görüş değişikliğinden olumsuz bir biçimde etkilenen Ukrayna ve Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerin yansımaları, Kasım 1993 tarihinde Kiev ile Moskova yönetimi temsilcileri arasında yapılan toplantıda belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Bu görüşmeler sonucunda, Rusya Federasyonu temsilcileri Kiev yönetiminin nükleer silahlarla ilgili vermiş oldukları taahhütleri yerine getirmelerini, aksi halde Moskova'nın bu ülkeye sağladığı ucuz petrol ve gaz akışını durduracağını ifade ettikleri görülmüştür. Daha sonra, 19 Kasım 1993 tarihinde, Ukrayna Parlamentosu Rama'nın START I Anlaşması'nı onayladığını ancak, NTP'ye taraf olma kararı ile ilgili olarak somut bir girişimde bulunmadığı görülür. Ancak, Rama'nın START I'i onaylaması Ukrayna Cumhuriyetinin nükleer silahlardan arındırılmasını sağlayamamıştır. Kiev yönetiminin START I'in öngördüğü koşulları yerine getirmesi halinde bile, bu anlaşma stratejik bombardıman uçaklarını kapsamadığı için, Ukrayna'nın elinde bir miktar daha nükleer yetenekte güç kalacaktır. Bu durum başta, NPT rejimini destekleyen ülkeler olmak üzere en çok da Rusya Federasyonu'nu rahatsız etmiştir. Ancak, 1993 yılı içinde Ukrayna ekonomisinin giderek bozulması, Kiev yönetiminin "nükleer devlet" olma iddiasını sürdürmesini zorlamaya başlamıştır. Sonuçta, 14 Ocak 1994 tarihinde, ABD'nin de yoğun girişimlerinin etkisiyle, Devlet Başkanları Kravcuk,

NATO'nun Sorunları

Yeltsin ve Clinton'un biraraya gelmesinin bir sonucu olarak, "Çok Taraflı Anlaşma" imzalanmıştır. Bu anlaşma gereğince, Kiev yönetimi toprakları üzerinde bulunan saldırı stratejik nükleer silahlarını yedi yıl içinde imha etmeyi kabul etmiştir. Temmuz 1994 tarihinde Kravcuk'un uluslararası yükümlülüklerini yerine getireceğini açıklamasının ardından, 16 Kasım 1994'de de Rama'nın "nükleer olmayan devlet olma" statüsünü kabul etmesi sonucu, 6 Aralık 1994'de, Ukrayna Cumhuriyetinin NPT Anlaşması'na taraf olması ile START I'in yürürlüğe girmesi önündeki engel aşılmıştır. Tabii, Ukrayna Cumhuriyetinin NPT'ye taraf olma kararı alması ile START I'i onaylaması karşılıksız olmamıştır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) üyesi dört nükleer devlet olan Rusya Federasyonu, İngiltere, Fransa ve ABD, Ukrayna Cumhuriyetinin toprak bütünlüğünü kabul etmişler ve aynı zamanda ekonomik baskı yolu ile Kiev yönetiminin içişlerine müdahale edilemeyeceği garantisi vermişlerdir. Yine, bu devletler "nükleer olmayan devlet" statüsündeki Ukrayna Cumhuriyetine karşı nükleer silah kullanma veya tehdidinde bulunmama taahhüdü vermişlerdir.

24. Karadeniz Filosu ile ilgili 1995 yılında Ukrayna Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında kararlaştırılan bazı temel ilkelere rağmen, donanmanın paylaşımının 1996 yılından önce halledilebileceği yönünde somut gelişmeler görülmemektedir. Bilindiği gibi, Karadeniz Filosu'nun kontrolü Moskova ile Kiev yönetiminin ilişkilerini en çok zorlayan konulardan biri olmuştur. Karadeniz donanmasının paylaşımıyla doğrudan ilgili olan bir başka konu da, Kırım Yarımadası'nın statüsü ile ilgilidir. Özellikle, Sivastopol Limanı'nın kullanım hakkı Ukrayna Cumhuriyetinin bağımsızlığından sonraki üç yıl içerisinde Kiev ile Moskova yönetimleri arasındaki temel anlaşmazlık konusu olmuştur. Bunun en önemli nedeni, Ukrayna'nın bağımsızlığından sonra, Rusya Federasyonu'nun Karadeniz'e çıkış da askeri açıdan zorlanmaya başlaması ile ilgilidir. Nitekim, 1991 yılında bağımsızlığına kavuşan Kiev yönetiminin resmi beyanatına göre, SSCB'nin dağılmasından sonra Ukrayna toprakları üzerinde kalmış tüm askeri kuvvetler ve teçhizat Ukrayna'ya aittir. Sonradan, 1992 yılı öncesinde, biraraya gelen tarafların Karadeniz Filosu'nun geleceği ile ilgili karar verme konusunu üç sene için erteleme kararı aldıkları görülmüştür. Buna rağmen, tarafların önce Haziran 1992'de Dagomys sonra da Ağustos 1992'de Yalta'da gerçekleştirdikleri toplantılar sonucunda, donanmanın 1996 yılına kadar ortak yönetilmesi üzerinde anlaştıkları görülmüştür. 1993 yılında Rusya Federasyonu'nun iç yapısında meydana gelen değişikliklere de bağlı olarak, donanmanın paylaşımının taraflar arasında yeniden tartışma konusu olduğu görülür. Ukrayna Cumhuriyetinin 1993 yılındaki ekonomik zorluklarının bilincinde olan Moskova yönetiminin "nükleer silahlar" ve "Karadeniz Filosu'nun Kontrolü" konularında, Kiev'den taviz koparmak amacı ile sahip olduğu bazı ekonomik kozları pazarlık unsuru olarak kullanmaktan çekinmediği görülmüştür. Bahar 1993'de, Rusya Parlamentosu'nun aldığı bir kararla, Sivasto-

pol şehrinin bir Rus şehri olduğu ve "Karadeniz Filosu'nun da Rusya Federasyonu'na ait olduğu ilan edilmiştir. O tarihte Yeltsin'in bu karara fazla itibar etmediği görülmüştür. Bu konularla ilgili iki ülke arasındaki tartışmaların sürekliliği, 1995 yılına kadar azalan ve artan biçimlerde gündemdeki yerini korumuştur. 1995 yılında Soçi'de yapılan son Devlet Başkanları Zirvesi'nde bu konuların geleceği bakımından Rusya Federasyonu'nun Sivastopol Limanı üzerindeki kullanım hakkındaki eski tekelci tutumunu bırakmış olması ümit verici bir gelişme olmuşsa da, taraflar arasındaki diğer sorunların çözümü için henüz erken olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. Nevers, *op.cit.*, ss. 46-47. Ve yine bkz.: *Turkish Daily News*, 11 June 1995.

25. Nevers, *op.cit.*, s. 47. *Strategic Survey* 1994-1995, *op.cit.*, ss. 88-90. Yine bkz.: Ergun Balcı, "Karadeniz'in Kuzeyindeki Gerginlik", *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1995.

26. *Turkish Daily News*, 11 June 1995, *ibid.*

27. *Strategic Survey* 1994-1995, *op.cit.*, ss. 88-90. Bkz.: *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1995.

28. Asmus, Kugler and Larrabee, *op.cit.*, ss. 25-26.

29. Charles L. Glaser, "Why NATO is Still Best: Future Security Arrangements for Europe", *International Security*, Vol. 18, No. 1, Summer 1993, ss. 5-6.

30. Larrabee, *op.cit.*, s. 26.

31. *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1995. bkz.: *Milliyet*, 30 Eylül 1995.

32. Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkması beklenen istikrarsızlık olasılıkları ile ilgili bilgi için bkz.: Edward Mortimer, "European Security After the Cold War", *Adelphi Paper*, No. 271, (London: Brassey's for the International Institute for Strategic Studies, 1992), ss. 7-18.

33. Sözgelimi, Soğuk Savaş sonrası Avrupası'nda ortaya çıkabilecek bir "mülteci" sorununun, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin güvenliğini olumsuz bir biçimde etkilemesi oldukça yüksek bir olasılıktır. Örneğin, eski Yugoslavya Federasyonu'nda yaşanan savaş sonucunda, 40.000 kadar insanın Voyvodina ve Hırvatistan'dan, Macaristan'a göç etmek zorunda kaldığı görülmüştür. Bu göç olayı başlı başına, Macar Hükümetinin ekonomik istikrarını bozabilecek bir gelişmedir. Ekonomik istikrarsızlığın, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin iç güvenliğini olumsuz yönde etkileme olasılığı göz önünde bulundurulunca, bir mülteci sorununun ne kadar önemli bir konu olabileceği ortaya çıkmaktadır. Bkz.: Theo Van Den Doel, *Central Europe: The New Allies?* Oxford: West View Press, 1994, s. 33.

34. Doel, s. 33.

35. *ibid.*

36. *ibid.*

NATO'nun Sorunları

37. Bu konu ile ilgili bilgi için bkz.: Nurşin Ateşoğlu Güney, "Avrupa Nükleer Caydırıcılığı ve Orta Menzilli Füze Anlaşması", Yayımlanmamış Doktora Tezi, İ. Ü., İstanbul, 1992, s. 23.
38. Bu konuda bkz.: David Fair Hall, "NATO Decides to Rewrite its Entire Military Strategy", *Guardian*, 23 May 1990.
39. Ronald D. Asmus, Richard L. Kugler and F. Stephen Larrabee, "Building a new NATO", *Foreign Affairs*, Vol. 42, No. 4, September/October 1993, ss. 9-14.
40. Glazer, *op.cit.*, ss. 9-14.
41. Brian Beedham, "The Last Months of War Hold the Key to a Lasting Settlement", *International Herald Tribune*, 23 November 1995.
42. Asmus, Kugler and Larrabee, "Building a new NATO", *op.cit.*, ss. 29-30.
43. Doel, *op.cit.*, s. 42.
44. *Ibid.*
45. *Ibid.*, s. 34-39.
46. *Ibid.*, s. 43.
47. *Ibid.*, s. 41.
48. *Ibid.* Ayrıca, bkz.: Hans-Joachim Hoppe, "The Situation in Central and Southeast European Countries", *Aussenpolitik*, Vol. 45, February 1994, s. 135.
49. *Ibid.*
50. Doel, *op.cit.*, s. 46.
51. *Ibid.*, s. 39.
52. *Ibid.*, s. 46.
53. Macaristan Cumhuriyetinin kendi sınırları dışındaki Macar azınlık nedeniyle bir çatışma ya da savaş içine girme olasılığı yüksek olan ülkelerden biri tabii ki yeni Sırbistan Federal Cumhuriyetidir. Milosevic liderliğindeki, Belgrad yönetiminin "Büyük Sırbistan" idealini gerçekleştirmek için, bir dizi eski Yugoslav özerk bölgesini, yeni 1990 tarihli Sırbistan Anayasası koşulları gereğince, kendisine bağladığı bilinmektedir. Bu önemli değişiklik sonucu, Macarların çoğunluğunu oluşturduğu Voyvodina bölgesi de özerk statüsünü kaybedince, buradaki Macar azınlığa Belgrad yönetimi tarafından baskı uygulanması sonucu, Sırbistan ve Macaristan Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler oldukça bozulmuştur. Macaristan Hükümetinin Voyvodina'da yaşayan 400.000 kadar Macar nüfus ile ilgili olarak, en azından retorik bazda Belgrad yönetimine savaş açmış olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, Budapeşte Hükümetinin, Voyvodina'daki "Demokratik Macar Topluluğu"nu (Democratic Community of Hungarians in Voyvodina: VMDK) desteklemiş olduğu gözlemlenmiştir. Nitekim, eski Başbakan Jozsef Antall'ın yorumuna göre, Trianon ve Paris Barış Antlaşmaları'na koşullar gereği, Voyvodina yeni Sırbistan Federal Cumhuriyetinin değil, ancak eski Yugoslavya Federal Cumhuriyetinin bir parçası olabilir. An-

tall'ın bu ifadesi hem Belgrad hem de Bükreş Hükümetleri tarafından revizyonist olarak nitelendirilmiştir. Jan Ziolenka, "Security in Central Europe", *Adelphi Paper*, No. 272, (London: Brassey's for the International Institute for Strategic Studies, 1992), ss. 14-15. Ayrıca bkz.: Hoppe, *op.cit.*, ss. 136-138 ve bkz.: Doel, *op.cit.*, ss. 35 ve 39-46. Yine bkz.: Stephen Iwan Griffiths, *Nationalism and Ethnic Conflict: Threats to European Security*, SIPRI Research Report, No. 5, Oxford University Press, 1993, ss. 21-25.

54. Macaristan Cumhuriyetinin yine kendi sınırları dışındaki Macar azınlık nedeniyle çatışmaya girmesi beklenen bir diğer ülke de Romanya'dır. Eski komünist yönetim altında oldukça baskı görmüş olan yaklaşık 2-2,5 milyon Macar azınlık, 90'lı yıllarda Romanya'daki yeni yönetim ile Budapeşte hükümeti arasındaki ilişkilerin bozulmasında temel nedenlerden biri olmuştur. Özellikle, Mart 1990 tarihinde Tirgu Mures şehrinde etnik gruplar arasında çıkan çatışmada, 300 kadar Macar'ın yaralanması ve 3 Macar'ın da hayatını kaybetmesi sonucunda, Budapeşte Hükümetinin Romanya Hükümetini bu olaylar nedeni ile protesto ettiği görülmüştür. 1990 baharından bu yana Transilvanya'daki durumun nispeten durulduğu gözlenmektedir. Ancak, hem Budapeşte Hükümetinin hem de Bükreş Hükümetinin, Transilvanya'daki Macar azınlık sorunu nedeni ile birbirlerini 90'lı yıllarda suçlamaya devam ettiklerinden iki ülke arasındaki ilişkilerin soğuk olduğu söylenebilir. Nitekim, Budapeşte Hükümeti Bükreş'i, ülkesindeki Macar azınlık haklarını hiçe saydığı ve Macar karşıtı "Vatra Romaneasca" milliyetçi akımına da destek verdiği için suçlamıştır. Buna karşılık, Bükreş Hükümeti de bu suçlamaları red etmiş ve üstelik, Budapeşte Hükümetinin kendi ülkesindeki ayrılıkçı Macar akımını desteklemek suretiyle, Romanya'nın toprak bütünlüğüne zarar vermekle suçlamıştır. Tabii ki, Budapeşte Hükümetinin Transilvanya sorunu ile ilgili sürdürdüğü politikanın revizyonist olup olmadığı tartışılabilir, ancak bu aşamada revizyonizm yönünde eğilimler olduğunu kanıtlayacak delillerin bulunmasının oldukça zayıf bir ihtimal olduğu görünmektedir. Üstelik, Transilvanyalı Macarların da Macaristan Cumhuriyeti ile şimdilik birleşmek gibi niyetlerinin olmadığı görülmektedir. Zaten, böyle bir olasılığın gerçekleştirilmesi sırasında pratikte iki tür zorlukla karşılaşılması mümkündür. Bir defa, Transilvanyalı Macarlar'ın Macaristan sınırına yakın bölgelerde yaşamamış olmaları olası bir sınır değişikliğini zorlayacak birinci etkindir. İkinci bir zorluk da, 1995 yılında, Macaristan Hükümetinde, revizyonist politikaların itibar görmemiş olmasıdır. Tabii, gelecekte 1989 yılı sonrası başlatılmış olan demokratikleşme girişimlerinin her iki ülkede başarısızlıkla sonuçlanması sonucu, bu ülkelerin siyasi istikrarlarının bozulmasıyla, Budapeşte ile Bükreş yönetimleri arasındaki ilişkilerin tamamen kopmasıyla yaşanacak bir çatışma olasılığı, uzak da olsa beklenmektedir.

55. Hoppe, *op.cit.*, s. 143.

56. *Ibid.*, s. 107.

NATO'nun Sorunları

57. NATO'nun Macaristan Cumhuriyetinin eski Yugoslavya'daki Awacs uçuşlarına destek vermesi karşılığında, Budapeşte'ye karşı olası bir Sırp saldırganlığı karşısında, güvenlik teminatı vermiş olduğu bilinmektedir. *İbid.*, s. 138.
58. Doel, *op.cit.*, s. 47.
59. 1989-92 yılları arasında, Çekoslovakya Federal Cumhuriyetinde, anayasal, ekonomik faktörler ve ülkede bulunan azınlıklar nedeniyle, Çek ve Slovaklar arasındaki ilişkiler giderek bozulmuştur. Ve 1992 yılı başına gelindiğinde, Prag'ın olayların seyrini denetim altında tutmakta zorlanmış olduğu görülmeye başlanmıştır. 1992 Haziran seçimlerinden önce, Cumhurbaşkanı Havel'in Çekoslovakya'daki federal yapının korunmasından yana olduğu, bu nedenle de Slovakia'nın talebi olan daha gevşek bir yapıda federasyon olma seçeneğini kabul etmediği görülmüştür. Havel, 1992 yılı koşullarında ülkenin anayasal durumunun belirlenmesinin ancak, referandumla çözülebileceği inancındadır. 1992 Haziran seçimlerinden sonra, Çek ve Slovak taraflar arasında ayrılma yönünde sürdürülen görüşmeler sonucunda resmi olarak, 1 Ocak 1993 tarihinde Çekoslovakya'nın ikiye ayrılması gerçekleştirilmiştir. Söz konusu, Çek ve Slovak Cumhuriyetlerinin ayrı bağımsız devletler olma süreci, barış içinde bir ortamda gerçekleştirildiğinden, bu önemli olaydan uluslararası çevrelerde "Kadife Ayrılma" olarak bahsedildiği görülmüştür. Griffiths, *op.cit.*, ss. 28-33.
60. *İbid.*
61. Hoppe, *op.cit.*, s. 135 ve bkz.: Doel, *op.cit.*, s. 47.
62. Doel, *İbid.*
63. *İbid.*
64. Ziolenka, *op.cit.*, ss. 41-43.
65. Mathias Jopp, "The Strategic Implications of European Integration", *Adelphi Paper*, No. 290, (London: Brassey's for the International Institute for Strategic Studies, 1994), s. 41. Ve ayrıca, bkz.: John Mearsheimer, "Back to the Future, Instability in Europe After the Cold War", *International Security*, Vol. 15, No. 1, Summer 1990, s. 212.
66. Doel, *op.cit.*, s. 89.
67. Christian Meier, "Cooperation Initiatives in Eastern Central Europe", *Aussen Politik*, Vol. 45, March 1994, s. 258.
68. Visegrad Bildirisinde kabul edilmiş kararlardan bazıları şöyledir: (1) Avrupa ile ekonomik, siyasi, askeri ve yasama alanlarında bütünleşmeyi gerçekleştirmek, (2) Avrupa'daki mevcut kurumlarla ilişkiler geliştirmeyi düzenlemek, (3) Güvenlik ile ilgili konularda görüş alışverişinde bulunmak, (4) Serbest piyasa ekonomisi koşulları içinde, mal ve iş gücü serbest dolaşımını sağlamak yolu ile ülkeler arasında ekonomik açıdan karşılıklı faydalı bir ortam yaratmak, (5) Bölge ülkeleri arasındaki ulaşım ağının gelişmesini sağlayarak, bu ülkelerin Avrupa'nın diğer köşelerindeki merkezlerle de ilişki kurmasını sağlamak. Böylece, Avrupa'nın her köşesindeki ülkelerle geliştirilecek bağlantılar sonucu, enerji sistemleri ve iletişim alanında ilerleme kaydetmek, (6) Bölge

- lkelerinde var olan azınlık nüfusun haklarını azami derecede garanti altına alacak bir ortamın yaratılması için çalışmak, (7) Yine, bölge ülkeleri arasında, sivil toplum, sosyal örgütler ve yerel idareler arasında işbirliği oluşturulması ve geliştirilmesi için gayret göstermek hedeflenmiştir. Meier, *İbid.*
69. Doel, *op.cit.*, s. 90. Ayrıca bkz.: Magarditsh Hatschikjan, "Foreign Policy Reorientation in Eastern Central Europe", *Aussen Politik*, Vol. 45, January 1994, ss. 55 – 57.
70. Hatschikjan, *İbid.*
71. 21 Aralık 1992'de imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması (CEFTA) 1993 yılında yürürlüğe girince, bazı hammadde ve yarı tamam rnler (Liste A'daki) zerindeki gümrük tarifeleri kaldırılmıştır. retimi tamamlanmış rnlerin (Liste B'deki) ise, 1993 yılından sonraki beş yılın tamamlanmasından sonra, gümrükten muaf tutulması hedeflenmiştir. Ancak bölge ülkeleri tarafından üzerinde titizlikle durulan, demir, elik, motor araçları ve tekstil gibi ürünlerin üzerindeki vergilerin ise, 2001 yılı sonuna kadar aşama aşama kaldırılması planlanmıştır. Bu arada, zirai ürünlerin ise, vergi indirimi kapsamına alınmamış olduğu grlmştir. Bu koşulların yanısıra, Serbest Ticaret Anlaşması'na taraf lkeler, Avrupa'daki diğer ülkelerle ikili düzeyde ekonomik ilişkileri geliştirmekte serbesttirler. CEFTA lkelerinden Macaristan'ın beklentisine göre, bu anlaşma sayesinde, ülkelerarası ticaretin %20 oranında artması kesin-dir. Ancak, maalesef bu ülkelerdeki ekonomik dönüşüm süreci henüz Batı standartlarına ulaşamadığından, sözü edilen bu %20'lik oran tutturulamamıştır, ama ülkelerarası ticaret oranında eskiye kıyasla, orta seviyede bir artış gerçekleştirildiği grlmştir. Meier, *op.cit.*, ss. 259 – 260.
72. *İbid.*
73. Zeilonka, *op.cit.*, s. 43.
74. Meier, *op.cit.*, s. 260.
75. *İbid.*
76. *İbid.*, ss. 260 – 261.
77. Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı (AGİK), 1994 yılında Budapeşte'de yapılan zirvede onaylanan bazı değişiklikler sonucu, Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT) adını almıştır.
78. Doel, *op.cit.*, ss. 91 – 92.
79. *İbid.*
80. Bu konu ile ilgili bilgi için bkz.: Maastricht Anlaşması, Başlık 5, Bölüm J, Paragraf 4.
81. Bu lkelerin AB'ne tam ye olabilme aşamasında, en fazla topluluka belirlenmiş ekonomik kriterlerin yerine getirilmesi aşamasında zorlanmaları beklenmektedir. Sözü edilen bu kriterler: (1) AB'ne ye olabilmek için gerekli ykmllklerin yerine getirilmesi, (2) Demokratik kurumların yerleştiği istik-

NATO'nun Sorunları

- rarlı bir toplum, (3) Serbest piyasa ekonomisinin tam anlamıyla uygulanması, (4) Ekonomik birlik, siyasi birlik ve para birliği koşullarını kabul etmek, (5) AB çerçevesinde, rekabet koşullarını (kapasitesini) kabul etmek.
82. Doel, *op.cit.*, ss. 92 – 93.
83. Robert E. Hunter, "Enlargement: Part of a Strategy for Protecting Stability into Central Europe", *NATO Review*, Vol. 43, No. 3, May 1995, ss. 4 – 8.
84. 7-8 Kasım 1991 tarihli Kuzey Atlantik Konseyi Toplantısı'nda kabul edilen ittifakın yeni "stratejik kavram"ı için bkz.: Appendix II, *NATO Hand Book: North Atlantic Treaty Organization*, NATO Office of Information and Press, Brussels, 1992, ss. 147 – 160.
85. Jay Branegan, "The Western Alliance Goes to East", *Time*, 9 October 1995, ss. 26 – 27. Yine bkz.: Şükrü Elekdag, "NATO, Bosna'da Akan Kanda Boğulur mu?" *Milliyet*, 3 Eylül 1995.
86. Branegan, *op.cit.*, s. 26.
87. Asmus, Kugler and Larrabee, "NATO Expansion.....", *op.cit.*, s. 22.
88. *Ibid.*
89. *Ibid.*
90. *Ibid.*
91. NATO'nun Genişleme stratejisini destekleyen veya karşıt olan görüşler için bkz.: Michael E. Brown; "The Flawed Logic of NATO Expansion" *Survival*, Vol. 37, No. 1, Spring 1995, ss. 34 – 52. Ve bkz.: Danna H. Allin, "Can Containment Work Again?", *Survival*, Vol. 37, No. 1, Spring 1995, ss. 53 – 56.
92. Richard Holbrooke, "America, A European Power", *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 2, March/April 1995, ss. 38 – 52.
93. Zbigniew Brzezinski, "A Plan for Europe", *Foreign Affairs*, Vol. 74, No. 1, January/February 1995, ss. 26 – 43.
94. *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1995. Yine, bkz.: *Milliyet*, 30 Eylül 1995.
95. Eylül 1995 tarihinde NATO'nun niçin ve nasıl genişleyeceği ile ilgili kabul edilen 30 sayfalık rapor için bkz.: *Study on NATO Enlargement, September 1995*, Dışişleri Bakanlığı aracılığı ile edinilmiştir, ss. 1 – 30.
96. Branegan, *op.cit.*, s. 26.
97. NATO ittifakına katılımı ile ilgili olarak belirlenecek, "kriter"lerle ilgili olan farklı görüşler için bkz.: Karstein D. Voigt, "NATO Enlargement: A Holistic Approach for the Future," *SAIS Review*, Summer-Fall 1995, s. 131. Yine bkz.: Holbrooke, *op.cit.*, ss. 44 – 46.
98. NATO'ya dahil olacak yeni üyelerin, nasıl bir askeri yapılanma içinde kendilerini bulacakları ile ilgili bilgiler için bkz.: *Study on NATO Enlargement, September 1995*, Bölüm 4, mad. 43, mad. 44, mad. 45, şık, a, b, c, d, e, f, g, h, mad. 46.

99. Bkz.: *Study on NATO Enlargement*, *İbid.*, September 1995, Bölüm 6, mad. 80, mad. 81 ve mad. 82. Bkz.: Santer, "The European Union's Security and Defence Policy: How to avoid Missing the 1996 Rendez - Vous", *NATO Review*, Vol. 43, No. 6, November 1995, s. 27.
100. Geoffery Lee Williams, "NATO Expansion: The Big Debate", *NATO Review*, Vol. 43, No. 3, May 1995, ss. 9 - 10.
101. Gareth Winrow, "NATO and Out-of-Area: A Post Cold War Challenge", *European Security*, Vol. 3 No. 4, Winter 1994, ss. 624 - 625. Ayrıca bkz.: Sami Kohen, "Türkiye Hem Var Hem Yok!", *Milliyet*, 25 Haziran 1995.
102. Doel, *op.cit.*, s. 93.
103. *NATO Review*, June 1991, ss. 28 - 29.
104. E.K.I: "Barış İçin Ortaklık: Çağrı", Kuzey Atlantik Konseyi Devlet ve Hükümet Başkanları Toplantısı, 10 - 11 Ocak 1994, Brüksel, *NATO Dergisi*, No. 1, Mart 1994, s. 28. Yine bkz.: E.K. II: "Barış İçin Ortaklık: Çerçeve Dökümanı", Kuzey Atlantik Konseyi Devlet ve Hükümet Başkanları Toplantısı, 10 - 11 Ocak 1994, Brüksel, *NATO Dergisi*, No. 1, Mart 1994, ss. 29 - 30. Bkz.: E.K. III: "Zirve Bildirisi", Kuzey Atlantik Konseyi Devlet ve Hükümet Başkanları Toplantısı, 10 - 11 Ocak 1994, Brüksel, *NATO Dergisi*, No. 1, Mart 1994, ss. 30 - 33.
105. NATO Infrastructure, *International Defence Digest*, March 1994, s. 1. Ve ayrıca, bkz.: John G. Roos, "Partnership for Peace: Cautious Movement Toward the Best Possible Future", *Armed Forces Journal International*, March 1994, s. 17. Bilindiği gibi Kuzey Atlantik Anlaşmasının 5. maddesine göre;.....Taraflar, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki taraflardan bir veya birinden fazlasına yapılan herhangi bir saldırıyı, hepsine karşı yapılmış sayacaklarını ve böyle bir durumda BM Anayasası'nın 51. maddesine kendilerine tanıyan tek başına veya topluca meşru müdafaa hakkına dayanarak, saldırıya uğrayan taraf ve taraflara tek başına veya diğerleriyle beraber, askeri kuvvet kullanmak dahil her türlü yardımda bulunmayı ve Kuzey Atlantik Bölgesinde yeniden güvenlik sağlamayı taahhüd etmişlerdir...The North Atlantic Treaty, Washington D.C., 4 April 1949, Appendix I, Mad. 5, *NATO Hand Book*, *op.cit.*, s. 144. BİÖ ile ilgili bilgi için bkz.: Nürşin Ateşoğlu Güney, "A Seminar on Balkan and Black Sea Region Security: Partnership for Peace Initiative As Tool For Integration and Cooperation", (Sofia, November 4 - 5, 1994), *Turkish Review of Balkan Studies Annual 1994/95(2)*, Foundation for Middle East and Balkan Studies, (OBİV), İstanbul, ss. 11 - 12. Ayrıca bkz.: Ronald V. Pellums, "Peace through Partnership", *Mediterranean Quarterly*, Vol. 5, No. 3, Summer 1995, ss. 1 - 8.
106. 30 Nisan 1995 tarihi itibarıyla, Barış İçin Ortaklık'a katılan ülkelerle ilgili olarak, bkz.: Tablo I.
107. George A. Joulwan, "NATO'nun Barış İçin Ortaklığa Katkısı: Kaybedilen İlerlemeler ve Sorunlar", *NATO Dergisi*, No. 1, Mart 1995, s. 3.

NATO'nun Sorunları

108. Gebhardt Von Moltke, "Building a Partnership for Peace", *NATO Review*, Vol. 42, No. 3, June 1994, s. 4.
109. *İbid.*
110. Gunner Lange, "The PCC – a new player in the development of relations between NATO and Partner Nations", *NATO Review*, Vol. 43, No. 3, May 1995, ss. 30–33.
111. Joulman, *op.cit.*, s. 4.
112. *İbid.* ss. 5–6.
113. Alex Pravda, "Russia and European Security: The Delicate Balance", *NATO Review*, Vol. 43, No. 3, May 1995, ss: 19–24.
114. Ergun Balcı, "Stratejik Ortaklık Zorlanıyor", *Cumhuriyet*, 12 Aralık 1994. Ve, bkz.. *The New Europe*, 5 December 1995, Bkz.: Ergun Balcı, "AGİK Zirvesi ve Türkiye", *Cumhuriyet*, 3 Aralık 1994. Ve yine bkz.: Ian Black, "NATO Clashmars CSCE Conference", *Guardian*, 6 December 1994.
115. *New Europe*, 19–25 November 1995.
116. Branegan, *op.cit.*, ss. 25–26.
117. *The European*, 4 October/28 September, 1995. Branegan, *İbid.*
118. Jim Nichol, "Trancaucasus Newly Independent States: Political developments and the Implications for US Interestes", *CRS Issue Brief*, 3 March 1995, ss. 1–9. Bu konu ile ilgili olarak bkz.: Ergun Balcı, "Boru Hattı Pazarlığı", *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1994. Yine bkz.: Ergun Balcı, "ABD–Rusya Gerginliği", *Cumhuriyet*, 7 Mart 1995. Ayrıca bkz.: Ergun Balcı, "Stratejik Ortaklık Zorlanıyor", *Cumhuriyet*, 12 Aralık 1994.
119. *İbid.*
120. Şükrü Elekdag, "Hazar Petrolleri, Amerika ve Rusya", *Milliyet*, 15 Ekim 1995.
121. *İbid.*, ve bkz.: Sami Kohen, "İstedığımız Oluyor", *Milliyet*, 3 Ekim 1995.
122. Petrol boru hattının esas üretim güzergahının geçişi ile ilgili olarak, Rusya Fedarasyonu'nun her zaman elinde kullanabileceği iki önemli silahı vardır. Birincisi, Azerbeycan ve Gürcistan Cumhuriyetleri üzerindeki baskı yeteneğidir. Bugüne kadar, Moskova yönetimi bu ülkeler üstündeki baskı yeteneğini kullanmaktan çekinmemiştir. Bu baskıyı kuvvetlendirebilecek bir etken de, anılan ülkelerdeki üslerdeki Rus askeri varlığıdır. Rusya'nın elindeki ikinci silah ise, Moskova hükümetinin her an Hazar Denizi'nin hukuki statüsünü gündeme getirme imkanındır. Bu konudaki bilinen Rus görüşüne göre, Hazar bir iç deniz sayılamaz, bu nedenle de burada Deniz Hukuku Anlaşması'nın hükümleri geçerli olamaz. Rusya'ya göre, bunun anlamı, Azerbeycan Cumhuriyetinin Hazar Denizi'nden tek başına petrol çıkaramayacağıdır. Moskova yönetiminin ortaya koyduğu çözüm gereğince, Hazar'a kıyıdaş beş ülkenin (Azerbeycan, Kazakistan, Türkmenistan, İran ve Rusya'nın) or-

ta hat prensibi gereğince, bu denizin kaynaklarını paylaşmaları gerekir. Tahmin edileceği gibi, Rusya'nın bu görüşüne karşı çıkan Azerbeycan hükümetini, ABD ve Türkiye desteklemektedir. Rusya'yı Hazar Denizi'ndeki petrol üretiminin paylaşımı konusunda destekleyen ülke de İran olmaktadır.

123. 1990 AKKA Anlaşması için bkz.: *The Military Balance*, 1994 – 1995, *op.cit.*, s. 262. Yine bkz.: *The Military Balance*, 1995 – 1996, (London: Brassey's, 1995), ss. 294 – 295. Ayrıca bu konuda bkz.: Güliden Ayman ve Nürşin Ateşoğlu Güney, "Değişen Uluslararası Koşullarda Strateji, Türkiye ve Komşular", Faruk Sönmezoğlu (ed) *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, 1994.
124. *Turkish Daily News*, 17 May 1995.
125. *Yeni Yüzyıl*, 2 Mayıs 1995.
126. Bilindiği gibi, AKKA Anlaşması'nın bir amacı da, "kanat" verilen bölgelerde (kuzeyde Leningrad, güneyde de Kuzey Kafkasya) silah ve teçhizat tavanlarını tespit ederek, kuvvet yoğunluğunu önlemektir. AKKA'nın 5. maddesi gereğince, Türkiye'yi de yakından ilgilendiren özellikle kanatlar bölgesine getirilen sınırlamalar sonucu, Rusya Federasyonu'nun diğer bölgelerden tasarruf etmek suretiyle edineceği askeri kuvvetleri, kanatlarda yeniden konuşlandırma imkanı engellenmiştir. Özellikle, Kuzey Kafkasya Bölgesinde Rusya'ya böylesi bir sınırlama getiren AKKA, Rusya'nın Türkiye'ye yönelik olası bir sürpriz baskın saldırı yapma imkanını engellemiştir. Sami Kohen, "AKKA Dengeleri Bozulmamalı", *Milliyet*, 20 Eylül 1995.
127. Rusya Federasyonu'nun güneyindeki bağımsız yeni cumhuriyetlerin askeri kuvvet kıyaslamaları için bkz.: *The Military Balance*, 1995 – 1996, *op.cit.*, ss. 70 – 71.
128. Sami Kohen, "Yeni Askeri Doktrinler (3): Çok Cepheli Senaryolar", *Milliyet*, 25 Aralık 1993. Bkz.: Cengiz Çandar, "Yine ve Yeni Rus Tehlikesi Üzerine", *Sabah*, 9 Aralık 1993. 1993 yılında resmîyet kazanan yeni Rus nükleer doktrinini ile Leonid Brezhnev zamanında (1982 yılında) kabul edilmiş olan "nükleer silahları ilk kullanmama" ilkesi terk edilmiştir. Sonni Efron, "Russia Discards Soviet Legacy of No First Use of a A-Weapons", *Los Angeles Times*, 4 November 1993. Yine bkz.: Fred Hiatt, "Russia Shifts Doctrine: Military Use New Principles Permit Troops to Intervene at Home and Abroad" *Washington Post*, 4 October 1993.
129. *Strategic Survey*, 1992 – 1993, *op.cit.*, ss. 80 – 81.
130. Sami Kohen, "Yeni NATO'da Türkiye'nin Yeri", *Milliyet*, 9 Haziran 1995. Avrupa güvenliğinin geleceği bakımından AKKA'nın sürdürülmesini savunan bir görüş için bkz.: Christoph Bluth, *The World Today*, April 1994, s. 74.
131. Vladislav Chernov, "The expansion of NATO and the Future of the CFE Treaty", *Comparative Strategy*, Vol. 14, No. 1, 1995, s. 98.

NATO'nun Sorunları

132. *İbid.* Rusya, Nisan 1995 tarihi itibarıyla, tanklarda % 80'e, zırhlı araçlarda % 95'e, savaş uçakları ve saldırı helikopterlerinde de % 74'lere varan imha işlemini gerçekleştirmiştir. *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1995.
133. Moskova Hükümetinin 17 Kasım 1995 tarihinde önermiş olduğu formülün uygulanmaya konması halinde, Rusya Federasyonu, Azak Denizi'nin doğu kıyılarından başlayarak Abhazya'ya kadar uzanan Karadeniz kıyı şeridiyle arkasındaki Krasnodar ve Sivastopol ile Hazar Denizi'nde kıyısı bulunan Volvograd bölgelerinde AKKA'nın getirdiği silah ve kuvvet sınırlamalarından muaf tutulacaktır. Bilindiği gibi, Türkiye'nin AKKA'dan beklentisi kuzeydoğu Anadolu ile bitişiğindeki Kafkasya ve Kuzey Kafkasya bölgelerinde silah indrimi yolu ile gerçekleştirilebilecek askeri dengenin bu coğrafi alana istikrar getirmesiydi. Ancak, Türkiye'nin 17 Kasım ile ilgili olarak bu yöndeki beklentileri, Rusya'nın anılan tarihte, AKKA'nın kanatlarında indirimleri uygulamayacağı yönündeki açıklaması sonucu boşa çıkmıştır. Son Rus önerisinden önce, sorunun ele alındığı NATO'da Türkiye'nin de katılımıyla yapılan çalışmalar sonucunda, bir orta yol çözüm önerisi oluşturulmuştur. 22 Eylül 1995'de Rusya'ya iletilen bu öneriye göre, Hazar Denizi'ne kıyıda olan Astrakan ve Volvograd bölgeleri, AKKA çerçevesinde kanat bölgeleri için öngörülen silah sınırlamaları dışına çıkarılmıştır. Türkiye, bu orta yol önerisinde anılan bölgelerin sınırlarımızdan nispeten uzak oldukları için, bu formülü benimsediğini belirtmiştir. Ancak, Ankara Hükümeti, Rusya'ya orta yol önerisinde verilen ödünün ötesinde, başka bir öneriyi kesinlikle kabul etmeyeceğini açıkça belirtmiştir. Şükrü Elekdağ, "Sen de mi Britüs", *Milliyet*, 22 Kasım 1995. Yine bkz.: *Yeni Yüzyıl*, 20 Kasım 1995. Rusya'nın St. Petersburg'dan Kafkaslara kadar uzanan kanat bölgesinde 700 tank, 580 zırhlı araç, 1280 top aracı bulundurması AKKA içinde verilen son limittir. Buna rağmen, Rusya'nın Kafkaslar'da 1000 tank, 2500 zırhlı araç ve 2000 top konuşlandırarak, bu kanat bölgesinde kuvvet aşımında bulunmuş olduğu iddia edilmektedir. Halen, konu ile ilgili sorunlar çözülememiştir. Türkiye'nin de taraf olduğu görüşmelerin Mayıs 1996'ya kadar devam edeceği beklenmektedir. *Milliyet*, 19 Kasım 1995.
134. Elekdağ, "sen de mi...", *İbid.*
135. *Cumhuriyet*, 1 Aralık 1995.
136. Dawid Law, "The Problems of Widening NATO", *Brassey's Defence Year Book*, 1994, ed by Centre for the Defence Studies, Kings College, London, s. 144. Ayrıca bkz.: Chernow, *op.cit.*, s. 89.
137. Özel Görüşme.
138. Özel Görüşme.
139. Özel Görüşme.
140. Özel Görüşme.

İkinci Ayrım

Soğuk Savaşın Ardından
Avrupa'da Güvenlik Arayışları

Avrupa Birliğinin Sorunları

Birinci Bölüm

Avrupa Topluluğu ve Türkiye ile İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

1) Avrupa Topluluğunun Kuruluşu

Günümüzde dünya ekonomisinde söz sahibi olan en önemli aktörlerden biri, Avrupa Birliği'dir. Avrupa Birliği fikri aslında yirminci yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış bir ideal değildir. Tarih boyunca çeşitli liderler Avrupa'da birlik sağlamaya çalışmışlardır. Charlemagne, Napoleon ve Hitler gibi... Ancak, güç kullanılarak oluşturulan bu birlik denemeleri uzun ömürlü olmamıştır. Avrupa'da barışçıl yollardan bir birlik sağlayabilmek ise, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra mümkün olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı ertesinde, iki yeni güç dünya sahnesinde belirmiştir: Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği. Savaşta yakılıp yıkılan Batı Avrupa ise, uluslararası ilişkilerdeki üstünlüğünü yitirmiştir. Hem bir an önce ekonomilerini yeniden işler hale getirmek, hem de Batı Avrupa'yı uluslararası alanda eski konumuna kavuşturmak isteyen liderler güçlerini birleştirmek gerektiğini kısa sürede anlamışlardır. Böylece, silah zoruyla değil, kendi iradeleri doğrultusunda birtakım kararlar alarak yirminci yüzyılın en önemli girişimlerinden birini başlatmışlardır.

Batı Avrupa'da birliğe giden sürecin ilk adımını, Fransa ve Batı Almanya'nın Saarland üzerindeki anlaşmazlıklarını gidermeyi amaçlayan bir plan oluşturmuştur. 9 Mayıs 1950'de Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın girişimiyle uygulamaya konan ve "Schuman Planı" olarak bilinen bu tarihsel uzlaşma, Fransa Planlama Örgütü'nün başkanı Jean Monnet tarafından önerilmiştir. Plan, Fransa ve Batı Almanya'daki kömür ve çelik sanayilerinin aynı çatı altında birleştirilmesi esasına dayanmıştır. Şansölye Adenauer, Batı Almanya'nın diğer Avrupa ülkeleri arasına kabul edilmesini sağlayacak olan bu planı memnuniyetle karşılamıştır.

Batı Almanya ve Fransa'nın bu girişimi, Benelüks ülkeleri ve İtalya'nın da katılımıyla 18 Mayıs 1951 tarihinde Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulması ile sonuçlanmıştır. 10 Ağustos 1952'de çalışmaya başlayan AKÇT'nin ilk başkanı Jean Monnet olmuştur.

Avrupa Birliğinin Sorunları

Birkaç yıl sonra, 25 Mart 1957'de, AKÇT üyesi altı devlet Roma'da iki anlaşma daha imzalamışlardır. Bunlardan ilki, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET), ikincisi ise, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (Euratom) kuran anlaşmalardır. Roma Anlaşması, üye ülkelerin parlamentoları tarafından onaylandıktan sonra, 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

AKÇT, AET ve Euratom 1 Temmuz 1967'de birleştirilmiş ve "Avrupa Topluluğu" (AT) veya "Avrupa Toplulukları" diye anılmaya başlanmıştır. 1 Kasım 1993'ten itibaren, Maastricht'te imzalanmış olan Avrupa Birliği Anlaşması'nın uygulamaya konmasının ardından da "Avrupa Birliği" (AB) terimi kullanılmaktadır.¹

Batı Avrupa'daki bütünleşme hareketinin amacını anlayabilmek için, Roma Anlaşması'nın² ikinci ve üçüncü maddeleri üzerinde durmak gerekir. İkinci maddeye göre, Topluluğun görevi, bir ortak pazarın kurulması ve üye devletlerin iktisadi politikalarının birbirine yaklaştırılması yoluyla, Topluluğun tamamı içerisinde ekonomik çalışmaların uyumlu bir biçimde gelişmesini, üye ülkelerde yaşam düzeyinin dengeli ve sürekli olarak yükseltilmesini ve işbirliği ilişkilerinin arttırılmasını sağlamaktır.

Bu amaçlara ulaşmak için Topluluk tarafından gerçekleştirilmesi öngörülen koşullar ise, üçüncü maddede şöyle sıralanmaktadır:

- 1- Üye devletler arasındaki ticarete gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ve diğer önlemlerin kaldırılması;
- 2- Üçüncü devletlere karşı ortak bir gümrük tarifesi ile ortak bir ticaret politikasının benimsenmesi;
- 3- Üye devletler arasında kişiler, hizmetler ve sermayenin serbest dolaşımının gerçekleştirilmesi;
- 4- Tarım alanında ortak bir politikanın oluşturulması;
- 5- Ulaştırma alanında ortak bir politikanın oluşturulması;
- 6- Serbest rekabetin korunması;
- 7- Üye devletlerin ekonomik politikaları arasında koordinasyon sağlanması ve ödeme dengesi uyumsuzluklarını gidermeye yarayacak yöntemlerin uygulanması;
- 8- Ulusal mevzuatların, ortak pazarın işleyişinin gerektirdiği ölçüde yaklaştırılması;
- 9- İşçilerin çalışma olanaklarının iyileştirilmesi ve yaşam düzeylerinin yükseltilmesi amacıyla, bir Avrupa Sosyal Fonu'nun kurulması;
- 10- Topluluğun ekonomik gelişmesini kolaylaştırmak için, yeni yeni kaynaklar yaratılmasına yönelik bir Avrupa Yatırım Bankası'nın kurulması;

- 11- Ticareti arttırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı birlikte sağlamak amacıyla, denizaşırı ülkelerle ortaklık ilişkilerinin geliştirilmesi.

Sıralanan bu görevlerin yerine getirilmesi için oluşturulan organlar ise, Roma Anlaşması'nın dördüncü maddesinde belirtildiği gibi, Parlamento, Konsey, Komisyon ve Adalet Divanı'dır.

Avrupa Parlamentosu, üye ülkelerde yapılan doğrudan seçimlerle işbaşına geçen temsilcilerden meydana gelmektedir.³ Parlamento üyeleri, kendi ulusları adına değil, bağlı bulundukları siyasal grupları temsilen görev yaparlar. Haziran 1994 seçimlerinde üye sayısı 567'ye çıkmış olan Avrupa Parlamentosu⁴, Avrupa'daki farklı siyasal grupların seslerini duyurabildikleri bir platformdur. Topluluk içinde demokratik denetimi sağlamak Parlamentonun görevidir. Bu görevi, yasama sürecinde, bütçe konusunda, yürütmenin denetlenmesinde ve çeşitli atamalar sırasında, kendisine tanınmış olan yetkiler çerçevesinde, yerine getirir.

Bakanlar Konseyi, üye devletlerin çıkarlarının birer bakanları aracılığıyla temsil edildiği organdır. Konsey toplantılarına katılan bakanlar, görüşülen konuya bağlı olarak değişirler. Örneğin, tarımla ilgili sorunlar tartışılırken tarım bakanları, bütçe üzerine görüşmeler yapılırken maliye bakanları toplantıda yer alırlar. Topluluğun karar alma organı olan Konseyin⁵ başkanlığı, altı ayda bir alfabetik sıraya göre değişir. Konsey başkanlığını yürüten ülkenin dışişleri bakanı, konsey başkanı sıfatını alır. Altı ayın sonunda, söz konusu ülkede yapılan devlet/hükümet başkanları zirvesi ertesinde görev devredilir. Söz konusu zirveler, "Avrupa Konseyi" adıyla anılır ve en yüksek karar organı durumundadır.⁶

Topluluğun yürütme organı ise Komisyondur. Komisyon üyeleri hükümetler tarafından atanırlar.⁷ Ancak görev yaparken kendi hükümetlerinden bağımsız olarak, Topluluk adına çalışırlar. Komisyon, Bakanlar Konseyine çeşitli konularda karar alması için öneriler yapmak ve Konseyin aldığı kararları uygulamakla yükümlüdür. Üye ülkelerde Topluluk hukukunun uygulanmasına nezaret etmek de Komisyonun görevleri arasındadır.

Adalet Divanı, Topluluğun bağımsız yargı organıdır. Divan, üye ülkeler tarafından atanan yargıçlardan kurulmuş olup, gerek üye ülkelerin Anlaşmalara uygun olmayan davranışları ve yasaları hakkında, gerekse üye ülke mahkemelerinin Anlaşmalara aykırı kararları ile ilgili görüş bildirir. Adalet Divanının baktığı davalar şöyle gruplandırılabilir: Topluluk hukukunun uygulanmasında üye devletlerin kendi aralarında çıkan anlaşmazlıklar; Toplulukla üye devletler arasında çıkan anlaşmazlıklar; Topluluk

Avrupa Birliğinin Sorunları

organları arasında çıkan anlaşmazlıklar; özel ve tüzel kişiler ve Topluluk arasında çıkan anlaşmazlıklar; uluslararası anlaşmalarla ilgili yorumlar; ve üye devletlerin ulusal mahkemeleri tarafından Adalet Divanına gönderilen davalar.

Parlamento, Konsey, Komisyon ve Adalet Divanından başka, Ekonomik ve Sosyal Komite ve Sayıştay da yardımcı organlar olarak faaliyette bulunurlar. Ekonomik ve Sosyal Komite, ekonomik ve sosyal konular hakkında Komisyon ve Konseye görüş bildirir. Üye ülkelerin işçi, işveren, tüketici gibi çıkar gruplarından seçtikleri temsilcilerden oluşur. Sayıştay ise, 1975 yılında, her üye devletin birer temsilcisinin biraraya gelmesi ile kurulmuştur ve giderlerin denetimini yapar.

Topluluğun ekonomik politikasını yürütmek için oluşturulmuş bazı finans kuruluşları da önemli görevler üstlenmişlerdir. Avrupa Yatırım Bankası ve Bölgesel Kalkınma Fonu, Topluluk içindeki gelişmekte olan bölgeleri kalkındırma projelerini desteklemek amacıyla kurulmuşlardır.⁸ Avrupa Sosyal Fonu'nun faaliyetleri ise, işçilerin çalışma olanakları ile ilgili düzenlemeleri kapsar.⁹

Avrupa Topluluğu'nda karar alma süreci, üye devletlerin ulusal sistemlerinden farklıdır. Yasama işlevi üç ana organ olan Parlamento, Konsey ve Komisyon tarafından yerine getirilir. Bu üçgenin en zayıf kanadını Parlamento oluşturmaktadır. Ancak zaman içinde Parlamentonun yasama sürecindeki ağırlığını arttıran çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.¹⁰

2) Türkiye-Avrupa Topluluğu İlişkilerinin Başlangıcı

1957 yılında Batı Avrupa'da kurulan ve ilerde bir siyasal birliğe dönüşeceğine inanılan iktisadi bütünleşme hareketi kısa sürede Türkiye'nin ilgisini çekmiştir. İkinci Dünya Savaşı ertesinde Batı Bloku içinde yer alma kararındaki Türkiye Cumhuriyeti, NATO'ya kabul edilmesinden sonra, Avrupa Ekonomik Topluluğuna da dahil olmak istemiştir. 31 Temmuz 1959 tarihinde, Türkiye'nin kalkınma ürecini hızlandıracak düşüncesi ile, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortaklık başvurusunda bulunulmuştur. Ancak, 15 Temmuz 1959'da Yunanistan'ın Avrupa Ekonomik Topluluğu'na başvurmuş olması, bu ülkenin sağlayacağı avantajların gerisinde kalma kaygısının da Türkiye'nin başvurusunda önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Türkiye'nin başvurusunu izleyen görüşme süreci dört yıl sürmüştür. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye

Avrupa Topluluğu ve Türkiye ile İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

arasındaki görüşmeleri olumsuz etkilemiştir. Daha sonra koalisyon hükümetleri döneminde devam edilen görüşmeler sırasında Topluluk yetkililerinin önerdikleri tercihli ticaret anlaşması seçeneği Türk tarafınca reddedilmiştir. Türkiye'ye ticaret anlaşması önerilmesinin birtakım ekonomik nedenlere dayandığı kuşkusuzdur. Ancak, daha da önemlisi, Topluluk askeri müdahaleden sonra Türkiye'de yaşanacak siyasal gelişmelerden endişe duymuş ve ilişkileri sıkılaştırmaktan kaçınmıştır. Sonuçta, Türk tarafının ısrarlı tutumu sayesinde Gümrük Birliği hedefine yönelik bir anlaşma imzalanmıştır.

12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması, Geçici Protokol, Mali Protokol ve Son Senetle birlikte, 1 Aralık 1964'ten itibaren yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın Başlangıç bölümünde,

"Türk halkı ile Avrupa Ekonomik Topluluğu içinde biraraya gelmiş halklar arasında gittikçe daha sıkı bağlar kurmaya **AZİMLİ OLARAK**;

Türkiye ve Avrupa Ekonomik Topluluğundaki yaşama şartlarının, hızlandırılmış bir ekonomi ilerleyişi ve uyumlu bir alış veriş genişlemesi ile devamlı olarak iyileşmesini, böylece Türkiye ekonomisi ile Topluluk üyesi devletleri ekonomileri arasındaki arayı azaltmayı sağlamaya **KARARLI OLARAK**;

Türk ekonomisinin kalkınmasının ortaya koyduğu özel sorunları ve belli bir sürede Türkiye'ye bir ekonomik yardım yapılması gerekliliğini gözönünde bulundurarak;

Türk halkının yaşama seviyesini iyileştirme çabasına, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun getireceği desteğin, ilerde Türkiye'nin Topluluğa katılmasını kolaylaştıracağını **KABUL EDEREK**;

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Anlaşmanın esindiği ülküyü birlikte izleyerek, barış ve hürriyet güvencesini pekleştirmeye **AZMEDEREK**,"¹¹

Toplulukla Türkiye arasında bir ortaklık ilişkisi kurulduğu belirtilmektedir.

Söz konusu ortaklık ilişkisi üç dönemi kapsayan aşamalar sonucunda bir Gümrük Birliğine varılmasını hedeflemektedir. "Hazırlık Dönemi", "Geçiş Dönemi" ve "Son Dönem" olarak adlandırılan aşamalardan,

"1. Hazırlık döneminde Türkiye, geçiş dönemi ve son dönem boyunca kendisine düşecek yükümleri üstlenebilmek için, Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirir. Bu hazırlık dönemine ve özellikle Topluluğun yardımına ilişkin uygulama usulleri, Anlaşmaya ekli Geçici Protokol ile Mali Protokolde belirtilmiştir.

2. Hazırlık döneminin süresi, Geçici Protokolde öngörülen usullere uygun uzatma dışında, beş yıldır. ..." ¹²

Avrupa Birliğinin Sorunları

İkinci aşama olan

- "1. Geçiş döneminde Akit Taraflar, karşılıklı ve dengeli yükümler esası üzerinden:
 - Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde yerleşmesini,
 - Ortaklığın iyi gelişmesini sağlamak için Türkiye'nin ekonomik politikalarının topluluğunkilere yaklaştırılmasını, bunun için de gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesini sağlarlar.
2. Bu dönemin süresi, birlikte öngörülebilecek istisnalar saklı kalmak üzere, on iki yılı geçemez. Bu istisnalar, gümrük birliğinin makul bir süre içinde kurulup tamamlanmasına engel olamaz."¹³

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasındaki ortaklık ilişkisindeki

"Son Dönem gümrük birliğine dayanır ve Aktif Tarafların ekonomik politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesini gerektirir."¹⁴

Ankara Anlaşması'nda öngörülen ortaklık rejimini yürütme görevi, Ortaklık Konseyine verilmiştir. Ortaklık Konseyi, Türk hükümet üyeleri, üye devletler temsilcileri ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Komisyon ve Konseyi temsilcilerinden oluşmuştur.¹⁵ Konsey, çalışmalarını Brüksel'deki sürekli bir yönetim organı durumundaki Ortaklık Komitesi aracılığı ile yönetir. Ayrıca TBMM ve Avrupa Parlamentosu'nun on sekizer üyesinden oluşan Karma Parlamento Komisyonu da, ortaklığın demokratik denetimini yapmakla yükümlüdür.

Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye arasındaki ortaklık ilişkisinin Hazırlık Dönemi boyunca Türkiye, Topluluğa karşı herhangi bir yükümlülük altına girmemiştir. Buna karşılık Topluluk, Aralık 1964'ten itibaren, Türkiye'nin tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık ihracatında belirli miktarlar için gümrük indirimleri uygulamaya başlamıştır. 1967 yılından başlayarak, bu indirimler, narenciye, kaliteli şaraplar, sofralık üzüm ve bazı deniz ürünleri için de geçerli olmuştur. Ayrıca, sanayi ve altyapı projelerinde kullanılmak üzere, I. Mali Protokol ile Türkiye'ye 175 milyon hesap birimi tutarında yardım sağlanmıştır.¹⁶

Hazırlık Döneminin ardından, 23 Kasım 1970'te imzalanıp 1 Ocak 1973'te yürürlüğe girmiş olan Katma Protokol¹⁷ ile Geçiş Dönemi başlamıştır.¹⁸

3) 1970'lerde Avrupa Topluluğunun Gelişimi ve Türkiye ile Geçiş Dönemi İlişkileri

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun ilk yıllardaki gelişimi oldukça başarılı bir grafik çizmiştir. 1958 yılında Roma Anlaşması'nın yürürlüğe girmesini takip eden ilk on yıl içinde Topluluk-içi ticarette büyük bir patlama görülmüştür. Topluluk-içi ticaret her yıl yüzde 28.4'lük bir artışla dikkati çekerken, aynı dönemde üçüncü ülkelerden yapılan ithalatın ortalama artışı yüzde 10 olmuştur.¹⁹

Topluluk üyesi ülkelerin kendi aralarındaki gümrük tarifeleri ve kotaları kaldırmaları ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesini uygulamaya koymaları süreci 1 Temmuz 1968'de -beklenenden 18 ay önce- tamamlanmıştır.

1970'lerin ilk önemli gelişmesi ise, 22 Ocak 1972'de imzalanıp, 1 Ocak 1973'te yürürlüğe giren anlaşmalarla İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın Topluluğa üye olmalarıdır. Bu ilk genişleme sırasında Norveç de üyeliğe alınmış, ancak imzalanan anlaşma Norveç halkı tarafından reddedilmiştir.²⁰

İngiltere'nin Avrupa Topluluğu'na kabul edilişi oldukça ilginç bir örnektir. 1963 ve 1966 yıllarında üyelik için Topluluğa başvuran İngiltere, bu iki girişimi sırasında da, Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle tarafından veto edilmiştir. Böylece, İngiltere'nin Topluluk üyesi olması, ancak de Gaulle'ün 1969'da görevinden ayrılmasından sonra gerçekleşebilmiştir.

1 Ocak 1973 tarihinde üye sayısı dokuza çıkan Topluluk, aynı gün, ortak üyesi olan Türkiye ile de, bir Gümrük Birliği hedefine yönelik ilişkilerinde, Geçiş Dönemine girmiştir. Geçiş Dönemi şartlarını düzenleyen Katma Protokolün resmen yürürlüğe girmesi, Türkiye'nin de artık Topluluğa karşı yükümlülükler üstlendiği yeni bir aşamayı belirlemiştir.

Türkiye'nin üstlendiği bu yükümlülükleri nasıl yerine getireceği ise tartışma konusu olmuştur. Katma Protokolün TBMM'nde onaylanması sırasında Adalet Partisi (AP) ve Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) üyeleri olumlu oy kullanmışlardır. Ancak, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Demokratik Parti (RP) üyeleri ise, Türkiye'nin Geçiş Döneminin getireceği ekonomik yükümlülükleri kaldırmaya hazır olmadığı gerekçesi ile, Katma Protokole ret oyu vermişlerdir.²¹

Katma Protokol, "Malların Serbest Dolaşımı", "Kişilerin ve Hizmetlerin Serbest Dolaşımı", "Ekonomi Politikalarının Yaklaştırılması" ve "Genel ve Son Hükümler" olmak üzere dört ana kısımdan oluşmuştur.

Malların Serbest Dolaşımı kısmında, Türkiye ile Avrupa Topluluğu ara-

sında sanayi ürünlerinde Gümrük Birliği kurulması ve miktar kısıtlamalarının kaldırılmasının esasları tespit edilmiştir.²² Kişilerin ve Hizmetlerin Serbest Dolaşımı konusunda, Türkiye ve Topluluk üyesi ülkeler arasında işçilerin serbest dolaşımı ile yerleşme hakkı ve serbest hizmet edimindeki kısıtlamaların kaldırılması ele alınmıştır.²³ Ekonomi Politikalarının Yaklaştırılması kısmında da, Topluluğun rekabet, vergileme ve mevzuatına Türkiye'nin nasıl uyum sağlayacağı belirlenmiştir.²⁴

1970'li yıllarda,²⁵ Geçiş Döneminin başlamasının ardından, Türkiye'de işbaşına gelen hükümetler, tarım ürünlerindeki avantajların azalmasından, sanayi ürünlerindeki yükümlölüklerin ise artmasından yakınmışlardır. Bunun yanı sıra, 1976 ile 1986 yılları arasındaki on yıllık dönem içinde gerçekleştirilmesi hedeflenen serbest dolaşım konusunda da sorunlar çıkmıştır.

Türkiye'nin sanayi ürünlerindeki sorumlulukları ile ilgili olarak karşılaştığı sorunlar, Topluluğun genişlemesi ve Batı Avrupa'da geniş bir serbest ticaret alanının kurulmasına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelere uygulanan "Genelleştirilmiş Preferanslar" sistemi²⁶ ve tekstil ürünlerindeki kısıtlamalar da Türkiye açısından olumsuzluklar getirmiştir.

Tarım ürünlerindeki avantajların azalması ise, Topluluğun "Akdeniz politikası"²⁷ çerçevesinde çeşitli ülkelere tanıdığı ayrıcalıkların, Türkiye'nin rekabet şansını daraltmasına bağlı olmuştur. 1980'lerde Yunanistan, İspanya ve Portekiz gibi Akdeniz ülkelerinin tam üyelikleri de Türkiye açısından olumsuz bir gelişme olarak görölmüştür.

Serbest dolaşım ile ilgili ilk sorunlar 1974 yılındaki petrol bunalımından sonra gündeme gelmiştir. Batı Avrupa ekonomilerinde yaygınlaşan işsizlik, yabancı işçi alımının durdurulmasına ve bir bölümünün ülkelere geri gönderilmelerine yol açmıştır. 1980 yılında Batı Almanya, Benelüks ülkeleri ve Fransa, Türk vatandaşlarına vize uygulamaya başlayarak soruna yeni bir boyut eklemişlerdir. Anlaşmalara göre Türk işçilerinin 1 Aralık 1986'dan itibaren serbest dolaşım hakkını elde etmiş olmalarına karşın, bu ilke uygulamada henüz gerçekleştirilememiştir.

1974 petrol bunalımı Türk ekonomisini de çok zor durumda bırakmıştır. Dış ödemeler dengesi altüst olan Türkiye, ithalatını sürdürebilmek için dış borçlanma yoluna gitmiştir. Özellikle "Milliyetçi Cephe" hükümetlerinin kısa vadeli borçlarla erteledikleri şiddetli ekonomik sorunlar, 1978 yılından itibaren bütün ağırlığıyla hissedilir olmuştur. Yüzde yüzlere tırmanan bir enflasyon, sıfıra yaklaşan bir büyüme hızı ve yaygınlaşan karaborsa karşısında, döviz darboğazını aşmak için, Türkiye sürekli olarak kredi arayışı içinde olmuştur.

Avrupa Topluluğu ve Türkiye ile İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

Bu ekonomik koşullar altında, 12 Mart sonrasının koalisyon hükümetleri, Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile ilişkilerinde üstlendiği sorumlulukları yerine getirmesinin mümkün olmadığını her fırsatta vurgulamışlar ve Geçiş Dönemi şartlarının Türkiye lehine yeniden düzenlenmesini istemişlerdir. Türk ekonomisinin içinde bulunduğu ağır bunalımın atlatılabilmesi için Topluluğun, dış yardım arayışındaki Türkiye'ye destek olması da beklenmiştir.

1978 yılında iktidarda bulunan Ecevit hükümeti, Türkiye'de Katma Protokolün yürürlüğe girmesiyle başlamış olan rahatsızlıkları gidermek ve Toplulukla ilişkilerinde yeni bir düzenleme sağlamak amacıyla, Türkiye'nin yükümlülüklerinin beş yıl süreyle dondurulmasını önermiştir. Bu bağışıklık döneminin yanı sıra, tarım ürünlerinde üçüncü ülkelere tanınan preferanslardan yararlanılması, tekstildeki sınırlamaların kaldırılması ve serbest dolaşım hakkının uygulanması da talep edilmiştir. Ayrıca, Topluluktan toplam 8 milyar doları bulan bir mali yardım istenmiştir. Topluluk, Mayıs 1979'da, bu taleplerden sadece beş yıllık bağışıklık dönemini kabul ettiğini açıklamıştır.

Dar açıdan bakıldığında, Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında 1970'lerde yaşanan sıkıntıların, 1974 petrol bunalımının etkisiyle, tarafların karşılıklı yükümlülüklerini yerine getirmekte zorlandıkları bir dönemdeki ekonomik sorunlardan ibaret olduğu düşünülebilir. Bu çerçevede, Türkiye'nin beş yıllık bağışıklık istemi de, salt ekonomik kaygılar nedeniyle gündeme gelmiş gibi görünebilir.

Ancak, Türkiye'de yıllarca her gelen hükümetin Toplulukla ilişkilerde yeniden düzenlemeye gidilmesi gerektiğini vurgulaması ve bu istemin, ilişkilerin bir süre için askıya alınması kararı ile somutlaştırılması sadece ekonomik etkenlere bağlanamaz. Çünkü, Türkiye'nin söz konusu dönemde içinde bulunduğu bunalım yalnızca ekonomide değil, iç ve dış politikada da kendini hissettirmiştir. Toplulukla ilişkilerde yaşanan sorunlar da, ancak Türkiye'deki bu genel bunalımın bir parçası olarak değerlendirilirse, sağlıklı sonuçlara ulaşılabilir.

Geçiş Dönemi boyunca hızla gelişmesi umulan Türkiye-Avrupa Topluluğu ilişkilerinin, bu beklentinin tam tersine, kısa zamanda bir tıkanma noktasına gelmesinde en az ekonomik koşullar kadar etkili olan unsur, iç ve dış politikada Türkiye'nin gittikçe Batı'dan uzaklaşmış olmasıdır. Dış politikada, Kıbrıs müdahalesinden sonra uluslararası platformlarda yalnızlığa itilen Türkiye'de, 1960'ların başlarında yaşanan Küba bunalımı ve Johnson mektubu ile başlamış olan, Batı'yla ilişkilere eleştirel yaklaşım süreci ivme kazanmıştır. Benzer bir biçimde, iç politikada da, siyasal yel-

pazenin en sağından en soluna kadar çeşitli siyasal parti ve gruplar, Türkiye için Batı karşitı kimlik arayışı içinde olmuşlardır.

İşte iç ve dış politikadaki bu dinamikler, Türkiye'nin genelde Batı'dan, özelde de Avrupa Topluluğu'ndan uzaklaştığı bir dönemi karşımıza çıkar-maktadır. Bir başka deyişle, 1970'lerde, Türkiye ekonomik bakımdan ade-ta göbek bağı ile bağlı olduğu Batı dñnyasından, ki Avrupa Topluluğu da bu dñnyanın bir parçasıdır, siyasal olarak uzaklaşmıştır. Bu uzaklaşma, 12 Eylül 1980'deki askeri müdahale ve sonrasındaki gelişmelerle doruk noktasına ulaşacaktır. Ancak 1980 yılında, kısa bir süre için de olsa, Türkiye'nin Batı ile yeniden yakınlaşmaya çalıştığı bir dönem olmuştur.

1979 yılından itibaren Türkiye'nin Geçiş Dönemi yükümlölüklerinin dondurulmasından hemen sonra, 1980 yılında işbaşında bulunan Demirel hükümeti, sürpriz bir değişlikle, ilişkilerin askıya alınmasından vazge-çip tam üyeliğe geçişi hızlandırma istemini gündeme getirmiştir. Yunanis-tan, İspanya ve Portekiz'in tam üyelik yolunda ilerlemelerinin, Türkiye'-nin rekabet şartlarını ağırlaştıracağı endişesinin Türkiye'yi harekete geçi-ren etkenlerden biri olduğu söylenebilir.²⁸ Ancak bu farklı politikanın al-tında yatan diğer önemli nedenler, hem iç politikadaki belirsizlik ve istik-rarsızlıkta, hem de İran Devrimi ve Afganistan'ın işgaliyle değişen bölge-sel dengelerde aranabilir.

Demirel başkanlığındaki AP azınlık hükümeti, Meclis aritmetiği yüzün-den her an desteğini yitirebilecek durumda olduğu için ve bir askeri müda-hale beklentisinin etkisiyle, Batı'nın desteğini elde etmek istemiştir. Ayırı-ca, İran ve Afganistan olayları, dış politikada da Türkiye'nin Batı'ya yakın-laşmasını gerekli kılmıştır. İç ve dış politikadaki bu değişim, ekonomide Türkiye için dışa açık bir büyüme modeli hedefleyen 24 Ocak kararları ile de uyum içinde olmuştur. Ancak, 12 Eylül 1980'deki askeri müdahale ile birlikte, Türkiye-Avrupa Topluluğu ilişkilerinde siyasal yönden en sorun-lu dönem başlamıştır.

4) 1980'lerde Avrupa Topluluğunun Gelişimi ve Türkiye ile İlişkileri

Avrupa Topluluğu'nun ikinci kez genişlemesi, 1 Ocak 1981'de Yunanis-tan'ın üyeliğe kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir. Bunun ardından 1 Ocak 1986'da İspanya ve Portekiz'in üyelikleri ile üçüncü genişleme yaşanmış ve Topluluğun üye sayısı on ikiye çıkmıştır. Böylece otuz yıl içinde üye sa-yısı tam iki kat artmıştır.

Bu başarılı görüntüye karşın Avrupa Topluluğu'nun 1980'lerde henüz tam bir ortak pazar haline gelmiş olmaması endişe yaratmıştır. Topluluk

içinde gerçek anlamda bir ortak pazar oluşturulması amacıyla, 1985 yılında yayınlanan bir Beyaz Raporla, fiziksel, teknik ve mali engellerin kaldırılması önerilmiştir.

Beyaz Raporun önerileri doğrultusunda toplanan Hükümetlerarası Konferansta hazırlanan Avrupa Tek Senedi²⁹ ise 1 Temmuz 1987'den itibaren yürürlüğe girmiştir. Tek Senet, üye devletlerin özgürlük, eşitlik ve sosyal adalet gibi demokratik ilkeler çerçevesinde bir Avrupa birliği oluşturma çabalarının sürdürülmesi gerektiğini vurgulayarak, başlıca şu yenilikleri getirmiştir:

1992 yılı sonundan önce malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbestçe dolaşabildiği, iç sınırları ortadan kaldırılmış bir ortak pazar oluşturulmasını hedeflemiştir. Avrupa Parlamentosu'nun karar alma sürecindeki etkinliğini arttırmıştır. Özellikle yasaların uyumlulaştırılması ile ilgili kararların çoğunluk oyu ile alınması ilkesini benimsemiştir. Yeni üyele- rin Topluluğa katılmaları ile gittikçe artan bölgelerarası gelişme farklılıklarının giderilmesinin önemini vurgulamıştır. Üye ülke paralarının sabit bir kura bağlanması ve ödeme gücü çeken ülkelere yardımcı olunması amacıyla gerçekleştirilmiş olan parasal işbirliğini kurumsallaştırmıştır. Üyelerin ulusal paralarını bağlamak üzere oluşturulmuş Avrupa Para Birimini de Anlaşma sistemine dahil etmiştir. Ayrıca, Topluluğun bilimsel çalışmalarla sanayi teknolojisini güçlendirmesini ve uluslararası alanda daha rekabetçi bir konuma gelmesini öngörmüştür.

1980'lerde Avrupa Topluluğu'nun ekonomik bütünleşme hareketi yeni bir ivme kazanırken Türkiye ile ilişkilerde en zorlu dönem yaşanmıştır.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin ardından Avrupa Topluluğu Türkiye'ye karşı hemen sertleşmemiştir. Örneğin, Haziran 1980'deki Ortaklık Konseyi'nde 4. Mali Protokol üzerinde anlaşmaya varılarak bir yıl sonra imzalanmıştır. Ancak, siyasi partilerin kapatılması, DİSK'in 52 yöneticisi için idam istenmesi ve Barış Derneği aleyhine dava açılacağıının anlaşılması sonucunda, 1981 yılının ikinci yarısından itibaren Topluluk Türkiye'ye karşı olumsuz bir tavır takınmıştır.

Avrupa Topluluğu'nun Türkiye'ye karşı sertleşmesinde kilit rolü oynayan organ, Avrupa Parlamentosu olmuştur.³⁰ Parlamento, 22 Ocak 1982'de aldığı bir kararla Avrupa Topluluğu-Türkiye Karma Parlamento Komisyonunun Avrupa Parlamentosu kanadını iptal etmiştir. Böylece, Türkiye'de genel seçimler yapılp TBMM yeniden oluşturulana dek Karma Parlamento Komisyonunun toplantıları askıya alınmıştır. Aynı kararla Parlamento, Komisyon ve Konseye, Türkiye'de insan haklarına saygı ve demokratik özgürlükler sağlanana kadar, mali yardımın askıya alınmasını tavsiye etmiştir.³¹

Avrupa Birliğinin Sorunları

Avrupa Parlamentosu 1980'lerde aldığı diğer kararlarla da Türkiye'yi sert biçimde eleştirmeye devam etmiş ve bu dönemde Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkileri şekillendirmiştir.

1983 seçimlerinden sonra iktidara gelen Anavatan Partisi hükümeti Avrupa Topluluğu ile ilişkilerin normalleştirilmesi için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda atılan en önemli adım, 14 Nisan 1987'de Topluluğa yapılan tam üyelik başvurusu olmuştur.

Karma Parlamento Komisyonunun yeniden toplanabilmesini sağlayan Avrupa Parlamentosu kararı ise, Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun üzerinden bir buçuk yıl kadar geçtikten sonra, 15 Eylül 1988'de alınmıştır.³² Bu süre içinde Parlamento, azınlık hakları ve Kıbrıs konularına ilişkin olarak Türkiye'ye eleştiriler yöneltmeyi sürdürmüştür.³³

Türkiye'nin başvurusuna ilişkin olumsuz Komisyon raporu 17 Aralık 1989'da açıklandığında ise, Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye'yi eleştirdiği konuların, Türkiye'nin başvurusunun reddedilmesinin siyasal gerekçeleri olarak raporda aynen yer aldığı görülmüştür.³⁴

Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun reddedilmesinin ardından, 1990'larda, ilişkileri Ankara Anlaşması'nın hedeflediği Gümrük Birliği çerçevesinde ele alma eğilimi güçlenmiştir. Bu yöndeki çalışmalar sonucunda, 1995 yılının bitiminde Avrupa Birliği ile Türkiye arasından bir Gümrük Birliği kurulması kabul edilmiştir. Türk ekonomisinin ve dış politikasının en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiş olan Gümrük Birliği son bölümde ele alınacaktır.

İkinci Bölüm

Avrupa Birliğinin Öncelikleri I

Derinleşme

1) Maastricht Anlaşması

Avrupa Tek Senedi'nin 1987 yılında yürürlüğe girmesi ile birlikte gerek ekonomik ve parasal, gerekse siyasal bütünleşme yolundaki çalışmalar büyük bir ivme kazanmıştır. Bu iki alanda atılması gereken adımları tespit etmek amacıyla toplanan Hükümetlerarası Konferanslar³⁵ sonucunda yeni bir anlaşma hazırlanmıştır. Aralık 1991'de Maastricht'te kabul edilip Şubat 1992'de imzalanmış olan bu belge "Avrupa Birliği" Anlaşması başlığını taşımaktadır.³⁶

Avrupa Birliği ya da yaygın kullanımı ile, Maastricht Anlaşması, yedi bölümden oluşmaktadır. Ayrıca çeşitli protokol ve bildirileri de içerdii için oldukça uzun ve karmaşık bir belgedir. Anlaşma, Avrupa Birliğini üç sütun üzerine bina etmenin esaslarını kapsamaktadır. Buna göre ana hatlar şöyle özetlenebilir:

Birinci sütun, daha önceki anlaşmalarla Avrupa Topluluğu çatısı altında toplanmış olan yetkilerin arttırılmasına dayanmaktadır. Arttırılan yetkiler, eğitim, kültür, tüketicinin korunması gibi çeşitli alanlara yayılmıştır. Bunlar içindeki en önemli yenilik, daha önce üzerinde anlaşmaya varılmış olan, Ekonomik ve Parasal Birliğin sağlanması konusunda bir takvim belirlenmiş olmasıdır. Bu çerçevede Birlik içinde tek para kullanımı ve bağımsız bir merkez bankasının faaliyete başlaması en erken 1 Ocak 1997, en geç 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren geçerli olacaktır.

İkinci sütun, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasıdır. Bu alan, Top-

Avrupa Birliğinin Sorunları

luluğun kurumları dışındaki hükümetlerarası ilişkiler kapsamına alınmıştır. Batı Avrupa Birliği'nin (BAB) genişletilerek Avrupa Birliği'nin savunma kanadına dönüştürülmesine karar verilmiştir.

   nc  sütun ise, adalet ve içişlerini kapsamaktadır. Bu çerçevede gerek g   ve iltica konularında, gerekse uyururucu kaçakçılığı ve örgütlü suçlarla mücadelede  ye ülkeler arasında daha çok işbirliğine gidilmesi kabul edilmiştir.

Anlaşma, bir Birlik Yurttaşlığı kavramı çerçevesinde,  ye ülkelerin yurttaşlarına Birlik sınırları içinde seçme ve seçilme başta olmak üzere çeşitli haklar tanımaktadır.

Ayrıca, İngiltere dışındaki üyeler, işçilerin çalışma koşullarını düzenleyen 1989 Sosyal řartını³⁷ uygulamayı kabul etmişlerdir. Ancak Sosyal şart, Birlik Anlaşması içine alınmamıştır.

Zengin  yelerin, Birliğin ekonomik sorunları olan diğer üyelerine, kurulacak yeni bir fon aracılığı ile, kaynak aktarmaları ilkesi de kabul edilmiştir.

Bunlardan başka, Birlik içinde karar alma süreci ile ilgili bazı önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu doğrultuda, Avrupa Parlamentosu'nun yasa- ma ve diğer alanlardaki yetkileri arttırılmıştır. Ayrıca, Konsey kararlarının nitelikli çoğunlukla alındığı alanlar genişletilmiştir. Burada amaç, zaman zaman  ye devletlerin oybirliği ilkesini kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak karar alma mekanizmasının çalışmasını engellemelerinden kurtulmaktır.

Kısaca özetlenen bu ilkelerden Ekonomik ve Parasal Birlikle Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası konuları büyük önem taşımaktadır. Maastricht Anlaşması'nın onaylanması sürecinde ve Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra, üzerinde çok tartışılan bu iki alan aşağıda daha ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır.

Maastricht Anlaşmasıyla ilgili olarak, Ekonomik ve Parasal Birlikle Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası konusunda yaşanan bunalımlar dışında da, çeşitli tartışmalar gündeme gelmiştir. Nisan 1992'de Danimarka'da yapılan ilk halkoylamasında Anlaşmanın reddedilmesi ve Eylül 1992'de Fransa'daki halkoylamasının sonucunda sadece % 2 gibi çok küçük bir oran ile kabul edilebilmesi, Anlaşmanın ilkelerinin Avrupa'da yaşayan yurttaşların istemlerinin çok ötesine geçtiği iddialarını yaygınlaştırmıştır. Danimarka'ya, ortak para ve ortak güvenlik politikası dışında tutulma ayrıcalığının tanınmasıyla bunalım açılmış gibi görünse de, Anlaşmanın uygulanabilirliği sorgulanmaya devam edilmiştir.³⁸

Avrupa Birliği Anlaşması'nın belki de en önemli şanssızlığı, tam Yalta

sistemi çözülmeye başladığı sırada, Batı Avrupa'daki bütünleşme hareketini hızlandırmayı, yani derinleşmeyi hedeflemiş olmasıdır. Komisyon'un derinleşme stratejisi 330 milyon civarında zengin insanı bir duvar gibi çevreleyen Topluluk alanı içinde geçerli olmak üzere hesaplanmıştı. Oysa Avrupa kıtasındaki duvarların yıkılması sonucunda bambaşka bir görünüm ortaya çıkmıştır. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşayan 100 milyon kadar oldukça fakir insan ekonomilerini düzeltmek ve çoğulcu demokrasiyi işletebilmek için Topluluktan yardım istemeye başlamışlardır. Böylece tam derinleşme amacı yürürlüğe konmaya çalışılırken, Avrupa Topluluğu'nun genişlemesi söz konusu olmuştur.³⁹

Genişleme konusu üçüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Şimdi, öncelikle Ekonomik ve Parasal Birlik, sonra da Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası konularına değinelim.

2) Avrupa Birliğinde Ekonomik ve Parasal Birlik

Maastricht Anlaşması'nda, parasal birliğin üç aşamada gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. İlk aşama, 1 Temmuz 1990'da başlamış olarak kabul edilmiştir. Anlaşmaya göre bu aşama, sermaye hareketleri üzerindeki denetimlerin kaldırılması, Avrupa Para Sistemi⁴⁰ içerisinde üye ülkelerin para birimlerinin birbirlerine daha çok yakınlaştırılması ve Avrupa Tek Pazarının gerçekleştirilmesi ile 1994 yılına kadar sürecektir.

İkinci aşamanın, 1 Ocak 1994 tarihinde başlaması ve bu dönemde Avrupa Para Enstitüsü'nün kurulması hedeflenmiştir.

Üçüncü aşama ise, en erken 1 Ocak 1997'de, en geç 1 Ocak 1999'da başlayacak ve Avrupa Para Biriminin (ECU) ortak para olarak kullanılması esasını getirecektir.⁴¹

İngiltere, özel bir protokolle, parasal birliğin üçüncü aşamasının dışında kalma hakkını elde etmiştir. Daha sonra, ülkedeki ilk halkoylamasında Birlik Anlaşması'nın reddedilmesinin ardından yapılan görüşmeler sonucunda, Danimarka'ya da aynı ayrıcalık tanınmıştır. Buna göre İngiltere ve Danimarka üçüncü aşamaya katılma konusunda kendi özel koşullarında bir karara varacaklardır.

Birlik Anlaşmasında Ekonomik ve Parasal Birliğe ulaşılabilmesi için üye ülke ekonomileri arasında yakınlaşmayı sağlayacak olan koşullar, enflasyon, faiz oranı, bütçe açığı ile kamu borçları ve değişim oranı (döviz kuru) esas alınarak açıklanmıştır. Buna göre, ortak para birimini kabul edecek bir ülkenin enflasyon oranı, Birlik içindeki enflasyon oranı en düşük

Avrupa Birliğinin Sorunları

üç ülkenin ortalamasının en fazla % 1,5 üstünde olabilir. Benzer bir biçimde, faiz oranı da, yine Birlik içindeki en düşük faiz oranına sahip üç ülkenin ortalamasının % 2 sınırları içinde kalmalıdır. Bütçe açığı, piyasa fiyatları ile, GSYİH'nın % 3'ünden, kamu borçları ise % 60'ından fazla olmamalıdır. Bunlardan başka, ilgili ülkenin para biriminin, son iki yıl içinde devâlüe edilmemiş olması gereklidir.

Bu ölçütlere göre üye ülkelerdeki ekonomik göstergeler şöyledir:

		Enflasyon Oranı*	Faiz Oranı**	Bütçe Açığı***	Kamu Borçları****
Belçika	1993	2.8	7.2	-6.6	138.9
	1994	2.4	7.7	-5.5	140.1
Danimarka	1993	1.3	7.3	-4.4	79.5
	1994	2.0	7.8	-4.3	78.0
Almanya	1993	4.1	6.5	-3.3	48.1
	1994	3.0	7.0	-2.9	51.0
Yunanistan	1993	14.5	23.4	-13.3	115.2
	1994	10.8	20.8	-14.1	121.3
İspanya	1993	4.6	10.2	-7.5	59.8
	1994	4.7	10.0	-7.0	63.5
Fransa	1993	2.1	6.8	-5.8	45.8
	1994	1.6	7.2	-5.6	50.4
İrlanda	1993	1.5	7.7	-2.5	96.1
	1994	2.4	7.9	-2.4	89.0
İtalya	1993	4.3	11.3	-9.5	118.6
	1994	3.9	10.6	-9.6	123.7
Lüksemburg	1993	3.6	6.9	1.1	7.8
	1994	2.1	6.4	1.3	9.2
Hollanda	1993	2.6	6.4	-3.3	81.4
	1994	2.7	6.9	-3.8	78.8
Portekiz	1993	6.5	10.0	-7.2	66.9
	1994	5.2	10.4	-6.2	70.4
İngiltere	1993	1.6	7.5	-7.8	48.3
	1994	2.4	8.1	-6.3	50.4

* Yıllık %

** Yıllık ortalama %

*** GSYİH %; (-) = borç, (+) = alacak

**** GSYİH %

Kaynak: Avrupa Para Enstitüsü (European Monetary Institute) Birinci Yıllık Raporu. Europe Weekly Selected Statistics, *Bulletin Quotidien Europe*, No. 906, 10 April 1995.

Ekonomik ve Parasal Birliğe ulaşabilmek için belirlenmiş olan bu ölçütlerle göre her üyenin durumu en son Aralık 1996'da Avrupa Konseyi çerçevesinde toplanacak olan devlet başkanları tarafından değerlendirilecek ve hangi ülkelerin Parasal Birliğin üçüncü aşamasına girmeye hazır oldukları saptanacaktır. Ancak Birlik Anlaşması'nın imzalanmasından sonra ortaya çıkan birtakım sorunlar nedeniyle, Parasal Birliğin son aşamasının başlangıç tarihi olarak 1 Ocak 1997'nin düşünülmesinin gerçekçi olmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenle üçüncü aşamanın 1 Ocak 1999'da başlaması beklenmektedir. Komisyonun onayladığı Yeşil Rapor⁴² Parasal Birliğe giden yoldaki sorunları irdelenmiş ve 1997'nin erken bir tarih olduğunu kabul etmiş, fakat 1999 yılının başında üçüncü aşamaya geçilmesi için kesin kararlı olduğunu belirtmiştir.

Avrupa Para Sistemindeki sorunlar Eylül 1992'de İngiltere ve İtalya'nın sistem dışına düşmesiyle başlamıştır. İspanya, Portekiz ve İrlanda'nın para birimlerinin de devalüe edilmesinin ardından, Temmuz ve Ağustos 1993'te başta Fransız Frangı olmak üzere diğer üye ülkelerin de para birimleri, Alman Markı'na karşı büyük değer kayıplarına uğramışlardır. Bu bunalımın en önemli nedeni, Doğu Almanya'nın Batı Almanya ile bütünleşmesi sonucunda gerekli olan yeniden yapılanmanın finansmanındaki zorluklardır. Almanya'da yapılan büyük harcamalarla kamu borçlarının artması enflasyonist bir ortam yarattığı için Alman Merkez Bankası (Bundesbank) yüksek faiz uygulayınca, diğer Birlik üyelerinin para birimleri, Alman Markı karşısında dayanamamışlardır.

Bu bunalım, Avrupa Para Sisteminin % 2.25 aralıklı dalgalanma bandı terk edilerek bir süre için % 15 aralıklı dalgalanma bandına geçilmesi ile denetim altına alınabilmiştir. Para piyasalarında yaşanan bunalımın yanı sıra ekonomik durgunluğun da olumsuz etkilerinin görülmesi, Parasal Birlik konusundaki beklentilerin daha Birlik Anlaşması yürürlüğe girmeden büyük bir darbe yemesine neden olmuştur. İşte bu sorunlar, Parasal Birliğin koşullarının ciddi bir biçimde eleştirilmesine yol açmış ve Komisyon da durumu yeniden değerlendirip bir Yeşil Rapor'la görüşlerini ortaya koyma gereksinimi duymuştur.

Parasal Birlikle ilgili yoğun tartışmalar, "iki ya da çok vitesli" Avrupa düşüncesinin ağırlık kazanmasına yol açmıştır. Bu görüşe göre 1999 yılı başında Almanya ve Parasal Birlik koşullarını yerine getirmeyi başarabilmiş olan az sayıda ülke, Parasal Birliği gerçekleştirecekler, diğer üyeler ise hazır oldukları zaman onlara katılacaklardır. Avrupa Birliği sürecinde farklı hızları gündeme getiren bu düşünce, Birlik içinde "ikinci sınıf" üyeler yaratabileceği gerekçesiyle, tüm üyelerin aynı anda aynı aşamalardan geçmesini savunanlarca eleştirilmektedir.

Avrupa Birliğinin Sorunları

Ancak Avrupa Birliği Anlaşması'nda İngiltere ve Danimarka'ya tanınmış olan ayrıcalıkların zaten "iki vitesli" Avrupa seçeneğini belgelemiş olduğu unutulmamalıdır. Bu açıdan bakıldığında, ekonomik gerçeklerin de zorlamasıyla, gerek Parasal Birliğin, gerekse genel anlamdaki Avrupa Birliği'nin tüm üyeler için aynı zamanda hayata geçirilememesi olasılığı ağırlık kazanmaktadır. Bir başka deyişle, "çekirdek üyeler" ya da "öncü ülkeler" olarak adlandırılan Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg ile yeni üyelerden Avusturya'nın, Birliğin lokomotifleri olarak görev yapmaları, diğer üyelerin de ekonomik koşulları elverdiği ölçüde onları izlemeleri kaçınılmaz hale gelebilir.

3) Avrupa Birliğinde Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası

Yukarda belirtildiği gibi, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası, Avrupa Birliği'nin dayandığı ikinci sütunu oluşturmaktadır. Bu alandaki ilk girişimler İkinci Dünya Savaşı ertesinde başlamıştır. 1948 yılında imzalanan Brüksel Anlaşması'yla, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliği ve kolektif savunma amacıyla biraraya gelmişlerdir. Daha sonra Batı Avrupa Birliği (BAB) ismini alan bu kuruluş, 1949'da NATO'nun kurulması ile birlikte, hukuken varlığını korumasına karşın, fiili olarak önemini yitirmiştir. Ancak 1954 yılında Batı Almanya ve İtalya'nın katılımıyla üye sayısı yediye çıkmıştır.

Bu genişlemeden önce, yine savunma alanında, Batı Almanya ve İtalya'yı içeren bir başka girişim, Avrupa Savunma Topluluğu olmuştur. Söz konusu örgüt, 1952 yılında Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un imzaladıkları bir anlaşmayla kurulmuştur. Ulusal orduların üzerinde bir Avrupa savunma gücü yaratmak ve Batı Almanya'nın yeniden silahlanmasını sağlamak üzere imzalanan bu anlaşma ise, Fransız Ulusal Meclisi tarafından reddedildiği için, ölü doğmuştur. İşte bu gelişmenin ardından, Batı Almanya ve İtalya da 1948 tarihli Brüksel Anlaşması'na taraf olmuşlardır.

Batı Avrupa'da ortak savunma ve güvenliği sağlamayı öngören bu girişimlerden sadece Amerika Birleşik Devletleri'ni de içeren NATO'nun başarılı olması, bu konularda Avrupalıların birbirleriyle anlaşmalarının ne kadar zor olduğunu göstermektedir. Zaten bu zorluğun farkına varan altı Batı Avrupa ülkesi Fransa, Batı Almanya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve İtalya aralarında ekonomik bütünleşmeyi sağlamak amacıyla 1957'de Roma Anlaşması'nı imzalamışlardır. Bir başka deyişle, İkinci

Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'da işbirliğinin öncelikle ekonomik temellere dayanması gerektiği, ancak bu alanda sağlanacak başarılarla paralel olarak siyasal bir bütünleşmeye gidilebileceği ve ortak savunma ve güvenlik politikaları üretilebileceği gerçeği kabul edilmiştir.

Siyasal işbirliğinin gerekliliği ilk kez Topluluk hükümet başkanlarının Şubat 1961'de yaptıkları zirve toplantısında vurgulanmış ve daha sonra bu konuda iki plan hazırlanmıştır. Ne var ki, Fransa gibi büyük ülkelerin Topluluğun dış politikasını kendi başlarına yönlendirme arzuları ile küçük üyeler olan Benelüks ülkelerinin yönlendirilme korkuları, bu planların yürürlüğe konmalarını engellemiştir.

Bu girişimden sonra Aralık 1969'daki zirve toplantısına kadar, siyasal işbirliği konusunda kayda değer bir gelişme olmamıştır. Söz konusu toplantıda, dış politikada işbirliğine gitmenin koşullarının belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede hazırlanan Davignon Raporu'nun kabul edilmesiyle de, Topluluğun 1970'lerde ve 1980'lerde gerçekleştirmeye çalıştığı siyasal işbirliğinin temelleri atılmıştır. Burada hatırlatılması gereken bir nokta, "siyasal işbirliği" ile kastedilenin temelde ortak dış politika olduğudur. Ortak dış politika, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası forumlarda Topluluk adına ortak durum alınması, zaman zaman çeşitli ülkelere ekonomik yaptırımlar uygulanması ve bazı uluslararası sorunlarda ortak tavır yansıtan bildiriler yayınlanması yoluyla uygulanmaya çalışılmış ve ekonomik bütünleşme çalışmalarıyla karşılaştırıldığında son derece zayıf kalmıştır.

1987'de yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ile, üye devletlere bir Avrupa dış politikası oluşturmak ve uygulamak sorumluluğu resmen yüklenmiştir. Ayrıca, 1973 yılından beri hükümet başkanları arasında yapılan "Avrupa Konseyi" adı altındaki zirve toplantıları da Tek Senet'te yer alarak anlaşmalar kapsamına girmiştir.

Ortak dış politikaya güvenlik boyutunun eklenmesi ise Maastricht'te imzalanan Birlik Anlaşması ile gündeme gelmiştir. Avrupa'daki bütünleşmeyi ekonomi dışındaki alanlara da yayarak bir "Avrupa Birliği" oluşturmayı amaçlayan Maastricht Anlaşması'nda, Batı Avrupa Birliği'nin (BAB) genişletilerek Avrupa Birliği'nin savunma kanadına dönüştürülmesi öngörülmüştür.

Batı Avrupa Birliği (BAB)

1948 Brüksel Anlaşması ile kurulan, ancak yukarıda açıklandığı gibi, daha

Avrupa Birliğinin Sorunları

sonra NATO'nun devreye girmesiyle fiilen önemsiz bir örgüt haline dönüşen Batı Avrupa Birliği'nin canlandırılması yolundaki ilk belirtiler 1980'lerde görölmüştür. ABD Başkanı Reagan'ın gerek 1984 yılında ortaya attığı Stratejik Savunma Girişimi, gerekse Kasım 1986'da yapılan Reykjavik zirvesinde Sovyetler Birliği lideri Gorbaçov'a tüm uzun menzilli nükleer silahları yoketme önerisi -Reagan, daha sonra Gorbaçov'un buna karşılık kendisine yaptığı tüm nükleer silahları yok etme önerisini kabul etmiştir- başta Fransa olmak üzere, Batı Avrupa ülkelerinde endişe yaratmıştır. Amerika'nın Sovyetler karşısında kendilerini yalnız bırakabileceği korkusuyla, yıllarca önce kurmuş oldukları BAB'ın Bakanlar Konseyi'ni işletmeye başlayan Avrupalı liderlerin bu girişimleri kayda değer bir sonuç vermemiştir.

BAB üyesi ülkeler NATO içinde de yer aldıkları için, Amerika kendilerini NATO dışında gerçekleştirmeye çalıştıkları bu faaliyetleri ile ilgili olarak uyarmıştır. Çünkü Amerika açısından Avrupa savunması konusunda yetkili tek örgüt, kendisinin de içinde bulunduğu NATO olmuştur. NATO dışındaki girişimlere, İngiltere ve İtalya da olumsuz yaklaşmış ve böylece 1980'lerde BAB'ın tamamen canlandırılması sağlanamamıştır.

Ancak Avrupa Birliği Anlaşması imzalandığında, uluslararası ilişkilerde 1990'ların dinamikleri farklı bir görünüm sunmaktaydı. İki Almanya'nın birleşmesi, büyük ve güçlü bir Almanya'nın Avrupa'yı nasıl etkileyeceği sorusunu gündeme getirmişti. Gerek Alman Şansölyesi Kohl, gerekse Fransa Cumhurbaşkanı Mitterrand, tarihsel nedenlerle büyük ve güçlü bir Almanya'ya karşı duyulan bu tür endişeleri yok etmenin en iyi yolunun Almanya'yı Avrupa'ya daha sıkı bağlamak olduğuna inanıyorlardı. Bu nedenle iki lider, Avrupa'da siyasal birliği sağlamak için artık ortak bir dış politika ile güvenlik politikası geliştirme zamanının geldiğini düşünüyorlardı.

Kohl ve Mitterrand'ın çabaları ile Avrupa Birliği Anlaşmasını hazırlamak için Ekonomik ve Parasal Birlik konusunda çalışan Hükümetlerarası Konferansa paralel olarak Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası üzerinde çalışan bir Hükümetlerarası Konferans da toplanmıştır. Daha sonra imzalanan Birlik Anlaşması'nda da BAB'ın, Avrupa Birliği'nin güvenlik kanadını oluşturmaları kabul edilmiştir. Sadece ilkesel düzeyde bile olsa, Avrupalıların kendi güvenlik politikalarını oluşturma doğrultusunda adımlar atmaları, Doğu Blokunun çökmesi ve Varşova Paktı'nın dağılmasıyla birlikte, ABD'nin Avrupa'nın savunmasını yavaş yavaş Avrupalılara bırakma isteğine de uygun düşmektedir.

Ancak günümüzde Avrupa'nın savunmasında NATO'nun önemi devam etmektedir. Zaten Avrupa Birliği'nin savunma kanadını oluşturacak

olan BAB'ın da, NATO'nun Avrupa ayağının yerini alması söz konusu değildir. Avrupa Birliği'nin BAB'ı yeni bir konuma getirme istemine karşılık vermek amacıyla kaleme alınan ve Avrupa Birliği Anlaşması'na eklenen BAB Bildirisinde de, BAB'ın, NATO'nun Avrupa ayağını güçlendirici bir unsur olacağı vurgulanmıştır.

NATO'nun, Avrupa Birliği'nin güvenlik ve savunma alanındaki yeni girişimine bakış açısı ise, Ocak 1994'te yapılan, üye ülkelerin devlet ve hükümet başkanları zirvesi sonucunda şöyle ifade edilmiştir:

- "2. NATO'nun temel taşını oluşturan Atlantik ötesi bağa olan kuvvetli taahhüdümüzü teyit ederiz. Avrupa'da Amerika Birleşik Devletleri kuvvetlerinin daimi ve önemli miktarlardaki varlığı, bu bağın temel önem taşıyan bir yönüdür. Ülkelerimizin hepsi, ABD ve Kanada'nın Avrupa güvenliğiyle doğrudan ilgisinin devamını arzu etmektedir. Atlantik ötesi bağın tüm Avrupa için yeri doldurulamaz bir güvenlik ve istikrar taahhüdü taşıdığını gören Doğu'nun yeni demokrasilerinin açıklanmış arzularının da bu yönde olduğunu kaydetmek isteriz.
3. Bugün, ortak bir dış politika ve güvenlik politikası geliştirmekte olan ve savunma konularında daha fazla sorumluluk üstlenmekte olan bir Avrupa ve Kuzey Amerika arasındaki bu bağı teyit ediyor ve yeniliyoruz. Maastricht Anlaşması'nın yürürlüğe girişini ve İttifak'ın, Avrupa ayağının güçlendirilmesi suretiyle bütün Müttefiklerin güvenliğine daha tutarlı bir katkı yapmasını sağlayacak olan Avrupa Birliği'nin kuruluşunu memnuniyetle karşılıyoruz. İttifak üyeleri arasındaki danışmalarda temel forumun ve Müttefiklerin Washington Anlaşması'ndan kaynaklanan güvenlik ve savunma taahhütlerine ilişkin politikalarda anlaşmaya varılacak yerin İttifak olduğunu teyit ederiz."⁴³

Görülüyor ki, Avrupa Birliği'nin dış politika ve güvenlik konularında daha fazla sorumluluk yüklenmesine verilen destekle birlikte, NATO'nun, üyeler arasındaki asıl tartışma platformu olduğunu dikkatle altı çiziliyor. Avrupa'daki bu yeni girişimlerin, Kuzey Amerika –burada esasen kastedilen ABD'dir– ile olan bağları dışlayan değil, bu bağları güçlendirmeyi amaçlayan çalışmalar olduğu da hatırlatılıyor. Kısacası, Amerika'nın, Avrupa'daki askeri varlığının ve dolayısıyla Avrupa güvenliği alanında NATO'nun üstünlüğünün sürdürüleceği açıkça belirtiliyor.

Avrupa Birliği içerisindeki Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği arayışına NATO'nun hangi yollardan katkıda bulunacağı ise, aynı zirve bildirisinde şu maddelerle açıklanmıştır:

Avrupa Birliğinin Sorunları

- "4. Maastricht Anlaşması'nın öngördüğü üzere, uzun vadede Avrupa Birliği içerisinde ortak bir savunma politikası oluşturulması perspektifi dahilinde, zamanla Atlantik İttifakıyla bağdaşabilen bir ortak savunmayı gerçekleştirmeyi öngören Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin geliştirilmesine tam destek veriyoruz. Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin ortaya çıkışı, Atlantik ötesi bağ kuvvetlendirirken, İttifak'ın Avrupa ayağını da güçlendirecek ve Avrupalı müttefiklerin kendi güvenlik ve savunmaları için daha büyük sorumluluk sağlayacaktır. İttifak'ın ve Avrupa Birliği'nin stratejik çıkarları ortaktır.
5. İttifak'ın Avrupa ayağının, Avrupa Birliği'nin savunma boyutu olarak gelişmekte bulunan Batı Avrupa Birliği (BAB) yoluyla güçlendirilmesini destekliyoruz. İttifak'ın örgüt yapısı ve kaynakları, bunu kolaylaştıracak şekilde düzenlenecektir. NATO ile BAB arasında, anlaşmaya varılmış tamamlayıcılık ve şeffaflık ilkelerine dayandırılarak elde edilmiş bulunan sıkı ve gelişen işbirliğini memnuniyetle karşılıyoruz. Gelecekte ortaya çıkması olası her türlü durumda NATO ile BAB, gerektiğinde Ortak Konsey toplantıları yaparak, söz konusu durumlara karşı nasıl karşılık verileceği konusunda danışmalarda bulunacaklardır.
6. Bu doğrultuda, İttifak'ın mevcut kolektif olanaklarını, Kuzey Atlantik Konseyi'nde yapılacak danışmalar çerçevesinde Avrupalı Müttefiklere ortak dış ve güvenlik politikaları doğrultusunda girişebilecekleri BAB hareketi için kullanırmaya hazırız. Avrupa gereksinimlerine cevap verebilecek ve İttifak güvenliğine katkıda bulunabilecek, ayrılabilir fakat ayrı olmayan yeteneklerin gelişmesini destekliyoruz. ...
- ...
8. ... İttifak'ın Avrupa ayağını, askeri yeteneklerimizin NATO ve Avrupa/BAB hareketi için kullanılmasını kolaylaştırarak güçlendirmemiz ... gerekecektir.
9. Bu itibarla, Daimi Oturum Halindeki Kuzey Atlantik Konseyi'ni, NATO askeri makamlarının tavsiyelerini alarak, barışı koruma dahil İttifak görevlerinin daha etkin ve esnek biçimde yürütülmesini, BAB'la eşgüdüm geliştirilmesini ve oluşmakta bulunan Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin yansıtılabilmesi için İttifak'ın politik ve askeri yapılarının nasıl geliştirilip uyarlanmaları gerekeceği konusunu incelemekle görevlendiriyoruz. Bu süreç içerisinde İttifak üyesi olmayan devletlerin de katılımıyla yürütülecek olası hareketi kolaylaştırıcı bir araç olarak Birleşik Müsterek Görev Gücü kavramını onaylıyoruz. Kuzey Atlantik Konseyi'ni, askeri makamların tavsiyelerini alarak, bu kavramı geliştirmek ve gereken yetenekleri oluşturmakla görevlendiriyoruz. Konsey, askeri makamların tavsiyeleri ışığında ve BAB'la eşgüdüm halinde, NATO veya BAB tarafından kulla-

nılabilecek ayrılabilir fakat ayrı olmayan askeri yetenekleri sağlayacak şekilde, uygulama üzerinde çalışacaktır. ...⁴⁴

BAB'ın, NATO'nun askeri yeteneklerini kullanabilmesi için gerekli çalışmaların yapılması, son derece önemli bir konudur. Çünkü, BAB'ın Avrupa Birliği'nin savunma kanadını oluşturabilmesi için ciddi bir askeri güce gereksinimi vardır. Gerçi bu gereksinimin farkında olan üye ülkelerin dışişleri ve savunma bakanları, Mayıs 1995'te Lizbon'da yaptıkları toplantıda, Avrupa'da biri kara, diğeri hava-deniz gücü olmak üzere iki ortak askeri güç kurulmasına karar vermişlerdir.⁴⁵ Ayrıca, Fransa, Almanya, Belçika, Lüksemburg ve İspanya tarafından meydana getirilmiş olan 50 bin askerli "Avrupa Ordusu" (Eurocorps) ile İngiltere-Hollanda Kara-Deniz Gücü de, gerekli durumlarda BAB'ın kumandası altında olacaklardır. Fakat yine de, BAB için ağırlık taşıyan nokta, NATO'nun askeri yeteneklerini gerektiği zaman BAB hareketleri için kullandırmayı kabul etmiş olmasıdır.

Birleşik Müşterek Görev Gücü kavramının NATO tarafından onaylanması, BAB açısından olumlu bir gelişmedir. Ancak bu gelişmenin, tıpkı ABD'nin istediği gibi, Avrupa güvenliği konusunda asıl yetkili örgütün halen NATO olduğu gerçeğini gözler önüne serdiğini de belirtmek gerekir. Bir başka deyişle, Avrupa Birliği savunma alanında NATO'nun koruyucu şemsiyesi altında bulunmaya devam etmektedir. Öyle anlaşıyor ki, gelecekte ABD'nin ve dolayısıyla NATO'nun karışmak istemediği, ama Avrupa Birliği'ni yakından ilgilendiren, birtakım alan-dışı güvenlik sorunlarının BAB çerçevesinde NATO'nun askeri yeteneklerinin kullanılması yoluyla halledilmeye çalışılması söz konusu olabilir.

Bu noktada bazı sorunlar göze çarpmaktadır ki, bunların 1996 yılında toplanan Avrupa Birliği Hükümetlerarası Konferansında gündeme gelmesi beklenmektedir. Birincisi, özellikle Fransa gibi, Avrupa'nın savunmasında Amerika'nın rolüne her zaman karşı çıkmış bir ülkenin BAB'ın askeri bakımdan NATO'ya bu denli bağımlı olması karşısında takınacağı tutumdur. Zaten savunma gibi son derece hassas bir konuda diğer Avrupa Birliği üyelerinin de hangi şartlar altında ortak politikalar üretebilecekleri ciddi bir tartışma konusudur. NATO'nun kendi askeri yeteneklerini BAB'ın kumandasına verebilmesi için tüm NATO üyelerinin onayı gerekirken, günümüzde NATO üyelerinin hepsinin BAB üyesi olmamaları da dikkati çeken bir noktadır.

BAB üyelik yapısında, tam üyelik, ortak üyelik ve gözlemcilik olmak üzere değişik statüler vardır. Tam üye olan on ülke, yani, Belçika, Hollan-

da, Lüksemburg, Fransa, Almanya, İtalya, İngiltere, İspanya, Portekiz ve Yunanistan aynı zamanda NATO üyesidirler. ABD ve Kanada dışında Türkiye, Norveç ve İzlanda da NATO üyesi olup, BAB üyesi olmayan ülkelerdir.

Bunlardan Türkiye, Norveç ve İzlanda, BAB'a ortak üye olmuşlardır. Ortak üyelere dokuz Baltık ve Orta ve Doğu Avrupa ülkesi de eklenmiştir.⁴⁶ Gözlemci statüsüne sahip ülkeler ise, NATO üyelerinden Danimarka ile birlikte, tarafsız ülkeler İrlanda, Avusturya, İsveç ve Finlandiya'dır. Söz konusu gözlemci ülkeler Avrupa Birliği'nin de üyesidirler.

Bu karışık gibi görünen üye tablosundan çıkan en önemli iki sonuç. BAB'a tam üye olmayan Avrupa Birliği üyeleri İrlanda, Avusturya, İsveç, Finlandiya ve Danimarka ile NATO üyesi olup, BAB'a tam üye olmayan ülkelerin ilerde olası bir NATO-BAB askeri işbirliğinde ne gibi bir tavır takınacaklarının belirsizliğidir.⁴⁷ Öncelikle, BAB'ın harekete geçmesi için gerekli emri verecek organ Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi olacağı için, Avrupa Birliği'nin beş üyesinin BAB'da sadece gözlemci statüsüne sahip olmaları çeşitli anlaşmazlıklar doğurabilir. Bunun dışında tüm NATO üyelerinin onayı alınmadan bu tür bir işbirliğinin sağlanamayacak olması da BAB açısından ciddi bir zayıflıktır. İşte bu noktada Türkiye'nin üyelik statüsü hem BAB, hem de Avrupa Birliği bakımından üzerinde dikkatle durulması gereken bir meseledir.

Herhangi bir NATO-BAB işbirliğinde, NATO üyesi olan Türkiye'nin onayı da alınmak zorundadır. Oysa Türkiye, Avrupa Birliği'ne tam üye olmadığı için, BAB'da da sadece ortak üyelik statüsüne sahiptir. Bir başka ifadeyle, Türkiye Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi'nin karar mekanizmasına dahil olmadığı gibi, BAB içinde de oy hakkına sahip değildir. Bu durumda Avrupa Birliği Konseyi tarafından alınacak bir kararla, BAB'ın NATO ile işbirliği yapması gerektiğinde Türkiye'nin takınacağı tavır, BAB açısından büyük bir önem taşıyacaktır. Böyle bir çerçevede Avrupa'nın yeni güvenlik mimarisini Türkiye'yi dışlayarak oluşturmak Avrupa Birliği açısından akılcı görünmemektedir. Avrupa güvenliğini sağlamak için geliştirilen yaklaşımların, Türkiye'yi de içermeleri şarttır. Gerek Türkiye'nin gerekse Avrupa'nın çıkarları böyle bir beraberliği zorunlu kılmaktadır.

Üçüncü Bölüm

Avrupa Birliğinin Öncelikleri II Genişleme

1) Derinleşme ve Genişleme

Avrupa Birliği kurulduğundan beri, hem derinleşen hem de genişleyen bir bütünleşme hareketi olarak karşımıza çıkmıştır. Bir başka deyişle, üyeler arasındaki ilişkiler gittikçe gelişip daha fazla alanı içine alırken, bu sürece yeni devletler de katılmışlardır. Kurulduğu zaman bir ortak pazar hedefine yönelmiş olan Topluluk, bu amaca 1992 yılında ulaştıktan sonra Maastricht Anlaşması ile, ekonomik ve parasal bütünleşmenin yanısıra ortak bir dış politika ve güvenlik politikası oluşturma yönünde, yani siyasal bütünleşmeye doğru, önemli bir adım atmıştır.

Söz konusu derinleşmenin farklı aşamalarındayken, önce 1973'te İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın, sonra da 1981'de Yunanistan ile 1986'da İspanya ve Portekiz'in katılmalarıyla üç kez genişleme olmuştur. 1990'ların başında ise Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmeleri sonucunda, öncekilerden değişik bir şekilde, yani Topluluğa katılma görüşmeleri yapılmadan, de facto bir genişleme yaşanmıştır. Bunu, 1995'te EFTA üyeleri Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın Avrupa Birliği'ne katılmaları izlemiştir.⁴⁸

Özellikle 1980'lerde, Topluluk üyeleri ile karşılaştırıldığında ekonomik ve siyasal bakımdan daha geri bir konumda olan üç Akdeniz ülkesinin üyeliğe kabul edilmelerinden önce, artan üye sayısı ile birlikte Topluluk kurumlarının işleyişinin zorlaşmasından endişe duyulmuştur. Genişlemenin, derinleşmeyi olumsuz yönde etkilememesi gerektiği de hep tekrarlanmıştır. Ancak söz konusu genişlemeler, Topluluğun derinleşmesini durdurmamış, tam tersine, kurumsal açıdan gerekli olan derinleşmeyi uyarıp hızlandırıcı bir rol oynamışlardır. Nitekim 1987 yılında yürürlüğe giren ve 1992'de tek pazarın tamamlanması hedefini ortaya koyan Tek Senet, bir bakıma Topluluğun genişlemesiyle birlikte gündeme gelmiştir.

1990'larda Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın üyelikleri de, söz konusu ülkeler Birliğe ek mali kaynaklar getirebilecek güçte olduklarından, olumlu karşılanmıştır. Ancak Maastricht Anlaşması ile hedeflenen Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası açısından, Soğuk Savaş sırasında tarafsız-

Avrupa Birliğinin Sorunları

lık statüsüne sahip olan bu yeni üyelerin yaklaşımlarının birtakım sorunlara neden olabileceğinden kaygı duyulmaktadır. Bu kaygıları giderebilmek için üç ülke de Avrupa Birliği'nin Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası geliştirmesine karşı olmadıklarını ifade etmişlerdir.⁴⁹

Avrupa Birliği'nin bundan sonraki olası genişlemesi doğuya doğru olacaktır. Birliğin Orta ve Doğu Avrupa'yı içine alacak şekilde genişlemesi meselesi, 1990'lardaki en önemli gündem maddelerinden birisidir. Bu olası genişlemenin Birliğe neler sağlayıp ne gibi sorunlara yol açabileceğı, günümüzde ciddi bir tartışma konusudur.

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden Visegrad dörtlüsü olarak bilinen Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovakya, Bulgaristan ve Romanya'ya göre öncelikli bir konumdadırlar. Bu ülkelerden başka Malta ve Kıbrıs ile 1987'deki ilk tam üyelik başvurusu reddedilmiş olan Türkiye de Birliğe katılmak isteyen ülkelerdendir.⁵⁰

Haziran 1992'de, yani Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın tam üyelikleri de henüz gerçekleşmeden önce, Avrupa Konseyi Lizbon'da yaptığı zirve toplantısında, hazırlanmış olan Komisyon raporu doğrultusunda, genişleme üzerinde ayrıntılı olarak durmuş ve üyeliğe aday ülkelerin hangi koşulları yerine getirmeleri gerektiğini açıklamıştır. Her şeyden önce, Birliğe yeni katılımların Maastricht Anlaşması'ndaki şartların gerçekleştirilmesini hızlandırıcı etkisi olması gerektiğı belirtilmiştir; yani, genişleme, derinleşmeden fedakârlık edilmesine neden olmamalıdır.

Geçmişteki genişlemelerle karşılaştırıldığında, bundan sonraki olası genişlemeler aday ülkeleri çok zorlayabilir. Çünkü sadece tek pazara değil, önümüzdeki yıllarda gerçekleştirilmesi düşünülen Ekonomik ve Parasal Birliğe ve ayrıca Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'nın oluşturulmasına da uyum sağlamak gerekecektir. Bir başka ifadeyle, geçmişteki ne oranla çok daha derinleşmiş bir Birliğe tam üye olarak katılmak, üstlenilecek yükümlülüklerin de çok daha ağır olmasına yol açacaktır.

1990'larda uluslararası ilişkilerde görülen büyük değişimlerle birlikte Avrupa kıtasının iki blok arasında bölünmüşlüğü ortadan kalkmıştır. Bunun sonucunda gerek Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin, gerekse daha önceden tam üyelik için başvurmuş olan diğer Akdenizli adayların Avrupa Birliği'ne katılmak istemeleri, Avrupa'nın sınırlarının nasıl tanımlanacağı sorusunu gündeme getirmiştir. Roma Anlaşması'nın 237. maddesi ile Maastricht Anlaşması'nın O maddesinde belirtildiğı üzere, herhangi bir Avrupalı devlet üyelik başvurusunda bulunabilir. "Avrupalı" olmak ise resmen tanımlanarak dondurulmuş bir ifade değildir.

Yukarıda sözü geçen 1992 tarihli Komisyon Raporuna göre Avrupalı

kimliği, coğrafi, tarihsel ve kültürel çeşitli unsurları içinde barındırır. Tarihsel olarak paylaşılmış birtakım değerlerin, düşüncelerin ve karşılıklı etkileşimin yarattığı yakınlıkla, Avrupalı kimliğini her kuşak yeniden tanımlayacaktır. Bu nedenle Komisyon, Avrupa Birliği'nin sınırlarının belirlenip dondurulmasının doğru olmadığı inancındadır. Komisyona göre Avrupa Birliği'nin sınırlarının tanımı ancak önümüzdeki uzun yıllar içinde açıklık kazanabilir.⁵¹

Avrupa Birliği'nin coğrafi sınırları tanımlanmasa da, Birliğe üye devletlerin paylaştıkları temel özellikler, Birliğe katılmak isteyen ülkeler tarafından gözönünde tutulması gereken çok önemli unsurlardır. Bunlar, "Avrupalı" olmanın yanı sıra, demokratik ilkeler ve insan haklarına saygıdır.⁵²

Birliğe katılmak isteyen devletler için bir başka önemli ölçüt de, Topluluk/Birlik sistemini kabul etmek ve bu sistemi uygulama kapasitesine sahip olmaktır. Birliğin ekonomik, siyasal ve yasal çerçevesi yıllar boyunca daha karmaşık bir hale gelmiş olduğu için, üyelik koşullarını yerine getirebilmek gittikçe zorlaşmaktadır. Üyeliğin getireceği yükümlölükleri üstlenebilmek için önkoşul ise, iyi işleyen bir pazar ekonomisi ile Birliğin idari ve yasal mekanizmalarının kamu sektörü ile özel sektörde rahatça uygulanmasını sağlayacak bir yapının var olmasıdır. Bu ölçütlere göre yetersiz kalan bir ülkenin Birlikle bütünleşmesi mümkün değildir. Bunlarla birlikte, Maastricht Anlaşması'yla belirlenmiş olan, Ekonomik ve Parasal Birlik ve geliştirilmek istenen Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası da, Birlik üyeliğine aday ülkelerin kabul etmeleri ve uygulayacak yeteneğe sahip olmaları gereken unsurlardır.⁵³

Avrupa Birliği'ne üyelik, Topluluk/Birlik sisteminin ve kurumsal çerçevesinin getireceği hakları ve ödevleri kabul etmek anlamına gelmektedir ki, bu da,

1. Maastricht Anlaşması dahil olmak üzere, tüm Topluluk/Birlik anlaşmalarının içeriklerinin, ilkelerinin ve siyasal amaçlarının;
2. Anlaşmaların uygulanması için geliştirilmiş olan yasal düzenlemelerin ve Avrupa Adalet Divanı kararlarının;
3. Topluluk/Birlik çerçevesinde kabul edilmiş olan bildiri ve kararların;
4. Uluslararası anlaşmalarla, Topluluk/Birlik faaliyetleri ile ilgili olarak üye devletler arasında imzalanmış olan anlaşmaların, kabul edilmesi demektir.⁵⁴

Tüm bu sayılan koşulları özetlemek gerekirse, Birliğe üyelik için bir Avru-

Avrupa Birliğinin Sorunları

pa devleti olmak, yasaların üstünlüğüne dayanan liberal demokratik bir siyasal sisteme ve pazar ekonomisine sahip olmak, Topluluk/Birlik mevzuatını kabul etmek ve bunu uygulayacak kapasitede olmak gerekmektedir. Bir de, açıkça belirtilmemekle birlikte, yeni bir üye Birliğe büyük mali sorunlar getirmemelidir.⁵⁵

Bu çerçevede, 1995 yılı başında gerçekleşmiş olan Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın tam üyelikleri açısından belirtilmesi gereken nokta, bu ülkelerin sahip oldukları ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal koşullar bakımından, zaten Avrupa Birliği ile büyük bir benzerlik gösteriyor olmalarıdır. Gerçi yeni üyelelerdeki sosyal refah ve çevresel standartlar, Avrupa Birliği'nde uygulananlardan daha yüksektir, ama bu farklılıkların önemli sorunlar yaratması beklenmemektedir. Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın Birliğe mali külfet getirmeleri de söz konusu değildir. Ayrıca, söz konusu üç ülke, henüz EFTA üyesi iken Avrupa Topluluğu ile aralarında oluşturdukları sıkı ilişkiler nedeniyle⁵⁶ zaten Birlik mevzuatının büyük bölümüne uyum sağlamış durumdadırlar.

1995 yılındaki son genişleme ile Birlik bünyesine katılan üç ülkenin Soğuk Savaş döneminde tarafsız statüyü benimsemiş olmaları, gelecekte oluşturulması planlanan Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası açısından sorun çıkarabilir mi? Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın üyelikleri ile ilgili olarak sorulan en önemli sorulardan biri budur. Finlandiya'nın katılımıyla birlikte, Avrupa Birliği Rusya ile ortak sınıra sahip olmuştur. Gerçi üç ülke de Birliğin geliştireceği Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası konusunda sorun çıkartmayacaklarını belirtmişlerdir, ama söz konusu ülkelerin NATO şemsiyesi altında korunmamaları, Avrupa güvenliği açısından önemli bir boşluktur.

Tarafsızlık statüsünün Soğuk Savaş sonrasında anlamını kaybettiği ileri sürülebilir. Ancak, BAB'da gözlemci olmayı kabul eden Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın ileride en fazla BAB'a tam üye olmayı isteyecekleri, NATO üyeliği için başvurmayı ise düşünmedikleri bilinmektedir. Tarafsızlık statüsünden NATO üyeliğine geçişin, bu ülke kamuoylarının henüz kabule hazır olmadıkları bir sıçrama olacağı açıktır. Yine de, zaman içinde söz konusu üç ülkede NATO üyeliğinin dahi gündeme gelmesi beklenebilir. Çünkü, BAB üyeliği ile NATO üyeliği arasında, bir önceki bölümde açıklandığı gibi, paralellik olması gerekmektedir.

NATO'nun korunma şemsiyesi altında yer almamak, eski tarafsız ülkeler bakımından ileride, şimdiden öngörülmesi mümkün olmayan sorunlar yaratabilir. Tabii, özellikle Rusya ile sınır komşusu olan Finlandiya'nın NATO'dan üyelik talep etmesi halinde, Rusya'nın tepkisinden çekinen NATO açısından ciddi bir sorun doğacağı açıktır. Böyle bir olasılık şu an için gerçekçi görünmemekle birlikte, önümüzdeki yıllarda bu tür beklen-

medik meseleler Avrupa güvenliğini zorlayan konular olarak karşımıza ı-kabilir.

Kısaca belirtmek gerekirse, eski EFTA üyeleri Avusturya, İsveç ve Fin-landiya'nın Avrupa Birliği'ne katılmaları ekonomik açıdan fazla sorun ya-ratmayacak gibi görünse de, siyasal bakımdan, Ortak Dış Politika ve Gü-venlik Politikası arayışları sırasında Birliğe bazı sıkıntılar getirebilir.

2) Avrupa Birliği'nin Bundan Sonraki Olası Genişlemesi: Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Adaylıkları

Doğu Bloku'nun çökmesinden sonra Avrupa'da ortaya çıkan en önemli so-runlardan biri, eski Varşova Paktı üyesi Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde demokrasinin ve piyasa mekanizmasının sağlıklı bir biçimde yerleşmesi ve bu ülkelerin güvenliklerinin sağlanmasıdır. Bu ülkeler açısından geçer-li olan güvenlik boşluğunun giderilmesi amacıyla NATO'nun genişlemesi tartışmaları başlamıştır. Ancak günümüzde ülkelerin güvenlikleri söz ko-nusu olduğuunda, sadece askeri önlemler yeterli değildir. Güvenlik artık çok boyutlu bir kavram olarak değerlendirilmektedir.

Ekonomik gelişmişlik düzeyi de, bir ülkenin güvenliği açısından çok önemli bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte bu nedenle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin güvenliklerinin sağlanması için, NATO'nun ola-sı genişlemesine paralel olarak Avrupa Birliği'nin üye sayısının artması da gündeme gelmiştir. Gelecekteki genişlemelerde ek Cumhuriyeti, Ma-caristan, Polonya ve Slovakya'dan oluşan Orta Avrupa ülkeleri öncelikli-dirler. Onları takiben Baltık devletleri ve Doğu Avrupa ülkeleri Bulgaris-tan ile Romanya, Avrupa Birliği'ne üye olmaya adaydırlar.

Avrupa Birliği ve NATO'nun genişlemeleri ile ilgili olarak farklı senar-yolar tartışılmaktadır.⁵⁷ Her iki örgütün de eş zamanlı olarak genişleme-sinden yana olan görüşlerle birlikte, öncelikle NATO'nun ya da Avrupa Birliği'nin genişlemesi gerektiğini savunan yaklaşımlar da vardır. NA-TO'nun genişlemesi konusunda duyulan endişeler, ki Rusya'nın tepkisin-den çekinilmesi bunlardan en önemlisidir, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri-nin ekonomik ve siyasal gelişmelerinin ağırlıklı olarak vurgulanmasına ve bu ülkeler için öncelikli meselenin Avrupa Birliği'ne katılmak olduğuunun ifade edilmesine yol açmıştır. Avrupa Birliği üyeliğinin ön plana alınması gerektiğini savunan görüşler açısından bakıldığında, Rusya'nın söz konu-su ülkelerin Birliğe girmelerini desteklemesi –ve NATO'ya girmelerine karşı çıkması– gözönünde bulundurulacak çok önemli bir unsurdur.

Oysa Avrupa Birliği'ne kabul edilme için gerekli olan şartlar, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için uzun bir uyum sağlama dönemini gerektirmek-

Avrupa Birliğinin Sorunları

tedir. Öyle anlaşılıyor ki, gerek Avrupa Birliği'nin gerekse NATO'nun genişlemesi kısa sürede gerçekleşemeyecektir. 1996 yılında toplanan Avrupa Birliği Hükümetlerarası Konferansının en önemli gündem maddelerinden birini genişleme meselesi oluşturmaktadır. Konferansın genişleme için belirli bir tarih tespit edip etmeyeceği merak konusudur. Aynı şekilde NATO da, ABD ve Rusya'daki başkanlık seçimlerinin sonuçlarını beklemek ve Avrupa Birliği Hükümetlerarası Konferansının konuya nasıl yaklaşacağını öğrenebilmek amacıyla, genişlemeyi 1990'ların sonlarına ertelemiştir.

Bu açıklamaların ardından şimdi Avrupa Birliği'nin, "geçiş dönemindeki ülkeler" olarak nitelenen Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerine değinelim.

A. Avrupa Birliğinin Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine Yaptığı Ekonomik Yardımlar

Avrupa Birliği ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında ortaklık ilişkisi kuran ve "Avrupa Anlaşmaları" adı ile tanınan belgelerden Polonya ve Macaristan ile imzalananlar Şubat 1994'te, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Bulgaristan ve Romanya ile imzalananlar ise Şubat 1995'te yürürlüğe girmiştir.⁵⁸ Ayrıca Avrupa Kalkınma Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası finansman kuruluşları ve PHARE (Polonya ve Macaristan: Yeniden Yapılanan Ekonomilere Yardım) adı altında başlatılıp tüm Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini de kapsayacak şekilde genişletilen programı ile de söz konusu ülkelere ekonomik yardım yapılmaktadır.

Ancak 6 Orta ve Doğu Avrupa ülkesinde ekonomik ve siyasal istikrarın sağlanması ve Avrupa Birliği'ne tam üye olacak düzeye gelmesi için zamana ihtiyaç vardır. Enflasyon, işsizlik ve siyasal belirsizlikler, bu ülkelerden bazıları için ciddi sorunlar oluşturmaktadır. Söz konusu ülkelerdeki enflasyon ve işsizlik oranlarının son yıllardaki durumu aşağıdaki gibidir.

Enflasyon

	1993	1994	1995	1996
Bulgaristan	64	125	60	30
Çek Cumhuriyeti	21	10	9	8
Macaristan	22	19	27	16
Polonya	35	32	23	18
Romanya	295	137	45	35
Slovak Cumhuriyeti	23	13	10	8

Avrupa Birliğinin Öncelikleri II: Genişleme

Kayıtlı İşsizlik

	1993	1994	1995	1996
Bulgaristan	16.3	12.0	12.0	12.0
Çek Cumhuriyeti	3.5	3.2	4.0	4.5
Macaristan	12.1	10.4	12.0	11.0
Polonya	15.7	16.2	15.5	15.0
Romanya	10.2	10.9	12.0	12.5
Slovak Cumhuriyeti	14.4	14.8	14.0	13.0

Kaynak: OECD Economic Outlook 57, June 1995, pp. 111 - 112.

Batı dünyası tarafından yeni demokrasilere yapılan ekonomik yardımlarla ilgili olarak çeşitli eleştiriler vardır. Örneğin, Orta ve Doğu Avrupa'ya yapılan yardımların yetersizliği, verimli bir biçimde tahsis edilmemesi ve çoğu kez karşılıksız yardım, yani bağış, şeklinde değil, kredi ve borç olarak verilmesi şikayet konusu olmaktadır.⁵⁹

Aşağıdaki tabloda, Avrupa Birliği kaynaklarına dayanılarak, aralarında 6 Orta ve Doğu Avrupa ülkesinin de bulunduğu "yeni demokrasiler"e, G-24 olarak adlandırılan Batı'nın gelişmiş ülkelerinin yaptıkları ekonomik yardım miktarı belirtilmektedir.

Toplam G-24 Yardımı, 1990 - 1994

(yardım alan ülkelere göre dağılım)

	Toplam yardım (milyon ECU ⁶⁰)	Toplam yardımdaki bağış miktarı (milyon ECU)	Toplam yardımdaki bağış miktarının yüzdesi
Arnavutluk	1346.73	847.86	63
Bulgaristan	3440.77*	655.15	19
Çek Cumh. (93-)	2938.44	223.89	9
Çekoslovakya (90-92)	5992.56	496.31	8
Estonya	711.57	277.25	39
Macaristan	11709.34	904.54	8
Letonya	799.37	198.50	25
Litvanya	1049.44	302.97	29
Makedonya	347.22	95.28	27
Polonya	27473.36**	11246.53	41
Romanya	6749.91	1023.38	15
Slovak Cumh. (93-)	1030.55	146.56	14
Slovenya	668.91	81.59	12

* 153 milyon ECU'luk bölümü borç indirimi

** 8.3 milyar ECU'luk bölümü borç indirimi

Kaynak: Together in Europe No. 65. 15 March 1995, s. 5.

Avrupa Birliğinin Sorunları

1990'dan beri yapılmış olan toplam 75 milyar ECU civarındaki yardımlardaki bağış oranı % 30 kadardır, ki bu da 22 milyar ECU'dan fazladır. Avrupa Birliği ve Birlik üyesi devletler toplam bağış miktarının % 60 kadarını karşılamaktadırlar. Bu miktara PHARE kanalıyla yapılan teknik yardım ve Birlik üyesi devletlerin bağışları dahildir.⁶¹

Orta ve Doğu Avrupa ölkeleri içinde önce Polonya ve Macaristan G-24'ten yardım almaya başlamışlardır. 1990 yılı boyunca bu yardımlar Çekoslovakya, Bulgaristan ve Yugoslavya ile geçici olarak, eski Doğu Almanya'ya da (birleşme sonrasına dek) verilmiştir. 1991'den itibaren 3 Baltık ölkesi ile Romanya ve Arnavutluk da G-24'ten yardım almaktadırlar. Eski Yugoslavya'ya verilen yardım ise artık Slovenya'ya (1992'den itibaren) ve Makedonya'ya (1993'den itibaren) gitmektedir.⁶²

G-24'ten ilk önce yardım alan Polonya ve Macaristan, bu yardımlardan en çok yararlanan iki ölkedir. Söz konusu iki ölkeden Polonya, Orta ve Doğu Avrupa'ya verilen tüm yardımın % 36.7'sini alarak, G-24 yardımından en çok faydalanan ölkedir. Ancak bu yardımın önemli bir miktarı (toplam 27.5 milyar ECU'dan 8.3 milyar ECU'luk bölüm) G-24 ölkelerinin Polonya'nın borçlarını yeniden düzenlemeleri sırasında yapılan indirimlerin karşılığıdır.⁶³

Avrupa Birliği üyeleri arasında Almanya, 1990-1994 döneminde 11.2 milyar ECU'dan fazla bir miktarla, tüm G-24 ölkeleri tarafından yapılan yardımın % 15'ini gerçekleştirmiştir. Almanya'nın bu dönemde bağış olarak verdiği yardımın toplamı ise 3.1 milyar ECU'yu geçmektedir. Fransa da 2.2 milyar ECU'dan fazlası bağış olmak üzere, 5.5. milyar ECU'yu aşan bir yardım yapmıştır.⁶⁴

G-24 yardımının, yardımı yapan ölkelere göre dağılımı ise şöyledir:

G-24 Yardımı, 1990-1994

(yardımı yapan ölkelere göre dağılım), milyon ECU

	Toplam	Toplam içindeki bağış miktarı
Belçika	271.49	89.30
Danimarka	886.15	654.77
Fransa	5512.3	2247.74
Almanya	11238.63	3137.67
Yunanistan	87.25	66.44
İrlanda	3.38	2.04
İtalya	1464.46	536.33
Lüksemburg	28.82	8.64
Hollanda	1145.27	573.30
Portekiz	3.95	0.01

Avrupa Birliğinin Öncelikleri II: Genişleme

İspanya	1040.94	7.22
İngiltere	794.37	117.02
AB Üyeleri Toplamı	22477.00	7440.50
AB Programları	8390.09	5642.19
Avrupa Yatırım Bankası	745.00	
AB Toplamı	33612.09	13082.6
Avusturya	2267.47	691.79
Finlandiya	696.46	210.02
İsveç	1389.66	405.26
İsviçre	1604.96	402.65
EFTA	6534.29	1869.23
Japonya	3126.70	594.92
ABD	9574.65	5494.40
G-24	55220.66	22262.53
Avrupa Kalkınma Bankası	2517.45	
Dünya Bankası	7830.37	
Uluslararası Para Fonu	8938.53	
Uluslararası Mali Enstitü	19286.36	
TOPLAM	74507.02	22262.53

Kaynak: *Together in Europe* No. 65. 15 March 1995, s. 6.

Genel olarak bakıldığında, G-24 ülkeleri içinde en çok katkıda bulunan Avrupa Birliği ve Birlik üyesi devletlerdir. Avrupa Birliği, üye devletler ve Avrupa Yatırım Bankası gibi Birlik kuruluşları aracılığıyla yapılan toplam yardım 33.6 milyar ECU'yu geçmektedir, ki bunun 13 milyarlık kısmı bağışlardır. ABD, 5.5 milyarı bağış olmak üzere, 9.6 milyar ECU vermiştir.⁶⁵

G-24 ülkelerinden gelen yardımlardan iki taraflı olanları, bölgesel odaklanma eğilimindedir. Örneğin, Kuzey ülkeleri iki taraflı yardımlarını Baltık ülkelerine vermektedirler. Aynı şekilde Avusturya Slovenya'ya, İtalya Arnavutluğa, İsviçre Slovakya'ya, Hollanda ise Makedonya'ya bağış yapmayı tercih etmektedirler.⁶⁶

G-24 yardımlarının içeriği çeşitlilik göstermektedir. En büyük bölüm (toplam yardımın % 22'si) "genel yardım programı" adı altında toplanmıştır ve yardım alan ülkenin genel ekonomik durumunu düzeltmeye yönelik iki ya da çok taraflı borçlardır. İkinci büyük kategori (toplamın % 21'i) ihracat kredileri ve kredi garantileridir. 1990-1994 döneminde bu miktar 15.8 milyar ECU'yu aşmıştır. Bu kategoriden en çok yardım alan ülkeler, başta Polonya (3.7 milyar ECU) olmak üzere, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri (3.4 milyar ECU'dan fazla) ile Macaristan (3.0 milyar ECU) olmuştur.⁶⁷

Geçiş dönemindeki ülkelerin yatırım projelerine yapılan yardım ise, toplam yardımın % 17'sini oluşturmaktadır ve 1993'ten beri bu miktar git-

Avrupa Birliğinin Sorunları

tikçe artmaktadır. Yatırım projelerine ayrılmış toplam yardım 12.4 milyar ECU'dur. Bu miktarın 8 milyar ECU'dan fazlası 3 ÷lkeye gitmektedir: Çek Cumhuriyeti (1.3 milyar ECU), Polonya (4.44 milyar ECU) ve Macaristan (2.3 milyar ECU). Romanya da bu kategoriden 1.43 milyar ECU'luk önemli bir miktar almıştır.⁶⁸

B. Avrupa Birliğinin Orta ve Doğu Avrupa ÷lkeleri ile Ticari İlişkileri

Orta ve Doğu Avrupa ÷lkelerinde pazar ekonomisinin sağlıklı bir biçimde yerleşmesi için atılan adımlarda, G-24'ün ekonomik yardımlarının yanı sıra, Avrupa Birliği ile söz konusu ÷lkeler arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesi de önemli bir rol oynamaktadır. Bu ilişkileri düzenleyen Avrupa Anlaşmaları ise, tıpkı G-24'ün ekonomik yardımları gibi, eleştirilere hedef olmuştur.⁶⁹

Avrupa Anlaşmaları, tek pazara yönelmek amacıyla, Avrupa Birliği ile Orta ve Doğu Avrupa ÷lkeleri arasında, çeşitli aşamalardan geçerek bir serbest ticaret alanı oluşturulmasını ve bu ÷lkelerle siyasal diyalogun kurulmasını hedeflemektedir. Ekonomik işbirliği ile ilgili ilkeler, daha önce Avrupa Topluluğu'nun imzaladığı ortaklık anlaşmalarından çok daha ileri düzeydedir. Ancak önemli bir şikayet konusu, Avrupa Anlaşmaları'nın Orta ve Doğu Avrupa ÷lkelerinin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları tekstil, çelik ve tarım ürünlerinde Birlik pazarına yeterince girmelerini sağlayamamasıdır.

Avrupa Birliği'nin verilerine göre, ortaklık statüsüne sahip Orta ve Doğu Avrupa ÷lkeleri ile ticaret rakamları şöyledir:

Avrupa Birliği'nin 6 Ortak ÷lkeyle Ticareti, Haziran 1994, '000 ECU

	1.6.1993		1.6.1994		% büyüme	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
Çek. Cumh	2836604	2272304	3759542	2991425	32.5	31.6
Slovakya	539663	506179	822913	874371	52.5	72.7
Polonya	5130508	3547440	5167688	4286179	0.7	20.8
Macaristan	2358776	1820387	2939041	2201691	24.6	20.9
Romanya	1149035	747573	1203515	1051344	4.7	40.6
Bulgaristan	608553	445024	784661	600898	28.9	35.0
TOPLAM	12623139	9338907	14677360	12005908	16.3	28.6

Kaynak: Together in Europe No. 61. 15 January 1995, s. 5.

Avrupa Birliğinin Öncelikleri II: Genişleme

Avrupa Birliği'nin ortak ölkelerden yaptığı ithalatıta görölen artış sonucunda, Birliğin ticaret fazlalığında önemli bir düşüş yaşanmıştır. 1993'ün ilk yarısında Avrupa Birliği'nin fazlalığı 3.3 milyar ECU civarında iken, 1994'ün ilk yarısında 600 milyon ECU'nun üstünde bir azalma ile, 2.67 milyar ECU'ya inmiştir.⁷⁰

Bu düşüş Avrupa Birliği'nin ithalatının artışına bağlı olarak gerçekleşmiştir. 6 ortak üyeden yapılan toplam ithalatıta % 29'luk bir artış görölmüştür, ki bu 1990'dan beri yaşanan en büyük artıştır. 1994'ün ilk yarısında Birliğin bu ölkelerden ithalatı 2.7 milyar ECU kadar artış göstermiştir. Buna göre Avrupa Anlaşmaları'nın, Orta ve Doğu Avrupa ölkeleri açısından yararlı olduğu ileri sürölmektedir.⁷¹

Avrupa Birliği'nin bu ölkelere ihracatı da, 1994'ün ilk yarısında, % 16.3 oranında artmıştır. Ancak bu rakam, 1990 yılından beri görölen en düşük düzeydeki artıştır. Birliğin ihracatı 2 milyar ECU dolayında bir artışı ifade etmektedir, ki bunun 0.93 milyar ECU'luk kısmı ek Cumhuriyeti'ne yapılan ihracatı kapsamaktadır. Polonya'ya yapılan ihracatta önemli bir düşüş vardır: 1994'ün ilk yarısında sadece % 0.7'lik bir artış olmuştur, ki bu rakam, 1993 yılındaki % 21'lik artışa göre oldukça büyük bir düşüşü ifade etmektedir.⁷²

Avrupa Birliği'nin verilerine göre, yukarıda belirtildiği gibi, eleştiri konusu olan tekstil, elik ve tarım ürünlerinde de 6 ortak üyeden Birliğin yaptığı ithalat artmaktadır. Genel olarak bakıldığında, Birliğin ortak üyelerden yaptığı makine ve mekanik aksam ithalatı, diğer ürünlerin ithalatından daha hızlı bir artış göstermiştir. Birliğin demir ve elik ithalatı da önemli ölçüde yükselmiş ve ortak üyeler açısından, % 30'dan % 100'e varan artışlar yaşanmıştır. Bazı elik ürünlerinin Avrupa Birliği'ne ihracı, çeşitli korunma maddeleri yüzünden sınırlı olmasına karşın, Birliğin ek Cumhuriyeti ve Slovakya'dan yaptığı metal ithalatı büyük ölçüde yükselecek, ek Cumhuriyeti için % 43, Slovakya içinse % 92'lik bir artış sergilemiştir.⁷³

Kısaca özetlemek gerekirse, Avrupa Birliği'nin verilerine göre, hem Birliğin Orta ve Doğu Avrupa ölkeleriyle ticareti, hem de G-24'ün ekonomik yardımları çok büyük rakamlara ulaşmaktadır ve Avrupa Anlaşmaları bu ölkelere çok yarar sağlamıştır. Ancak, yukarıda belirtildiği gibi, Orta ve Doğu Avrupa ölkeleri açısından bakıldığında, gerek Avrupa Birliği ile ticaret, gerekse G-24'ün ekonomik yardımları, bu ölkelerin ekonomilerini güçlendirip Birliğe katılabilecek düzeye getirmek için yeterli bulunmamaktadır.

3) Beyaz Rapor

Avrupa Birliği Komisyonu, Mayıs 1995'te, 6 ortak üyenin Birliğin tek pazarı ile bütünleşmeleri amacıyla hazırlanmış olan iki ciltlik bir beyaz Raporu onaylamıştır.⁷⁴ İlk ciltte Beyaz Rapor'un amacı ve niteliği açıklanmakta, ikinci ciltte ise değişik sektörlerin tek pazarla ilgili Topluluk hukukuna uyum sağlamaları için neler yapılması gerektiği ayrıntılı bir biçimde anlatılmaktadır. İkinci ciltte ele alınan alanlar şunlardır: Ekonomik ve mali işler, sanayi, rekabet, sosyal ilişkiler, tarım, nakliyat, görsel-işitsel, çevre, telekomünikasyon, iç pazar ve mali hizmetler, enerji, gümrükler ve dolaylı vergilendirme, tüketiciyi koruma.

Beyaz Rapor, ortak üyelere tek pazarın kurallarını uygulayabilmeleri için yol göstermek amacıyla kaleme alınmıştır. Hukuksal bir boyutu olmadığı gibi, tam üyelik için herhangi bir takvim getirmemiştir. Bir başka ifadeyle, Beyaz Rapor tam üyelik görüşmeleri ile ilgili bir belge değildir. Tam üyelik görüşmeleri konusunda kararı 1996 yılında yapılan Hükümetlerarası Konferans verecektir. Eğer tam üyelik görüşmeleri başlatılırsa, söz konusu görüşmeler sırasında 6 ortak üyenin Birliğin tüm mevzuatına uyum sağlamaları için çalışmalar yapılacaktır. Oysa Beyaz Rapor ortak üyelerin Birlik mevzuatına sadece asgari düzeyde uymaları bakımından gereken önerileri içermektedir, yani sınırlı bir kapsamı vardır.⁷⁵

Beyaz Rapor'un onaylanmasının tam üyelik yolunda atılmış bir adım sayılmaması bazı Orta Avrupa ülkelerinde kaygılar yaratmıştır. Bu ülkeler, Beyaz Rapor'un, rekabet politikası, devlet yardımları, sosyal ve çevresel politikalar ve standartlarla ilgili olarak Avrupa Anlaşmaları'ndan daha çok sorumluluk getirmesinin, ilerde başlaması olası tam üyelik görüşmelerinde kendileri için bir dezavantaj olabileceğini ifade etmişlerdir. Avrupa Birliği'nin kendilerinden beklentilerinin artması ile ekonomilerinin daha fazla yükü karşılaştacağını, bu nedenle aldıkları ekonomik yardımın da fazlaştırılması gerektiğini belirtmişlerdir.⁷⁶

Avrupa Birliği ise Birlik mevzuatına asgari uyum sağlayabilmek için üstlenilecek yükümlölüklerin kısa dönemde ortak üyelerin ekonomilerine yük getirecek olmasına karşın, uzun dönemde sağlıklı bir pazar ekonomisinin işlerlik kazanması açısından yararlı olacağını savunmuştur. Kısacası Birliğe uyum sağlamak için gerekli altyapıyı oluşturma'nın bir ekonomik bedeli vardır, ama uzun dönemli sonuçları gözönüne alındığında, ortak üyelerin rekabet gücünü arttıracak bu önlemler son derece yararlı olacaktır.⁷⁷

Beyaz Rapora göre ortak üyelerin Birliğe uyum sağlamaları sadece ya-

sal düzenlemelere bağlı değildir. Bu yasal düzenlemeleri uygulayacak kurumların da oluşturulması gerekir. Söz konusu kurumlar yaptırım gücüne sahip olmalıdırlar. Bu çerçevede ortak üyelerin çeşitli yenilikleri gerçekleştirmeleri ve Birlikle karşılıklı güven esasına dayanarak tüm kuralları uygulamaları şarttır. Çünkü, Avrupa Birliği tek pazarının işleyişı büyük ölçüde karşılıklı güvene ve tarafların üzerlerine düşen yasal sorumlulukları yerine getirmelerine bağlıdır.⁷⁸

Beyaz Raporun Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğe hazırlanabilmeleri için getirdiği öneriler üç ana amaca yönelik olarak belirlenmiştir:

- Temel yasal önlemlerin tanımlanması ve bunlardan hangilerinin ilk önce ele alınması gerektiğinin vurgulanması;
- Kuralların etkin bir biçimde uygulanması için gereken yönetsel ve teknik yapıların tanımlanması; ve
- Ortak üyelerin çabalarına Avrupa Birliği'nin en iyi şekilde teknik yardım sağlayabilmesi için esasların belirlenmesi – teknik yardım konusu, Birlik içinde tek pazarın güçlendirilmesi amacıyla oluşturulmuş çeşitli programlara ortak üyelerin katılabilmeleri gibi girişimleri içermektedir.⁷⁹

Yukarda da belirtildiği gibi, tek pazarla tam anlamıyla bütünleşmek için neler yapılması gerektiği ancak tam üyelik görüşmeleri başlatılırsa ele alınabilir. Beyaz Raporun önerileri ise, aşđari uyumu sağlayabilmek amacıyla atılmış bir adımdan ibarettir. Tam üyeliğin gerçekleşmesi, bu yolda atılan her adımın ne derece başarılı olacağı ile yakından ilişkilidir.

4) Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Avrupa Birliğine Üyeliklerinin Getireceği Sorunlar

Avrupa Birliği'nin, kuruluşundan bu yana, derinleşme ile birlikte genişlemeyi de sürdürdüğu yukarıda belirtilmişti. Ancak Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin olası üyelikleri, Birliğin bundan önceki genişlemelerinden çok farklı boyut taşıyacaktı. Söz konusu aday ülkeler ekonomik alanda merkezi planlamaya dayanan tek partili sosyalist sistemden, pazar ekonomisine ve çoğuocu demokrasiye dönüşümü sağlamak zorundadırlar. Hem sosyo-ekonomik hem de siyasal yönden Avrupa Birliği ülkeleri ile aynı düzeye erişimleri sanıldığından daha fazla zaman alabilir.

Avrupa Birliğinin Sorunları

Avrupa Birliği'nin doğuya doğru olası genişlemesi, bu ölkelerin piyasa mekanizmalarını ve demokrasinin temel ilkelerini benimsemeye çalışırken karşılaştıkları sorunları, Birliğin bünyesine taşımak anlamına gelecektir. Özellikle Parasal Birliğin oluşturulması gibi yaşamsal önem taşıyan bir konuda sorunlarla uğraşan Birliğin, kendi içinde düzeni sağlamak için çaba sarfederken, bir yandan da doğuya doğru genişleyerek yeni sorunlar ithal etmesi çok zor olacaktır.

Diğer bir zorluk da Birliğin mali kaynakları ile ilgilidir. Orta ve Doğu Avrupa ölkeleri Birliğe üye olurlarsa onlara tanınacak olan mali olanaklar, İspanya, Portekiz, Yunanistan ve İrlanda gibi üyelere tahsis edilen Birlik kaynaklarının azalmasına yol açacaktır. Bu nedenle doğuya doğru olası bir genişleme Birlik içindeki kaynak dağılımını önemli ölçüde etkileyecek ve çeşitli tartışmalara yol açacaktır.

Avrupa Birliği'nin bugünkü kurumsal yapısı ile genişlemesinin mümkün olmadığı sık sık vurgulanmaktadır.⁸⁰ Üye sayısı on beşi geçtiği takdirde, Birlik organlarının verimli çalışmaları ve karar alma mekanizmalarının sağlıklı işlemleri olanaksız hale gelebilir. Bu nedenle, yeni bir genişlemenin getireceği kurumsal sorunları çözebilmek için, Birlik organlarının güçlendirilmesi amacıyla birçok yenilik yapılması gerekecektir. Ancak, henüz Maastricht Anlaşması'nın getirdiği yenilikler tam anlamıyla uygulamaya konamamışken, kurumsal yapıda tekrar radikal değişiklikler yapılabileceği düşüncesi pek gerçekçi bir yaklaşım değildir.

Bir başka sorun da çok fazla üyesi olan bir Avrupa Birliği'nin, gerek Parasal Birlik açısından, gerekse Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası gibi diğer önemli konularda, tüm üyelerinin aynı anda aynı aşamalardan geçmeye hazır olamayacağı gerçeğidir. Bir başka deyişle, doğuya doğru bir genişleme, kaçınılmaz olarak, Birlik içinde farklı hızlarda ilerleyen ölkelerinin oluşması sürecini hızlandırabilir. Birliğin şu andaki durumuyla bile 1999 başında yürürlüğe girecek olan Parasal Birliğe ancak belirli sayıda ölkeler ile başlanabileceği, diğer üyelerin de gerekli şartları yerine getirebildikleri andan itibaren öncü üyeleri izleyecekleri sanılmaktadır. Ekonomik bakımdan, koşulları çok ağır olan Parasal Birliği kaldıramayacak durumda olan bir grup ölkelerin daha Birliğe katılması, Avrupa Birliği'nin derinleşme sürecine sekte vuracaktır.

Bu gelişmeler Birliğin, zamanla, içinde birkaç sınıf ölkeler barındıran gevşek bir yapıya dönüşmesine neden olabilir. Birlik içindeki "birinci sınıf" üyeler derinleşmeyi sürdürürken, ikinci ve hatta üçüncü sınıf üyeler ise ancak onlara yetişmeye çabalayarak çeşitli önemli gelişmelerin dışında kalabilirler.

1996 yılında toplanan Hükümetlerarası Konferansın, tüm bu sorunları gözönünde bulundurarak, Birliğin doğuya doğru genişlemesi ile ilgili önemli kararlar alması beklenmektedir. Bazı görüşlere göre, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği'ne katılmadan önce, Birlikle EFTA arasında oluşturulmuş bulunan Avrupa Ekonomik Alanına dahil olmaları ve böylece hem Avrupa Anlaşmalarının kendilerine tanıdığı avantajlardan daha fazlasını elde etmeleri, hem de iç sorunlarıyla uğraşmakta olan Avrupa Birliği'ne yeni bir genişlemeden önce zaman kazandırılması söz konusu olabilir.⁸¹

Avrupa Birliği'nin doğuya doğru genişlemesi, yani tarihsel olarak Almanya'nın etki alanındaki ülkelerin Birliğe katılması olasılığı Fransa'da bazı kaygılara yol açmıştır. Birliğin ekonomik açıdan en güçlü üyesi durumundaki Almanya'nın siyasal gücünün de artması ile Fransa'nın Birlik içindeki etkinliğinin azalacağından endişe duyulmaktadır. Bu çerçevede Fransa, kendisinin önemli ilişkilere sahip olduğu Akdeniz ülkeleri ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin daha da geliştirilmesi için öncülük etmektedir.⁸² Birlik içindeki İtalya ve İspanya gibi diğer Akdeniz ülkelerinin de destekledikleri bu girişimler, aynı zamanda bölgedeki Müslüman ülkelerde görülen radikal İşlam'ın yükselişine engel olmak için de gerekli görölmektedir.

Avrupa'daki bütünleşme hareketinin kuruluş yıllarından itibaren ilişki içinde olduğu Türkiye de, hem bir Akdeniz ülkesi olarak, hem de jeostratejik konumunun diğer boyutları nedeniyle, Avrupa Birliği'nin çok önem verdiği bir ortak üyedir. Uluslararası ilişkilerde başdöndürücü değişimlerin yaşandığı 1990'lı yıllarda Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin içinde bulunduğu durum bundan sonraki bölümün konusunu oluşturmaktadır.

1990'larda Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri Gümrük Birliği

Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun Bakanlar Konseyi tarafından Şubat 1990'da reddedilmesinden kısa bir süre sonra, Komisyon Türkiye ile ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi için birtakım öneriler getirmiştir.⁸³ Buna göre, öncelikle Ankara Anlaşması ile hedeflenen Gümrük Birliği'nin 1995'e kadar gerçekleştirilmesi vurgulanıyor ve Türkiye'nin gümrük vergisi tarifelerini kaldırma sürecini sonuçlandırması gerektiği hatırlatılıyordu. Söz konusu önerilerin yapıldığı 1990 yılı itibarıyla 12 yıllık listede % 50, 22 yıllık listede ise % 40 indirim sağlanmıştı.

Komisyon, tarım ürünleri ihracatı ile ilgili olarak Türkiye'ye daha geniş bir serbestlik tanımak için görüşmeler yapmayı ve Türkiye'den tekstil ithalatını da kademeli olarak serbestleştirmeyi öngörüyordu. Ayrıca Gümrük Birliği ile ilgili her alanda sınai ve teknolojik işbirliğini geliştirerek tüm sektörlerde gelişmişlik farklılıklarının azaltılması hedefleniyordu. Bunların yanı sıra öncelikle IV. Mali Protokolün yürürlüğe konmasıyla birlikte Türkiye ile mali işbirliğinin yeniden başlatılması ve siyasal diyalogun güçlendirilmesi isteniyordu.

Görülüyor ki tam üyelik talebi kabul edilmemiş olan Türkiye'nin Topluluktan dışlandığı izlenimini önlemek için Ankara Anlaşması'nın ilkelerine dönülmüş ve bu çerçevede Gümrük Birliği'ni oluşturma hedefi ortaya konmuştur. Kasım 1992'de toplanan 33. Ortaklık Konseyinin Toplulukla Türkiye arasında en yüksek düzeyde siyasal diyalogun başlatılması ve 1995 yılı sonunda Gümrük Birliği'nin sağlanması yolundaki kararı ile de Gümrük Birliği konusu gerek ekonomik, gerekse siyasal boyutları ile Türkiye'nin gündeminde ön sıralara yerleşmiştir.⁸⁴

6 Mart 1995'te yapılan 36. Ortaklık Konseyi toplantısında,

"Türkiye ile Topluluk arasındaki Ortaklık ilişkisini yaratan Ankara Anlaşması, özellikle de 28. Maddesi ile belirlenen hedeflerin, Avrupa'da büyük siyasi ve ekonomik değişimlerin yaşandığı mevcut dönemde önemlerini korumakta olduklarını gözönünde bulundurarak;

1990'larda Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Gümrük Birliği

İki tarafın da, Ankara Anlaşması ve Anlaşmaya ek Katma Protokolü ile belirlenen takvim ve yöntemler çerçevesinde Gümrük Birliği'ne girmek konusundaki iradelerini teyit ettiği 8 Kasım 1993 tarihli Kararını hatırlayarak; Ankara Anlaşması'nın 5. Maddesinde belirtildiği üzere, Ortaklık Anlaşması'nın; Tarafların karşılıklı yükümlülüklerini yerine getirmeleri suretiyle Geçiş Dönemi'nin tamamlanmasını sağlayan ve Gümrük Birliği'nin etkin biçimde işleyişinin sağlanması için gerekli usullerin Ankara Anlaşması ve Katma Protokol çerçevesinde belirlenmesini gerektiren Gümrük Birliği'ne dayalı Nihai Döneme girmekte olduğunu gözönünde bulundurarak; Taraflar arasındaki Ortaklık ilişkisi çerçevesinde Gümrük Birliği'nin siyasi ve ekonomik anlamda önemli ve kapsamlı bir aşama olduğunu gözönünde bulundurarak;⁸⁵

Ankara Anlaşması'nın 2. ve 5. maddesinde öngörülen Son Dönem uygulamalarına ilişkin kuralları belirlemiştir.

Ortaklık Konseyi'nin aldığı Gümrük Birliği kararı 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmış olan Ankara Anlaşması'nda öngörülen Son Dönemin yürürlüğe girmesinden ibaret olup, hukuksal ve ekonomik bakımlardan Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde beklenmedik bir ilerlemenin göstergesi değildir. Ancak birinci bölümde açıklandığı gibi, 1970'lerden itibaren Türkiye'nin Toplulukla ilişkilerinden çok büyük sorunlar yaşandığı için "siyasal açıdan aramızda büyük bir mesafe oluşmuştur. İşte Gümrük Birliği, bu mesafenin kapanmasını ve Türkiye'nin ekonomik olduğu kadar siyasal bakımdan da Avrupa'ya yakınlaşmasını sembolize ettiği için büyük önem taşımaktadır. Geçmişte Anlaşma hedefinden uzaklaşmış olması, günümüzde aynı amaca yönelmeyi çarpıcı kılmaktadır."⁸⁶

6 Mart 1995 tarihli 36. Ortaklık Konseyi toplantısı kararı 6 kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım, "Malların serbest dolaşımı ve ticaret politikası" başlığını taşımaktadır. Bu kısım 5 bölüme ayrılmıştır. Söz konusu bölümlerde, gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kaldırılması; miktar kısıtlamalarının ve eş etkili tedbirlerin kaldırılması; ticaret politikası; Ortak Gümrük Tarifesi ve tercihli tarife politikaları; ve, Avrupa Topluluğu'nu kuran Anlaşmanın II sayılı ekinde yer almayan işlenmiş tarım ürünleri ile ilgili maddeler vardır.

İkinci kısım, "Tarım Ürünleri" başlığını taşıırken, üçüncü kısım ise "Gümrük Hükümleri"ni içermektedir.

Dördüncü kısımda "Yasaların Yakınlaştırılması" konusunda 5 bölüm vardır. Bu bölümler, fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunması; rekabet; ticari korunma araçları; kamu alımları; ve doğrudan vergilendirme ile ilgili maddeleri ortaya koymaktadır.

Avrupa Birliğinin Sorunları

Beşinci kısım "Kurumsal Hükümler"i 4 bölümde açıklamaktadır: AT/Türkiye Gümrük Birliği Ortak Komitesi; danışma ve karar usulleri; uyuşmazlıkların çözümü; ve korunma tedbirleri.

Altıncı kısım ise "Genel ve Nihai Hükümler" başlığı ile kararın yürürlüğe giriş biçimi ve zamanını belirlemektedir.

6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi kararı, yukarıda sayılan kısımlar haricinde 10 tane Ek'i içermektedir. Konsey aynı tarihte, Gümrük Birliği kararındaki Ortak Gümrük Tarifesi ve tercihli tarife politikaları ile ilgili bir maddeye açıklık getiren kısa bir karar daha almıştır. Bunlardan başka bir tavsiye kararı açıklanmıştır. Ayrıca mali işbirliği alanında da bir Topluluk Deklarasyonu yayınlanmıştır.

Sözü edilen tavsiye kararı 7 ana başlıktan oluşmaktadır: AKÇT ürünleri; tarım ürünleri; makro-ekonomik diyalog; işbirliğinin genişletilmesi; sosyal alanda işbirliği; siyasi diyalog; ve, kurumsal işbirliği. İşbirliğinin genişletilmesi açısından şu alanlarda ortak çalışmalar yapılması istenmiştir: Sınai işbirliği; trans-Avrupa şebekeleri; enerji alanında işbirliği; ulaştırma alanında işbirliği; telekomünikasyon alanında işbirliği; tarım alanında işbirliği; çevre alanında işbirliği; bilimsel işbirliği; istatistik alanında işbirliği; adalet ve içişleri alanında işbirliği; tüketicinin korunması; kültür alanında işbirliği; enformasyon ve iletişim.

Maastricht Anlaşması çerçevesinde Avrupa Birliği'nin zaman içinde ortak bir dış politika ve savunma politikası geliştirmesi beklendiği için Türkiye ile sürdürülecek siyasi diyalog özel bir önem taşımaktadır. Bu bakımdan Türkiye ile Avrupa Birliği arasında sürdürülecek siyasi işbirliğinin esaslarını açıklamak yararlı olacaktır. Gümrük Birliği kararı ekonomik ilkelere içerdiğinden siyasi işbirliği konusunda 36. Ortaklık Konseyi toplantısında alınan tavsiye kararının siyasal diyalogla ilgili bölümüne bakmak gerekmektedir. Bu bölüm aynen şöyle kaleme alınmıştır:

"Ortaklık Konseyi, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında ortak menfaatleri ilgilendiren her konuda siyasi diyalog tesisi gerekli görmektedir. Tesis edilecek diyalog aşağıdaki alanlarda yoğunlaştırılacaktır:

- İlke olarak, Avrupa Konseyi Başkanı ve Komisyon Başkanı, Türkiye Cumhurbaşkanı veya Başbakanı ile yılda bir kez görüşeceklerdir;
- Dışişleri Bakanları, bir kez Ortaklık Konseyi bünyesinde, bir kez de Troika oluşumu içinde olmak üzere yılda iki kez görüşeceklerdir;
- Üst düzey yetkililer (siyasi direktörler dahil) Troika oluşumu içinde yılda iki kez görüşeceklerdir;
- Türk ve AB uzmanları arasında, belirli Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Çalışma Taraflarında danışmalar tertip edilecektir;

1990'larda Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Gümrük Birliği

- Türkiye, Avrupa Konseyi, Konsey ve Siyasi Komite toplantıları sonuçlarından Konsey Sekreteryası Başkanlığınca düzenli olarak bilgilendirilecektir;
- Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ile ilgili asli niteliği haiz belgeler, ad hoc bazda Türkiye'ye iletilecektir.⁸⁷

Gümrük Birliği kararı, esas itibariyle, ticari ve ekonomik bakımdan Türkiye için büyük önem taşıyan birtakım uygulamaları içermektedir. Ancak, yukarda vurgulandığı gibi, zaten Ankara Anlaşması'nda hedeflenmiş olan Gümrük Birliği, aynı zamanda siyasal bir boyuta sahiptir. Öyle ki, Türkiye ile Avrupa'nın siyasal bakımdan yeniden birbirlerine yakınlaşmalarının ifadesi olarak algılanan Gümrük Birliği, ticari ve ekonomik uygulamalara dayanan bir ekonomik bütünleşme hareketi olmanın ötesinde bir anlam kazanmıştır. Bu siyasal önemin hem Avrupa Birliği hem de Türkiye açısından resmen nasıl ifade edildiğini görmek amacıyla 36. Ortaklık Konseyi toplantısında taraflar adına yapılmış olan konuşmalardan bazı alıntılar vermek yararlı olacaktır.

Toplantıda Avrupa Birliği Konseyi dönem başkanlığı adına bir konuşma yapan Fransız Dışişleri Bakanı Alain Juppe şöyle demiştir:

"Kuşkusuz, bu kararın öngördüğü gümrük birliğinin kesin olarak ortaya konması büyük ölçüde, 1963 Ankara Anlaşması ve 1973 tarihli Katma Protokol'de belirlediğimiz karşılıklı yükümlülüklerimizden ileri gelmektedir. Ancak, 1970'li yılların başındaki ortama göre saptadığımız genel çerçevenin önemli derecede geliştiğini, değiştiğini vurgulamanın uygun olduğu kanısındayım.

Siz de takdir edersiniz ki, Topluluğun ve Türkiye'nin dış çevresi o dönemden beri siyasal, ticari ve ekonomik alanlarda büyük değişikliklere ve gelişmelere tanık olmuştur.

Bizim açımızdan, Avrupa Birliği'nin kurulmasını, iç sınırların kalktığı tek pazarın tamamlanmasını ve geçtiğimiz 1 Ocak'ta genişlemelerin gerçekleştirilmesini hatırlatmakla yetineceğim. Sonuçta, Gümrük Birliği'yle ilgili tüm konulardaki Topluluk müktesebatı, 1970'li yıllarda öngörülmeyen önemli bir orana ulaşmıştır ve bugün almak zorunda olduğumuz kararın içeriğinin ve öneminin ne derece anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu daha geniş çerçeve bizleri, Ortaklığın diğer alanları ile yeni alanları da kapsayan bir dizi konuda Avrupa Birliği ve Türkiye arasında işbirliğinin geliştirilmesi hakkındaki eğilimleri saptayan anlaşmayı kabul etmeye yöneltmiştir.

Bu bağlamda, Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ortak çıkar konularında siyasi diyalogun derinleştirilmesini içeren hükümlerin önemini özellikle vurgulamak isterim. Bu hükümler, ülkenizin Avrupa'da bugün hakim olan siyasi du-

Avrupa Birliğinin Sorunları

rumda oynayabileceği role verdiğimiz önemi yansıtmaktadır. Ortaklık Konseyi bu diyaloğun mümkün olduğu kadar çabuk derinleştirilmesini tartışmak için özellikle yararlı bir ortam yaratmaktadır."⁸⁸

Avrupa'nın ekonomik ve siyasal yeniden yapılanma sürecinde Türkiye'nin de yer alabilmesi, 21. yüzyılda yaşanacak oluşumlar üzerinde söz sahibi olabilmek açısından son derece önemlidir. Coğrafi olarak içinde bulunduğu ortamda Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu gibi büyük sorunlarla çalkalanan üç alanın kesişme noktasındaki Türkiye'nin Avrupa ile bağlarını güçlendirmek istemesi çok akılcı bir tutumdur. Bu çerçevede Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerini nasıl değerlendirdiği ve ileriye yönelik beklentileri 36. Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye adına söz alan, dönemin Dışişleri Bakanı, Murat Karayalçın'ın konuşmasında şöyle özetlenmiştir:

"Türkiye Gümrük Birliği'ni, ekonomik ve siyasal açıdan çağdaşlaşmak yolunda en temel araçlardan biri olarak değerlendirmektedir. Bunun, Cumhuriyetimiz temel ilkeleriyle uyumlu olarak bizi Avrupa'ya bağlayacağına inanıyoruz. Gümrük Birliği, Türkiye ve Topluluk arasındaki ticareti şüphesiz arttıracaktır. Türkiye zaten Topluluğun ihracatı bakımından yedinci sırada yer alan bir pazardır. Ülkemiz kalkınma politikalarını serbest ticarete dayandırmaktadır. Bu nedenle ürünlerinin Topluluk pazarlarına daha etkili bir şekilde girmesini sağlayacak yeni olanaklar aranmaktadır, bu da Gümrük Birliği'nin tamamlanmasıyla elde edilecektir. Gümrük Birliği'nin, dinamik Türk ekonomisini Avrupalı ihracatçılara açacağı ve bu durumun onlara da yeni olanaklar sağlayacağı muhakkaktır.

Bunlarla beraber, ... Gümrük Birliği'nin başarılı bir şekilde tamamlanmasıyla ilgili beklentilerimiz, sadece ticari değerlendirmelerle sınırlı değildir. Bu süreç, Topluluk üyeleriyle paylaştığımız değerlerin güçlenmesine katkıda bulunacaktır. Türkiye, aşırı milliyetçilik ve dinsel hoşgörüsüzlükle sarsılan pek çok bölgenin kesiştiği noktada yer almaktadır, bu nedenle Türkiye ve Batılı ortakları arasında dayanışma daha da önemli hale gelmiştir. Karışıklık içindeki bölgelerde barışı ve istikrarı korumak, bazı durumlarda yeniden tesis etmek ortak çıkarımızdır. GB'nin tamamlanması, Topluluk ile ilişkilerimizde nitel bir aşamaya geçilmesini sağlayacak ve bu hedeflerin elde edilmesi için gerekli olan diyalog ve işbirliğini kolaylaştıracaktır.

... Bu kararın alınmasıyla, toplantı sırasında Türkiye'nin AT'ye tam üyelik hedefinin yeniden ifade edilmesi çok önemli bir anlam taşımaktadır. Bu aşamada Birliğin uzun zamandan beri ortağıyız. Son on beş yılda, Avrupa entegrasyonunu güçlendirmek amacını taşıyan tüm oluşumlara katıldık. Dış politikamızın temel unsurları, Topluluğunkilerle her zaman çakışmıştır. Avrupa kıta-

1990'larda Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Gümrük Birliği

sının savunmasında her zaman anahtar bir rol oynadık ve halen oynamaktayız.

Bu nedenle, diğer Avrupa milletleriyle eşit bir temelde Avrupa'nın oluşumuna katılmak hakkını kendimizde görüyoruz. Bize göre Gümrük Birliği Avrupa Birliği'ne tam üyeliğin yerini alacak bir olgu değildir, bu büyük hedef yolunda bir atlama tahtasıdır. GB'nin tamamlanması, Toplulukla, üye olmayan herhangi bir devlet arasında daha büyük bir entegrasyon getirecektir. Bize, AB'yle daha kapsamlı bir şekilde aynı kaderi paylaşmak olanağı sağlayacaktır. Tarihin kanıtladığı gibi, gümrük birlikleri entegrasyonun daha üst aşamalarının elde edilmesine ortam hazırlamıştır. Dolayısıyla Gümrük Birliğimizin gerçekleştirilmesinin, bizi AT'yle tam bir bütünleşmeye taşımalarını sağlamak için yararlıyız."⁸⁹

Gümrük Birliği kararının alındığı Ortaklık Konseyinde Türkiye'nin görüşlerini yansıtan bu ifadeler, günümüzün güvenlik anlayışlarında savunma boyutu ile birlikte ekonomik ve siyasal ilişkilerin de iç içe geçmişliğini son derece özlü bir biçimde vurgulamaktadır. Teknik açıdan bakıldığında Gümrük Birliği sadece Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirecek bir adım gibi görünse de, konu bu boyutlarla sınırlı değildir. Zaman içinde Türkiye'nin güvenlik meseleleriyle ilgili yaklaşımlarının da, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası üretmeyi amaçlayan Avrupa'nın güvenlik anlayışı ile bütünleştirilmesi söz konusudur. Bu bakımdan Gümrük Birliği'nin, Türkiye'nin tam üyeliğine giden yolda bir aşama olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

Tam üyelik amacının korunması bugün için olanaksız görünen bir istemin boş yere yinelenmesi gibi değerlendirilebilir. Nitekim Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin, tam üyelik adaylıkları ile Türkiye'yi büyük ölçüde geride bıraktıkları bir gerçektir. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken önemli bir ayrıntı vardır. Eğer Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve bir de Romanya, Bulgaristan gibi ülkeler Avrupa Birliği'ne katılırlarsa, üye ülkeler arasındaki farklılıklar daha da artacak ve Birliğin yapısında önemli ölçülerde gevşeme olacaktır.

Bu bağlamda, daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi, Birliğin gerek parasal gerekse siyasal bütünleşme konusunda geçireceği aşamalar, her üyenin aynı anda katıldığı gelişmeler olmaktan çıkacaktır. Birlik içinde değişik hızlarda ilerleyen ülkelerin yer alması, Türkiye'nin tam üyelikle ilgili ısrarlarının, bugünkünden farklı olarak, ilerde daha büyük bir şansa sahip olmasını sağlayabilir. Bir başka ifadeyle, Avrupa Birliği içinde liderliği üstlenen bir grup ülkenin çevresinde oluşacak diğer kümeleşmelere Türkiye de belirli noktalarda dahil olabilir.

Avrupa Birliğinin Sorunları

Türkiye, önümüzdeki yıllar içinde Avrupa'nın yeni siyasal coğrafyası çerçevesinde ortaya çıkacak oluşumların dışında kalmamalıdır. Bu nedenle Gümrük Birliği'nin başarılı bir biçimde uygulanması ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne daha da yakınlaşması büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin güvenliği, savunma alanında olduğu kadar ekonomik ve siyasal açıdan da Avrupa ile çok sıkı bağlar içindedir. Buna göre Türkiye Avrupa'daki bütünleşme hareketinin her boyutu ile daima çok yakın bir ilişki içinde olmalı ve tam üyelik konusu günümüzde mümkün görünmese de, gelecekte gerçekleşebilmesi için bugünden bir amaç olarak benimsenmelidir.

Türkiye'nin tam üyelik hedefinden vazgeçmemesi, bir bakıma, her türlü zorluğa karşın Avrupa Birliği'nin kendi içindeki Birlik idealini korumasına benzetilebilir. Maastricht Anlaşması ile, Avrupa Birliği'nin gerçekleştirilmesi için gereken ilkeler kabul edilmiştir. Ancak Anlaşma'nın imzalanmasından hemen sonra gerek Parasal Birliğin gerekse Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasının oluşturulmasının ne kadar zor olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır – zaten bu tür zorlukları irdeleyebilmek amacıyla, 1996 yılında, Birlik Anlaşması'nın yeniden değerlendirildiği bir Hükümetlerarası Konferans toplanmıştır. Burada altı çizilmesi gereken nokta, bugün için bir Avrupa Birliğinin gerçekleştirilmesi çok zor, hatta bazen imkansız gibi görünse de, Birlik idealinden vazgeçilmemesidir.

İşte Türkiye için de tam üyelik, tıpkı Avrupa Birliği'nin kendisi gibi, bugün için sadece bir hayal olabilir; ama gelecekte Türkiye'nin bölgesinde ve genel olarak uluslararası alanda daha da güçlenebilmesi için, bir gün gerçekleşmesi umulan Avrupa Birliği'ne tam üye olabilme idealinden vazgeçilmemelidir.

Notlar

1. Bu çalışmada, Batı Avrupa'daki bütünleşme hareketinden söz edilirken, 1 Temmuz 1967'den önceki dönem için AET, 1 Temmuz 1967'den 1 Kasım 1993'e kadar geçen süre boyunca AT, Maastricht Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonraki birkaç yıl için de AB ifadeleri kullanılacaktır (Birinci bölümde tarihsel bilgiler verildiği için genelde "Avrupa Topluluğu" ifadesi yer almaktadır. Daha sonraki bölümlerde ise günümüzün gelişmeleri irdelendiği için "Avrupa Birliği" tanımı kullanılmaktadır).
2. Roma Anlaşması'nın orijinal metni için bkz., *Treaties Establishing the European Communities*I, 1987.
3. 1979 Haziranı'ndan önce Avrupa Parlamentosu üyeleri, ulusal parlamentolar tarafından seçilirdi.
4. Avrupa Parlamentosu, AKÇT'den devralınmış bir kurumdur. 1951'de 78 temsilciye sahipken, Avrupa Topluluğu'na katılan her yeni üye ile birlikte temsilci sayısı da arttırılmıştır. Böylece 1994 yılında Avrupa Parlamentosu 567 üyeli büyük bir platforma dönüşmüştür. Avrupa Birliği'nin 1 Ocak 1995'te İsveç, Avusturya ve Finlandiya'yı içeren en son genişlemesi ile Parlamentodaki üye sayısı da, önümüzdeki ilk seçimlerden itibaren geçerli olmak üzere, 626'ya çıkarılmıştır.
5. Bakanlar Konseyi kararları, basit çoğunluk, oy birliği ya da nitelikli çoğunluk ile anılabilir. Nitelikli çoğunluk gerektiren durumlarda ülkelere göre oy hakkı şöyledir: Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya'nın her biri 10'ar oy; İspanya 8 oy; Belçika, Hollanda, Yunanistan ve Portekiz'in her biri 5'er oy; Danimarka ve İrlanda 3'er oy; Lüksemburg 2 oy. Yeni üyelerden Avusturya ve İsveç'e 4'er, Finlandiya'ya ise 3 oy hakkı tanınmasıyla birlikte toplam oy sayısı 76'dan 87'ye çıkarılmıştır (bu dağılım, üye ülkelerin nüfusları gözönünde tutularak yapılmıştır). 1995 yılında üç yeni üyenin katılması sonucunda nitelikli çoğunluk sağlayabilmek için gerekli olan sayı da 54'ten 62'ye yükseltilmiştir.
6. Bu organın, Türkçe'ye "Avrupa Konseyi" olarak çevrilmiş olan "Council of Europe" adlı, Avrupa Birliği'nden bağımsız, kuruluşla karıştırılmaması gerekir.
7. Komisyon'un üye sayısı, Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın katılımından sonra, 17'den 20'ye çıkarılmıştır. Buna göre dağılım şöyledir: Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya ve İspanya'nın her birinden 2'şer üye; Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, İrlanda, Yunanistan, Portekiz, Avusturya, İsveç ve Finlandiya'dan ise 1'er üye.
8. Avrupa Yatırım Bankası ile ilgili olarak bkz., *Roma Anlaşması*, mad. 129-130.

Avrupa Birliğinin Sorunları

- Bölgesel Kalkınma Fonunun geliştirilmiş statüsü için bkz., *OJ* No. L. 169, 28.6.1984.
9. *Roma Anlaşması*, mad. 123 – 128.
 10. Avrupa Parlamentosu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Francis Jacobs, Richard Corbett and Michael Shackleton, *The European Parliament*, (London: Longman, 1992, 2nd Edition).
 11. Ankara Anlaşması'nın orijinal metni için bkz. *OJ* No. 217, 29.12.1964 veya *Resmî Gazete* No. 11858, 17 Kasım 1964.
 12. *Ankara Anlaşması*, mad. 3.
 13. *Ankara Anlaşması*, mad. 4.
 14. *Ankara Anlaşması*, mad. 5.
 15. *Ankara Anlaşması*, mad. 22 – 23.
 16. Bu mali yardım ağırlıklı olarak Boğaz Köprüsü ve Keban Barajı'nın yapımında kullanılmıştır.
 17. Katma Protokol'ün metni için bkz. *Resmî Gazete* No. 14406, 29 Aralık 1972.
 18. Aradaki süre Geçici Anlaşma ile düzenlenmiş ve geçiş dönemi koşulları fiilen 1 Eylül 1971'den itibaren işlemeye başlamıştır.
 19. Dick Leonard, *The Economist Guide To The European Community*, (London: The Economist Books, 1993), ss. 7 – 8.
 20. Daha sonra 1995 yılında da Norveçliler AB üyeliğini ikinci kez reddettiler.
 21. *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem: 3, Toplantı: 2, Cilt: 15; Birleşim: 125, Oturum: 1, 5.7.1971. *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Toplantı: 10, Cilt: 66, Birleşim: 92, Oturum: 1.
 22. *Katma Protokol*, mad. 7 – 30.
 23. *Katma Protokol*, mad. 36 – 42.
 24. *Katma Protokol*, mad. 43 – 48.
 25. Bu dönemde Türkiye – Avrupa Topluluğu ilişkileri üzerine yapılacak olan değerlendirmeler, Sosyal Demokrasi Vakfı (SODEV) tarafından 21 Mart 1995'te İstanbul'da düzenlenmiş olan "Gümrük Birliği, Avrupa Birliği ve Türkiye" konulu panelde yaptığım "Avrupa Birliği ve Türkiye: Gümrük Birliği'nin Siyasal Önemi" başlıklı konuşmamdan alınmıştır (E.Ç.).
 26. Gelişmekte olan ülkelerin mamul ve yarı – mamul mallarının gümrüksüz olarak Topluluk pazarlarına girmelerini sağlayan sistem.
 27. Çeşitli Akdeniz ülkelerinin sınai ürünlerinin gümrüksüz olarak Topluluk pazarlarına girmesini sağlayan ve tarım ürünlerine de ayrıcalıklar tanıyan politika.
 28. Bkz. Dışışleri Bakanı Hayrettin Erkmn'in Millet Meclisi'ndeki konuşması, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 16-1; Birleşim: 128, Oturum: 1, 3.9.1980, s. 829.
 29. Bkz., *The Single Act: A new frontier for Europe. Programme of the Commission for 1987* (Bulletin of the European Communities, Supplement 1/87).
 30. Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye'ye yaklaşımı ile ilgili ayrıntılı bilgi için

- bkz., Esra Çayhan, "The European Parliament and EC-Turkey Relations" *Amsterdam International Studies*, Working Paper No. 30, (Holland: Univ. of Amsterdam, 1983).
31. *OJ* No. C. 40, 15.2.1982 ss. 34-35.
32. *OJ* No. C. 262, 10.10.1988, ss. 126-130.
33. Bkz. "Ermeni Meselesi" ile ilgili 18 Haziran 1987 tarihli karar, *Texts Adopted by the European Parliament*, June 1987, ss. 53-55; "Kıbrıs'taki Durum" ile ilgili 20 Mayıs 1988 tarihli karar, *Texts Adopted by the European Parliament*, May 1988, ss. 205-207.
34. Bkz. *Bulletin of the European Communities*, 12-1989, s. 88.
35. Bkz. Richard Corbett, *The Intergovernmental Conference on Political Union* *Journal of Common Market Studies*, V.XXX, No. 3, September 1992, ss. 271-298.
36. Maastricht Anlaşması'nın orijinal metni için bkz., *Treaty on European Union 1992*, (Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1992).
37. 1989 Sosyal Şartı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Dick Leonard, *op.cit.*, ss. 145-148.
38. Bkz., George Ross, "After Maastricht: Hard Choices For Europe" *World Policy Journal*, V.IX, No. 3, Summer 1992; Anthony Hartley, "Maastricht's problematic future" *The World Today*, V. 48, No. 10, October 1992.
39. George Ross, *Ibid.*, s. 498.
40. 1978 yılında Avrupa Topluluğu ülkelerinin aralarında oluşturmaya karar verdikleri ve sabit/ayarlanabilir kur düzenine dayalı olarak, üyelerin paralarının birbiriyle değişimini belirli sınırlar içinde serbest bırakan Avrupa Para Sistemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Yakup Kepenek, "Avrupa Topluluğu'nda Ekonomik Bütünleşme Sorunu" *ODTÜ Gelişme Dergisi*, V.XX, No. 1-2, 1993, ss. 114-116.
41. Aralık 1995'te yapılan Madrid zirvesinde, Parasal Birliğin sağlanması ile kullanılacak olan ortak para birimine "EURO" adının verilmesi kararlaştırılmıştır.
42. European Commission, "One Currency For Europe" *Green Paper on the practical arrangements for the introduction of the single currency*, (Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1995).
43. *NATO Dergisi*, No. 1, Mart 1994, s. 30. Bkz., Ek 3.
44. *Ibid.*, ss. 30-31.
45. Bunlardan "Euroforce" adlı, hızlı müdahale için kara gücü, Fransa, İtalya, İspanya ve Portekiz'in biraraya getirecekleri 10 bin civarında askerden oluşacak. "Euromarforce" adlı güç ise, yine aynı ülkelerin hava-deniz güçlerini koordine etmekle görevli olacaktır. Bkz. *Yeni Yüzyıl*, 19 Mayıs 1995, s. 14.
46. Baltık ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin ortaklıkları ("Associate Partners"),

Avrupa Birliğinin Sorunları

Türkiye, İzlanda ve Norveç'in statüsünden ("Associate Members) farklıdır. Askeri boyutu kısıtlı olup daha ziyade siyasi ağırlıklıdır. Oysa Türkiye, İzlanda ve Norveç'in ortaklıkları, Avrupa Birliği'ne dahil olmayan NATO üyesi Avrupalı ülkelere, BAB faaliyetlerine tam anlamıyla katılma olanağı sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

47. Sözkonusu karışık üyelik yapısının aslında üzerinde anlaşmaya varılması çok güç bir konu olan savunma alanında Avrupa Birliği ülkelerinin farklı çıkarlarını yansıtabilmelerini sağlayacağını, bir başka deyişle, henüz tüm Avrupa Birliği üyelerinin kabul edebileceği bir ortak savunma politikası oluşturmak mümkün görünmediğinden, farklı üyelik statülerinin yararlı olduğunu öne süren görüş için bkz., David Heathcoat – Amory, "The next step for Western European Union: a British view" *The World Today*, V.50, No. 7, July 1994.
48. EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Alanı), 4 Ocak 1960 tarihinde İngiltere'nin öncülüğünde Avusturya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İsveç ve İsviçre'nin oluşturdukları ekonomik birliktir. Daha sonra İzlanda ve Liechtenstein'in da katıldıkları EFTA, üye ülkelerin sadece sınai ürünler için aralarındaki gümrük vergileri ve diğeri ticari engelleri kaldırdıkları bir girişimdir. Zaman içinde EFTA üyelerinin büyük bir bölümü Avrupa Birliği'ne dahil olmuşlardır.
49. Örneğin, bkz. (Avusturya Dışişleri Bakanı) Alois Mocak, "Austria's role in the new Europe" *NATO review*, No. 2, March 1995, ss. 15 – 19.
50. Türkiye'nin durumu dördüncü bölümün konusunu oluşturacaktır.
51. *Bulletin of the EC*, Supp. 3/92, s. 11.
52. *Ibid.*
53. *Ibid.*
54. *Ibid.*
55. Neill Nugent, "The Deepening and Widening of the European Community: Recent Evolution, Maastricht, and Beyond" *Journal of Common Market Studies*, V.XXX, No. 3, September 1992, s. 323.
56. 1 Ocak 1993 tarihinden itibaren Avrupa Birliği ile EFTA ülkeleri arasında oluşturulan ve sınai ürünlerde serbest ticareti hedefleyen Avrupa Ekonomik Alanı, iki kuruluş arasındaki ilişkileri büyük ölçüde sıkılaştırmıştır.
57. Bkz. Ronald D. Asmus, Richard L. Kugler and Stephen Larrabee, "NATO Expansion: The Next Steps" *Survival*, V.37, No.37, Spring 1995.
58. Bkz., *Together in Erope* No. 61, 15 January 1995, ss. 2 – 4. Baltık ülkeleri ile de 1 Ocak 1995'ten itibaren yürürlüğe giren Serbest Ticaret Alanı Anlaşmaları imzalanmıştır.
59. Mathias Jopp, "The Strategic Implications of European Integration" *Adelphi Paper* 290, 1994, s. 54.
60. Avrupa Birliği'nin Ortak Para Birimi ECU'nun değeri belirlenmesinde, Şubat 1993 tarihinde yapılan en son düzenlemeye göre, her üye ülkenin para birimlerinin oranı şöyle kullanılmaktadır:

Para Birimi	Yüzde ağırlığı
Belçika/Lüksemburg (frank)	8.3
Danimarka (kron)	2.7
Fransa (frank)	20.3
Almanya (mark)	32.3
Yunanistan (drahmi)	0.6
İrlanda (punt)	1.1
İtalya (liret)	8.1
Hollanda (florin)	10.1
İspanya (peseta)	4.95
Portekiz (eskudo)	0.78
İngiltere (sterlin)	10.6

Kaynak: Ali M. El-Agraa, **The Economics of the European Community**, (London: Harvester Wheatsheaf, 1994, 4th ed.), s. 330.

61. *Together in Europe*, No. 65, 15 March 1995, s. 6.
62. *Ibid.*, s. 5.
63. *Ibid.*
64. *Ibid.*, s. 6.
65. *Ibid.*
66. *Ibid.*
67. *Ibid.*, s. 7.
68. *Ibid.*
69. Bkz. Jopp, *op.cit.*, ss. 54 – 55.
70. *Together in Europe* No. 61, 15 January 1995, s. 5.
71. *Ibid.*
72. *Ibid.*
73. *Ibid.*
74. Beyaz Rapor'un orijinal metni için bkz., Commission of the EC White Report on *Preparation of Associated Countries of Central and Eastern Europe for integration into the internal market of the Union*, 3 May 1995 (COM ((95)) 163 final), 10 May 1995 (COM ((95)) 163 final/2).
75. *Together in Europe* No. 69, 15 Mayıs 1995, s. 2.
76. *Ibid.*
77. *Ibid.*, ss. 2 – 3.
78. *Ibid.*, s.3.
79. *Ibid.*
80. Örneğin, bkz., John Finder, "The Future of the European Community: A Strategy for Enlargement" *Government and Opposition*, V. 27, No. 4, Autum 1992; Neill Nugent, *op.cit.*
81. Bkz., Steve Peers, "An Ever Closer Waiting Room?: The Case for Eastern Eu-

Avrupa Birliğinin Sorunları

- ropean Accession to the European Economic Area" *Common Market Law Review*, V. 32, No. 1, February 1995.
82. Bu çerçevede, Fransa ve İspanya'nın girişimi ve İtalya'nın desteğiyle, 27-28 Kasım 1995'te Barcelona'da yapılan Avrupa-Akdeniz Konferansı ile ilgili olarak bkz., *Yeni Yüzyıl*, 26.11.1995-30.11.1995.
83. Bkz. *Bulletin of the EC*, 6-1990, s. 97.
84. Bkz., "Turkey and the European Community, Report on the Relations between the Republic of Turkey and the European Community arising from the Ankara Agreement and the Application for Membership" *Marmara Journal of European Studies*, V.2, No.1-2, 1992, s. 8.
85. *Türkiye-AT 36. Ortaklık Konseyi Toplantısı, 6 Mart 1995*, (İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yay. No. 131, Mart 1995).
86. Esra Çayhan, SODEV paneli, *op. cit.*
87. 36. Ortaklık Konseyi Toplantısı Kararı, *op.cit.*
88. *Ibid.*
89. *Ibid.*

Sonuç

Soğuk Savaş zamanında güvenlik denilince anlaşılan, karşıt bloklar arasında algılanan askeri tehdit idi. Bu yoğun askeri tehdit ise, tarafların birbirlerine yönelik nükleer ve konvansiyonel silahlanmalarına dayanmaktaydı. Ancak Soğuk Savaş sonunda Avrupa'da değişen koşullarla beraber, güvenliğin tanımında da değişiklik olmuştur. Nitekim, 1990'larda Avrupa'da bölgesel istikrarın temelinde yer alan güvenlik riskleri, askeri ve askeri olmayan pek çok konuyu kapsamaktadır.

Soğuk Savaş süresince bloklararası bir çatışmanın Batı Almanya ile eski Doğu Almanya arasındaki sınır boyunca patlak vermesi beklenmekteydi. Oysa, Avrupa'nın merkezine yönelik belirgin Sovyet tehdidi ortadan kalktıktan sonra, kıtanın merkezi ve çevresi ile ilgili stratejik ayrım da anlamını yitirmiştir. 1989 yılı sonrası Avrupa'nın güvenliği konusunda artık hesaplanabilir, belirgin bir tehditten söz etmek mümkün değildir. Günümüzde, kıtanın güvenliğine yönelik çeşitli belirsizlik ve risklerin eski Sovyet tehdidinin yerini aldığı görülmektedir.

SSCB'nin dağılmasının ardından, Avrupa'nın doğusundan ve güneyinden kaynaklanabilecek olası risklerin kıtanın güvenliğini zorlaması beklenmektedir. Avrupa'nın doğusundaki istikrarsızlık kuşağının, Almanya ve Rusya arasındaki alanı kapsamaması, Kuzey Avrupa'dan aşağı doğru yönelerek Türkiye'yi de içine alması ve Kafkasya'ya, hatta Orta Asya'ya yayılması olasılığı vardır. Güneydeki istikrarsızlık kuşağının ise, Akdeniz'de Kuzey Afrika'dan Ortadoğu'ya kadar uzanan alanı kapsamaması beklenmektedir.

1989 yılından sonra SSCB'nin dağılmasını takiben, Varşova Paktı'nın ortadan kalkması ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin yeniden bağımsızlıklarını elde etmeleri, Batı tarafından Soğuk Savaş sonrası dönemin en büyük kazancı sayılmıştır. Ancak, 1991 yılında Yugoslavya'da bir sıcak savaşın yaşanması, 1992'de savaşın Bosna-Hersek Cumhuriyetine sıçraması ve 1993 yılından itibaren de Rusya Federasyonu'nun yakın çevresinde ve ötesindeki ülkelerde daha iddialı bir dış politika izlemesi sonucunda, 1990'ların Avrupası'nda artık istikrarlı güvenlik koşullarından söz edilememektedir.

Soğuk Savaşın Ardından Avrupa'da Güvenlik Arayışları

Soğuk Savaşın ardından, değişen koşullarla birlikte yeniden yapılmak zorunda kalan NATO'nun, Londra ve Roma zirvesinde kabul ettiği yeni stratejisinin devamı olarak, bir genişleme stratejisi biçimlendirilmiştir. Bu son NATO genişleme stratejisi aslında eski Doğu Bloku ülkelerinin bazı güvenlik sorunlarına cevaplar getiriyorsa da, esasen, 1990'larda ABD ve Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerin seyrine bağlı olmaktan kurtulamamıştır. Bir başka deyişle, NATO'nun genişleme meselelerini içeren ilişkiler bütünüünün bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Clinton yönetiminin, uzun süredir, "Önce Rusya" diye adlandırdığı dış politikayı benimsemesinin nedeni, 1995 yılı içinde öncelik verdiği Bosna, Ortadoğu Barış Süreci ve NATO'nun genişlemesi gibi sorunların çözüme ulaştırılabilmesi için Rusya Federasyonuna gereksinim duymasındır. Bu durum Rusya'nın, eskisi gibi "Süper Güç" tanımına uymasa da, yakın çevresinde etkili bir güç olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle 1993'ten sonra Rusya'nın iddialı bir dış politika izlemesi, iki ülke arasındaki stratejik ortaklığın bazı tavizler pahasına sürdürülebileceğini göstermektedir. Ayrıca, Moskova'daki reform yanlısı yönetimin devamlılığı da, bu ortaklık açısından hayati önem taşımaktadır.

Bu çerçevede, Rusya'daki iç politik gelişmelerin ne yönde olacağı ile birlikte, NATO'nun ve Avrupa Birliği'nin genişlemesi, AKKA Anlaşması'nın geleceğinin belirlenmesi, Azeri ve Hazar petrollerinin esas güzergahının tespiti gibi meseleler, 1996 yılı ve sonrasının gündemini belirleyecektir.

Bu konuların Batılılar tarafından çözümleniş biçimi, Türkiye'nin 1990'ların ikinci yarısında siyasi, ekonomik ve askeri çıkarlarını doğrudan etkileyecektir. ABD'nin, Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi coğrafyada, kendi çıkarları doğrultusunda saptayacağı öncelikler, Türkiye-ABD ilişkileri açısından önemli olacağı gibi, Türkiye'nin, Rusya, Trans-Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri, Balkanlar ve Avrupa ile ilişkilerinin de yönlendirilmesinde büyük rol oynayacaktır.

1996 yılı sonu itibarıyla, Türk dış politikası açısından Avrupa'daki yeni güvenlik arayışları gözden geçirildiğinde, Avrupa Birliği ve NATO'nun genişlemesi uzun döneme yayılırsa, olumlu sayılabilir. Her iki örgütün de hızla genişlemeyi tercih etmemeleri, Türkiye'nin bu konudaki görüşleri ile çelişmemektedir. Eylül 1995 tarihli "NATO'nun genişlemesi ile ilgili rapor"da da belirtildiği gibi, NATO ile Avrupa Birliği'nin genişlemeleri birbirine paralel ve tamamlayıcı süreçler olarak düşünülmüştür. Zaten NATO ve Avrupa Birliği'nin bu çalışmada birlikte ele alınmalarının nedeni de, yeni Avrupa güvenlik mimarisinin oluşturulmasında anahtar rolü oynamaya aday olmalarıdır.

Ekler

Kaynak: *NATO Dergisi*, No. 1, Mart 1994

Barış İçin Ortaklık Çağrı

10-11 Ocak 1994'te Brüksel, NATO Karargahında Yapılan Kuzey Atlantik Konseyi toplantısına katılan Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından yayınlanmıştır.

Bizler, Kuzey Atlantik İttifakı'na üye devletlerin Devlet ve Hükümet Başkanları, Kuzey Amerikalı ve Avrupalı Müttefikler arasında eskiden beri süregelen yakın ortaklığı daha da geliştirerek, Avrupa'nın bütününde güvenlik ve istikrarın geliştirilmesi için yapılacak çalışmalara olan bağlılığımızı belirtiriz. Dolayısıyla, Doğu-muzdaki demokratik devletler ile bağlarımızı kuvvetlendirmek arzusundayız. Washington Anlaşması'nın 10. maddesinde de belirtildiği üzere, ittifakın kapıları Anlaşma'nın belirlediği prensipleri geliştirmek ve Kuzey Atlantik Bölgesi güvenliğine katkıda bulunmak isteyen diğer Avrupa ülkelerine açıktır. Avrupa'nın bütünündeki politik ve güvenliğe ilişkin gelişmeleri gözönüne aldığımızda, NATO'nun Doğu-muzdaki demokratik ülkeleri de kapsayacak şekilde genişleyeceğini umuyoruz ve böyle bir genişlemeden mutluluk duyacağız.

Bugün, NATO ve katılımcı devletler arasındaki ilişkilerin dönüşümüne yönelik acil ve pratik bir program başlattık. Bu yeni program, gerçek bir ortaklık için -Barış İçin Ortaklık- diyalog ve işbirliğinden daha fazlasını içermektedir. Bu nedenle, Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne (KAİK) katılan diğer devletler ve Avrupa Güvenliği ve bu programa katkıda bulunma isteği ve yeteneğine sahip diğer Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Konferansı (AGİK) devletlerini Barış için Ortaklık'ta (BİO) bize katılmaya çağırıyoruz.

Kuzey Atlantik Konseyi'nin başkanlığında görev yapacak olan BİO, Kuzey Atlantik İttifakı ve Barış Ortakları arasında yeni güvenlik ilişkileri kuracaktır. Ortak devletler, ortaklık faaliyetlerine ilişkin olarak, Kuzey Atlantik İttifakı tarafından NATO Karargahındaki politik ve askeri bünyelere katılmaya çağrılacaklardır. Ortaklık, Avrupa'nın bütününde askeri ve politik işbirliğini genişletecek ve yoğunlaştıracak, istikrarı arttıracak, barışa yönelik tehditleri azaltacak ve İttifakımızın bağlı olduğu demokratik prensipler ve pratik işbirliği ruhunu güçlendirerek daha kuvvetli ilişkiler kuracaktır. Ortaklık'a aktif olarak katılan herhangi bir

Soğuk Savaşın Ardından Avrupa'da Güvenlik Arayışları

ülke, toprak bütünlüğü, politik bağımsızlığı veya güvenliğine yönelik doğrudan bir tehdit algıladığı takdirde NATO'ya danışacaktır. Savunma bütçelerinde şeffaflık, savunma bakanlıklarının demokratik yollarla kontrolü, ortak planlama, ortak askeri tatbikatlar, barışı koruma, arama ve kurtarma ve insani harekatlarda NATO kuvvetleri ile birlikte hareket edebilme olanağını yaratma amacı güden çalışmalarımızın hızı ve kapsamı, katılan devletlerin her birinin kapasitesi ve arzusu doğrultusunda yürütülecektir.

Ortaklık çerçevesi içerisinde, askeri işbirliği ve birlikte hareket edebilme becerisini geliştirebilmek için barışı korumaya yönelik sahra tatbikatımızın 1994'te başlamasını teklif edeceğiz. Ortaklık'a katılan devletlere ortaklık içerisindeki ortak askeri faaliyetleri koordine etmek üzere, NATO Karargahına ve Ortaklık programlarının işlerliği için gerekli olan askeri planlamayı yürütmek üzere Mons'daki (Belçika) BİO Eşgüdüm Hücresine daimi irtibat subayları göndermeleri için çağrısı yapacağız.

Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi, iki sene önce kurulduğu günden beri, faaliyetlerinin kapsamını ve derinliğini belirgin bir şekilde genişletmiştir. İttifakın tüm faaliyet alanlarını kapsayacak işbirliğine dayalı ilişkiler kurmak için KAİK ortaklarımızla çalışmalarımıza devam edeceğiz. KAİK faaliyetlerinin artması ve BİO'nun kurulmasından sonra, iş ilişkilerimiz geliştirmek ve yakın işbirliğini kolaylaştırmak üzere KAİK devletleri ve diğer BİO katılımcıları için NATO Karargahında daimi çalışma yerleri ayırmaya karar verdik.

Barış İçin Ortaklık Çerçeve Dökümanı

1. NATO Devlet ve Hükümet Başkanları 10-11 Ocak 1994 günü toplantılarında yaptıkları çağrının yanısıra Kuzey Atlantik İttifakı üyeleri ve bu belgeyi imzalayan diğer devletler arasındaki politik ve askeri bağları kuvvetlendirmeye, Avrupa-Atlantik bölgesi güvenliğine katkılarını arttırmaya ve Kuzey Atlantik İşbirliği çerçevesinde Barış İçin Ortaklığı (BİO) kurmaya karar verdiler.

2. Bu Ortaklık, Avrupa-Atlantik Bölgesi'nde güvenlik ve istikrarın ancak işbirliği ve ortak faaliyetlerle sağlanabileceği inancından doğmuştur. Temel özgürlükler ve insan haklarının korunma ve yayılması, adalet ve barışın demokrasi yoluyla korunması, Ortaklığın müşterek değerleridir. Bu Ortaklığa üye olmakla Kuzey Atlantik İttifakı üye devletleri ve bu belgeye imza atan diğer devletler demokratik toplumların muhafazası, özgürlüklerinin baskı ve tehditlerden korunması ve uluslararası hukuk kurallarının idamesine taahhütlerini hatırlatırlar. Birleşmiş Milletler Anayasası yükümlülüklerine ve Uluslararası İnsan Hakları Bildirisi hükümlerine taahhütlerini teyit eder; özellikle hiç bir devletin toprak bütünlüğüne karşı tehdit veya kuvvet kullanmayacaklarını, bugünkü sınırlara saygılı olacaklarını ve anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözeceklerini teyit ederler. Ayrıca, Helsinki Nihai Senedi ve daha sonraki bütün AGİK (CSCE) belgelerine, silahsızlanma ve silahların kontrolü konularındaki taahhüt ve yükümlülüklerini yerine getireceklerini yinelerler.

3. Bu belgeyi imzalayan diğer devletler aşağıdaki amaçların gerçekleştirilmesi için Kuzey Atlantik Teşkilatı ile işbirliği yapacaklardır:

- a) Ulusal savunma bütçeleri ve bütçe çalışmalarında şeffaflığın kolaylaştırılması,
- b) Savunma güçlerinin demokratik yollarla kontrolü;
- c) Birleşmiş Milletler'in emri ve AGİK'in sorumluluğu altında yürütülen harekatlara katkıda bulunmaya ehil ve hazır olmak;
- d) Barışı koruma, arama-kurtarma, insani amaçlı hareketler gibi görevleri yerine getirebilme becerilerinin arttırılabilmesi için NATO ile askeri işbirliği içinde ortak manevralar, ortak planlama ve eğitim faaliyetlerinin geliştirilmesi;
- e) Uzun vadede Kuzey Atlantik İttifakı kuvvetleriyle birlikte daha iyi çalışabilecek birliklerin geliştirilmesi.

4. Bu belgeyi imzalayan diğer devletler Ortaklığın politik amaçlarına ulaşmakta atacakları adımları, Ortaklık faaliyetlerinde kullanacakları askeri ve diğer varlıklarını belirten Sunuş Belgelerini NATO makamlarına vereceklerdir.

Soğuk Savaşın Ardından Avrupa'da Güvenlik Arayışları

5. Kendi özel Ortaklık programlarının hazırlanma ve uygulanmasında diğer imza sahibi ülkeler ittifak ve ilgili Belçika makamlarının onayıyla, masrafları kendilerine ait olmak üzere Brüksel'deki NATO Karargahı ile irtibat büroları kuracaklardır. Bu şekilde KAİK/Ortaklık toplantı ve faaliyetleri ile davetli oldukları diğer faaliyetlere de katılmaları kolaylaşacaktır. Ayrıca, imzaladıkları Ortaklık programını uygulayabilmeleri için gereken uygun personel, varlık, imkan ve becerilerini ortak kullanıma açık tutacaklardır. Kendi Ortaklık programlarının şekillendirilmesi ve uygulanmasında NATO bu ülkelere uygun görüldüğü şekilde yardım edecektir.

6. İmza sahibi devletler aşağıdaki hükümleri kabul etmektedirler:

- 3. (d) hükmünde sözü edilen görevlere katılmayı kabul edenler, uygun durumlarda, ilgili NATO tatbikatlarına katılırlar;
- Ortaklık faaliyetlerine katılanlar masraflarını kendileri karşılarlar ve katıldıkları tatbikatların yükünü paylaşırlar;
- Uygun anlaşma sağlandıktan sonra Mons'daki (Belçika) Esgüdüm Hücrelerine, Kuzey Atlantik İttifakı Konseyi'nin otoritesinde programların uygulanmasında gerekli askeri planlamayı yapacak daimi irtibat subayları gönderebilirler;
- Planlama ve askeri tatbikatlara katılanlar beraber hareket edebilme konusundaki NATO bilgilerinden yararlanabilirler;
- AGİK'in savunma planlaması ile ilgili önlemleri gereğince, imza sahibi ülkeler ile NATO konusunda şeffaflık ve silahlı kuvvetlerin demokratik yollarla kontrolünü sağlamak konularında yapılan çalışmalarla ilgili bilgileri paylaşırlar;
- KAİK/Ortaklık çerçevesinde geliştirilecek savunma planlaması ve bütçeleri konusunda karşılıklı bilgi alışverişinde bulunabilirler.

7. Barış İçin Ortaklık gayelerine olan taahhütleri gereğince Kuzey Atlantik İttifakı ile diğer imza sahibi ülkeler aşağıdaki faaliyetleri birlikte yürüteceklerdir.

- Çok uluslu eğitim, tatbikat ve harekatlarda İttifak kuvvetleriyle birlikte kullanılabilen güç ve becerileri belirlemek ve değerlendirmek üzere bir planlama ve gözden geçirme süreci geliştirmek;
- Planlama, eğitim, tatbikat ve doktrin oluşturulması da dahil olmak üzere, diğer imza sahibi ülkelerle yürütülecek Ortaklık faaliyetlerine yön vermek için NATO Karargahında askeri ve politik esgüdümü geliştirmek.

9. Ortaklık'ın herhangi bir aktif katılımcı toprak bütünlüğü, politik bağımsızlığı yahut güvenliğine yönelik doğrudan bir tehdit algıladığı takdirde NATO'ya danışacaktır.

Ek. 3

Zirve Bildirisi

10-11 Ocak'ta Brüksel, NATO Karargahı'nda yapılan Kuzey Atlantik Konseyi toplantısına katılan Devlet ve Hükümet Başkanları'nın bildirisi

1. Bizler, Kuzey Atlantik İttifakı'na üye ülkelerin Devlet ve Hükümet Başkanları, tüm Avrupa kıtasını etkileyen tarihi değişimlerin ışığında İttifak'ımızı yenilemek üzere Soğuk Savaş'ın bünyesinde var olan küresel çatışma döneminin sona ermesiyle Avrupa'da ortaya çıkan yeni işbirliği ortamını memnuniyetle karşılıyoruz. Ancak, başka istikrarsızlık, gerilim ve çatışma nedenlerinin ortaya çıktığına işaret etmek zorundayız. Bu nedenle İttifak'ımızın devam eden geçerliliğini ve vazgeçilmezliğini teyit ediyoruz. Bu İttifak, ortak bir kaderi ifade eden güçlü bir Atlantik ötesi bağa dayanmaktadır. Olgunlaşmış bir Avrupa'nın ifadesi olarak tedricen ortaya çıkmakta olan bir Avrupa Güvenliği ve Savunma Kimliği'ni (AGSK) yansıtmaktadır ve Avrupa çapında yeni işbirliği şekilleri oluşturmak üzere dışa açılmaktadır. İttifak, Washington Anlaşması'nın 2. maddesinin de yansıttığı gibi, her alanda yakın işbirliği temelinde dayalıdır.

Londra ve Roma'da aldığımız kararları ve yeni Stratejik Kavramımızı esas alarak, İttifak'ımızın her zamanki temel amacı olan kalıcı barışa, istikrara ve tüm Avrupa'da refaha katkıda bulunmaya yönelik yeni girişimler başlatıyoruz. Şu noktalarda anlaşmaya varmış bulunuyoruz:

- İttifak'ın politik ve askeri yapılarını, hem İttifak'ın üstlendiği her türlü rolü, hem de doğmakta bulunan Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'ni yansıtacak şekilde uyarlamalara tabi tutmak ve Birleşik Müsterek Görev Gücü kavramını onaylamak;
- İttifak'ın diğer Avrupa ülkelerinin katılımına açık olduğunu teyit etmek;
- Büyük bir girişim olan Barış İçin Ortaklığı (BİO) başlatarak bu yolla Ortakları, İttifak ile birlikte yeni politik ve askeri çabalar sarfetmeye davet etmek;
- Kitle imha silahlarının ve bunları atma vasıtalarının yayılmasına karşın çabalarımızı yoğunlaştırmak.

2. NATO'nun temel taşıını oluşturan Atlantik ötesi bağa olan kuvvetli taahhüdümüzü teyit ederiz. Avrupa'da Amerika Birleşik Devletleri kuvvetlerinin daimi ve önemli miktarlardaki varlığı, bu bağın temel önem taşıyan bir yönüdür. Ülkelemizin hepsi, ABD ve Kanada'nın Avrupa güvenliğiyle doğrudan ilgisinin devamını arzu etmektedir. Atlantik ötesi bağın tüm Avrupa için yeri doldurulamaz

Soğuk Savaşın Ardından Avrupa'da Güvenlik Arayışları

bir güvenlik ve istikrar taahhüdü taşıdığını gören Doğu'nun yeni demokrasilerinin açıklanmış arzularının da bu yönde olduğunu kaydetmek isteriz. Orta ve Doğu Avrupa ile eski Sovyetler Birliği ülkelerinin bütünleşmiş ve hür bir Avrupa'ya daha mükemmel bir biçimde kaynaşmaları, Atlantik'in her iki yakasında bütün Müttefiklerin güçlü ve faal katılımı olmadan başarılamaz.

3. Bugün, ortak bir dış politika ve güvenlik politikası geliştirmekte olan ve savunma konularında daha fazla sorumluluk üstlenmekte olan bir Avrupa ile Kuzey Amerika arasındaki bu baği teyit ediyor ve yeniliyoruz. Maastricht Anlaşması'nın yürürlüğe girişini ve İttifak'ın, Avrupa ayağının güçlendirilmesi suretiyle bütün Müttefiklerin güvenliğine daha tutarlı bir katkı yapmasını sağlayacak olan Avrupa Birliği'nin kuruluşunu memnuniyetle karşılıyoruz. İttifak üyeleri arasındaki danışmalarda temel forumun ve Müttefiklerin Washington Anlaşması'ndan kaynaklanan güvenlik ve savunma taahhütlerine ilişkin politikalarda anlaşmaya varılacak yerin İttifak olduğunu teyit ederiz.

4. Maastricht Anlaşması'nın öngördüğü üzere, uzun vadede Avrupa Birliği içerisinde ortak bir savunma politikası oluşturulması perspektifi dahilinde zamanla Atlantik İttifakı'yla bağdaşabilen bir ortak savunmayı gerçekleştirmeyi öngören Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin geliştirilmesine tam destek veriyoruz. Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin ortaya çıkışı, Atlantik ötesi baği kuvvetlendirirken, İttifak'ın ve Avrupa Birliği'nin stratejik çıkarları ortaktır.

5. İttifak'ın Avrupa ayağının, Avrupa Birliği'nin savunma boyutu olarak gelişmekte bulunan Batı Avrupa Birliği (BAB) yoluyla güçlendirilmesini destekliyoruz. İttifak'ın örgüt yapısı ve kaynakları, bunu kolaylaştıracak şekilde düzenlenecektir. NATO ile BAB arasında, anlaşmaya varılmış tamamlayıcılık ve şeffaflık ilkelerine dayandırılarak elde edilmiş bulunan sıkı ve gelişen işbirliğini memnuniyetle karşılıyoruz. Gelecekte ortaya çıkması olası her türlü durumda NATO ile BAB, gerektiğinde Ortak Konsey toplantıları yaparak, söz konusu durumlara karşısı nasıl karşılık verileceği konusunda danışmalarda bulunacaklardır.

6. Bu doğrultuda, İttifak'ın mevcut kolektif olanaklarını, Kuzey Atlantik Konseyi'nde yapılacak danışmalar çerçevesinde Avrupalı Müttefiklere ortak dış ve güvenlik politikaları doğrultusunda girişebilecekleri BAB hareketi için kullanırmaya hazırız. Avrupa gereksinimlerine cevap verebilecek ve İttifak güvenliğine katkıda bulunabilecek, ayrılabilir fakat ayrı olmayan yeteneklerin geliştirilmesini destekliyoruz. Avrupa'nın daha iyi eşgüdüm ve planlama yapması, Avrupa ayağının yanısıra İttifak'ın kendisini de güçlendirecektir. Entegre ve çok Uluslu Avrupa yapıları, oluşmakta bulunan Avrupa Savunma ve Güvenlik Kimliği çerçevesi içinde geliştikçe, Müttefiklerin ortak savunma ve diğer görevleri için birlikte çalışma yeteneklerini daha ileri götürmelerinde de giderek önemli bir rol oynayacaktır.

7. Atlantik ötesi ortak güvenlik gereksinimlerimiz doğrultusunda, NATO'nun, çekirdek işlevi olan üyelerinin kolektif savunması konusundaki geleneksel

ve temel görevinin yanısıra ilave görevler de üstlenmesi gerekecektir. İttifak kaynaklarından ve deneyimlerinden yararlandırma da dahil, Konsey'in otoritesi altında veya Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi'nin (AGİK) sorumluluğunda yapılacak barışı koruma hareketini ve diğer hareketleri, her bir özel durumu ayrı ayrı değerlendirmek üzere ve kendi usullerimize göre desteklemek üzere ve kendi usullerimize göre destekleme önerimizi teyit ediyoruz. Bu tür herhangi bir harekate katılım, üye ülkelerin ulusal ve anayasal gereklerine uygun olarak verecekleri kararlara bağlı kalacaktır.

8. Bu durumun ışığında, NATO, komuta ve kuvvet yapısını İttifak'ın Stratejik Kavramı'nda yer alan esnek ve zamanında karşılık verme gereklerine uygun olarak uyarlamalara tabi tutmaya devam etmelidir. Aynı zamanda, İttifak'ın Avrupa ayağını, askeri yeteneklerimizin NATO ve Avrupa/BAB Harekatı için kullanılmasını kolaylaştırarak güçlendirmemiz ve Barış İçin Ortaklık'ta öngörüldüğü üzere, NATO üyesi olmayan ortakların, barışı koruma ve diğer durumlarla ilgili ortak harekate katılmalarına yardımcı olmamız da gerekecektir.

9. Bu itibarla, Daimi Oturum Halindeki Kuzey Atlantik Konseyi'ni NATO askeri makamlarının tavsiyelerini alarak, barışı koruma dahil İttifak görevlerinin daha etkin ve esnek biçimde yürütülmesini, BAB'la eşgüdüm geliştirilmesini ve oluşmakta bulunan Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin yansıtılabilmesi için İttifak'ın politik ve askeri yapılarının nasıl geliştirilip uyarlanmaları gerekeceği konusunu incelemekle görevlendiriyoruz. Bu süreç içerisinde İttifak üyesi olmayan devletlerin de katılımıyla yürütülecek olası harekate kolaylaştırıcı bir araç olarak Birleşik Müşterek Görev Gücü kavramını onaylıyoruz. Kuzey Atlantik Konseyi'ni askeri makamların tavsiyelerini alarak, bu kavramı geliştirmek ve gereken yetenekleri oluşturmakla görevlendiriyoruz. Konsey, askeri makamların tavsiyeleri ışığında ve BAB'la eşgüdüm halinde NATO veya BAB tarafından kullanılacak ayrılabilir fakat ayrı olmayan askeri yetenekleri sağlayacak şekilde, uygulama üzerinde çalışacaktır. Daimi Oturum Halindeki Kuzey Atlantik Konseyi, bu kararın uygulaması hakkındaki raporunu Haziran 1994'te yapılacak olan olağan toplantıda Bakanlara sunacaktır.

10. Bizim güvenliğimiz, diğer bütün Avrupa devletlerinin güvenliğine ayrılmaz bir biçimde bağlıdır. Kıta çapında demokratik toplulukların sağlamlaştırılması ve korunması ve herhangi bir şekilde zorlama ve sindirme hareketinden masum kalmaları, Helsinki Nihai Senedi ve Paris Şartı'ndaki taahhütler uyarınca diğer bütün AGİK devletleri için olduğu kadar bizim için de doğrudan ve somut bir ilgi konusudur. Önleyici diplomasinin, çatışma önlemenin, işbirliğine dayalı güvenliğin ve demokrasi ile insan haklarının geliştirilmesinin bir aracı olarak bütün Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerini içeren yegane örgüt olan AGİK'in daha da güçlendirilmesi konusundaki taahhüdümüz devam etmektedir. AGİK'in erken uyarı, çatışma önleme ve kriz yönetimi alanlarında işlevsel yeteneklerini geliştirmeye yönelik çabalarını faal biçimde destekliyoruz.

Soğuk Savaşın Ardından Avrupa'da Güvenlik Arayışları

11. Önleyici diplomasinin ilerletilmesi konusundaki çabalarımızın bir parçası olarak Avrupa Birliği'nin Avrupa İstikrar Paketi konusundaki önerisinden memnuniyet duyuyoruz ve bunun geliştirilmesine katkıda bulunacağız. İlkbaharda Paris'te düzenlenecek olan açılış konferansını memnuniyetle bekliyoruz.

12. Kuzey Amerikalı ve Avrupalı Müttefikler arasında köklü geçmişi olan yakın ortaklık temeli üzerinde, Avrupa'nın bütününde güvenlik ve istikrarın geliştirilmesi konusunda kararlıyız. Bu nedenle, Doğu'muzdaki demokratik devletlerle bağlarımızı güçlendirmek istiyoruz. Washington Anlaşması'nın 10. maddesinde öngörüldüğü üzere İttifak'ın, Anlaşma'nın ilkelerini yürütebilecek ve Kuzey Atlantik Bölgesi'nde güvenliğe katkıda bulunabilecek durumdaki diğer Avrupa devletlerinin katılımına açık bulunduğunu teyit ederiz. NATO'nun Avrupa'nın tümündeki politik ve güvenliğe ilişkin gelişmeleri gözönüne alarak, evrimsel bir süreç çerçevesinde Doğu'muzdaki demokratik devletlere uzanacak şekilde genişlemesini, beklenen bir gelişme olarak görüyoruz ve bundan mutluluk duyuyoruz.

13. NATO ile katılımcı devletler arasındaki ilişkilere yeni bir nitelik kazandıracak acil ve pratik bir programı başlatmış bulunuyoruz. Bu yeni program, gerçek bir ortaklığı – Barış için Ortaklık – gerçekleştirmek için diyalog ve işbirliğinin de ötesine gitmektedir. KAIK'e katılan devletleri ve bu programa katkıda bulunabilecek nitelikte ve istekli diğer AGİK ülkelerini ve Ortaklıkta bizimle biraraya gelmeye davet ediyoruz. Barış İçin Ortaklık'a faal katılım, NATO'nun genişlemesine ilişkin evrimsel süreçte önemli bir rol oynayacaktır.

14. Kuzey Atlantik Konseyi'nin yetkisi altında yürütülecek olan Barış İçin Ortaklık, Kuzey Atlantik İttifakı ile onun Barış İçin Ortakları arasında yeni güvenlik ilişkileri oluşturacaktır. Ortak devletler, Kuzey Atlantik Konseyi tarafından NATO Karargahındaki politik ve askeri birimlere ortaklık faaliyetleri ile ilgili olarak katılmaya davet edileceklerdir. Bu ortaklık, Avrupa çapında politik ve askeri işbirliğini genişletecek ve yoğunlaştıracak, istikrarı arttıracak, barışa yönelik tehditleri azaltacak, İttifak'ımızın temelinde yatan demokratik ilkelere bağlılığı ve pratik işbirliği ruhunu geliştirerek, güçlendirilmiş yeni ilişkiler kuracaktır. Ortaklığın aktif katılımcılarından herhangi biri toprak bütünlüğüne, politik bağımsızlığına veya güvenliğine yönelik doğrudan bir tehdit algıladığı takdirde NATO, bu ortak ile danışmada bulunacaktır. Her bir katılımcı devletin arzu ve yeteneklerine göre belirlenecek sürat ve kapsamda, savunma bütçelerinde açıklık, savunma bakanlıklarının demokratik kontrolünün geliştirilmesi, ortak planlama, ortak askeri tatbikatlar ile barışı koruma, arama-kurtarma ve insani amaçlı harekatta NATO kuvvetleriyle birlikte faaliyet gösterebilme yeteneğinin elde edilmesi konularında ve anlaşmaya varılabilecek diğer alanlarda somut çalışmalar yapacağız.

15. Daha yakın askeri işbirliğini ve ortak kullanılabilirliği geliştirmek için ortaklık çerçevesi içinde, 1994'ten başlamak üzere barışı koruma sahra tatbikatları önereceğiz. Ortaklık dahilindeki müşterek askeri faaliyetlerin eşgüdümü için, Ortaklığa katılan devletlerden daimi İrtibat subaylarını Kuzey Atlantik Konseyi'

nin yetkisi altında ortaklık programlarını uygulamak için gerekli askeri planlamayı yapacak Mons'taki (Belçika) Ortaklık Eşgüdüm Hücresi'ne davet edeceğiz.

16. Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi, iki yıl önce ortaya çıkışından bu yana, faaliyetlerini derinlik ve kapsam yönünden büyük ölçüde geliştirmiştir. İttifak'ın faaliyet alanlarının tümünü kapsayacak şekilde KAİK ortaklarıyla işbirliği ilişkileri oluşturmak üzere çalışmaya devam edeceğiz. KAİK faaliyetlerinin genişlemesi ve Barış İçin Ortaklık'ın tesisi dolayısıyla, çalışma ilişkilerimizi geliştirmek daha yakın işbirliğini sağlamak için KAİK ülkelerinden ve diğer BİO katılımcılarından oluşacak personele NATO Karargahı'nda daimi çalışma yerleri tesis etmeye karar vermiş bulunuyoruz.

17. Kitle imha silahlarının ve bunları atma vasıtalarının yayılması uluslararası güvenliğe bir tehdit oluşturmaktadır ve NATO için bir endişe kaynağıdır. Diğer uluslararası forum ve kuruluşlarda sürdürülen çalışmaları da gözönüne alarak, yayılmaya karşı NATO'nun politik ve savunma çabalarını yoğunlaştırmaya ve genişletmeye karar verdik. Bu doğrultuda, yayılmanın önlenmesi için süregelen çabaların nasıl takviye edilebileceği ve yayılma tehdidinin nasıl azaltılabileceği ile bundan nasıl korunabileceği konusunda genel bir politika çerçevesi geliştirilmesi amacıyla ilgili İttifak forumlarında hemen çalışmalara başlaması için yönerge veriyoruz.

18. Mevcut silahların kontrolü ve silahsızlanma anlaşmalarının tam ve zamanında uygulanması ile silahların kontrolü ve silahsızlanma alanındaki başlıca konularda daha fazla ilerleme sağlanmasına önem veriyoruz. Bu konulardan bazıları şunlardır:

- Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın süresiz ve koşulsuz olarak uzatılması ve geliştirilmiş bir denetim rejimi için çalışılması;
- Kimyasal Silahların Yasaklanması Hakkındaki Sözleşme'nin erken bir tarihte yürürlüğe girmesi ve Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'nin güçlendirilmesi için yeni önlemler;
- AGİK Anlaşması'nın bütünlüğünün korunması ve bütün hükümlerine tam olarak uyulması.

19. Her türlü uluslararası terörizm eylemini kınıyoruz. Bu eylemler insan hayatının ve haklarını pervasız ihlallerini oluştururlar ve normal uluslararası ilişkilerin yürütülmesine tehdit oluştururlar. Bu musibetin önlenmesi ve bastırılması için, ulusal mevzuatımıza uygun olarak, mümkün olan en etkin işbirliğinin yapılmasına ihtiyaç bulunduğunu vurguluyoruz.

20. Rusya'daki politik ve ekonomik reforma desteğimizi teyit ediyor ve Rusya Federasyonu halkı tarafından yeni bir anayasanın kabulü ile demokratik parlamenter seçimlerin gerçekleştirilmesini memnuniyetle karşılıyoruz. Bu, sağlam

Soğuk Savaşın Ardından Avrupa'da Güvenlik Arayışları

demokratik kurumların geliştirilmesi için gereken çerçevenin oluşturulmasında ileri doğru atılmış büyük bir adımdır. Rusya Hükümeti'nin demokrasi, pazar reformu ve reformcu bir dış politika için taahhüdünü de memnuniyetle karşılıyoruz. Bunlar Avrupa güvenliği ve istikrarı için önemlidir. Aynı şekilde, bağımsız, demokratik, istikrarlı ve nükleer silahtan arınmış bir Ukrayna'nın da güvenlik ve istikrara katkıda bulunacağına inanıyoruz. Her iki ülkede reform sürecini teşvik etmeye ve desteklemeye devam edeceğiz ve diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri gibi onlarla da işbirliğimizi geliştireceğiz.

21. Güney Kafkasya'daki durum özel bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Toprak kazanmak için kuvvet kullanımını kınıyoruz. Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğü, bağımsızlığı ve egemenliğine saygı göstermek, bölgede barış, istikrar ve işbirliğinin kurulması için şarttır. Bütün devletleri, mevcut sorunları çözmeyi amaçlayan BM gözetimindeki ve AGİK'teki uluslararası çabalara katılmaya çağırıyoruz.

22. Avrupa'da güvenliğin, Akdeniz'de güvenlikten büyük ölçüde etkilendiğine ilişkin kanımızı teyit ederiz. Orta Doğu barış sürecinde son olarak gerçekleştirilen, bölgede barışçı ve kalıcı bir çözüm için tarihsel bir fırsat oluşturan anlaşmaları memnuniyetle karşılıyoruz. Bu çok uzun zamandır beklenen gelişme, Akdeniz'deki genel duruma olumlu etki yaparak bölge ülkeleri arasında diyalog, anlayış ve güven artırımını geliştirmek için yeni önlemler üzerinde düşünülmesi yolunu açmış bulunmaktadır. Daimi Oturum Halindeki Konsey'i genel durumu sürekli izlemeye devam etmekle görevlendiriyor ve bölgesel istikrarı güçlendirmeye yönelik her türlü çabayı teşvik ediyoruz.

23. İttifak'ın üyeleri olarak eski Yugoslavya'da devam eden çatışmadan büyük esef duyuyoruz. Bosna'daki çatışmanın savaş alanında değil, müzakere masasında çözülmesi gerektiği inancımızı sürdürüyoruz. Eski Yugoslavya'ya barışı ancak taraflar getirebilirler. Silahları bırakmaya ancak taraflar karar verebilir ve hiçbir tarafın askeri zafer peşinde koşmakla başarı sağlayamayacağını kanıtlamaktan başka anlam taşımayan ve aylardan beri süren bu şiddeti ancak onlar sona erdirebilirler.

24. Avrupa Birliği'nin ve Birleşmiş Milletler'in Bosna'daki çatışmanın müzakereler yoluyla, bütün taraflarca kabul edilebilir bir çözüme kavuşturulmasını sağlamaya yönelik gayretlerini destekleme konusunda birlik içindeyiz ve Avrupa Birliği'nin müzakere yoluyla çözümü sağlamaya yönelik 22 Kasım 1993 tarihli Eylem Planı'nı takdirle karşılıyoruz. İyi niyetle ulaşılmış, yaşayabilir bir çözümün uygulamasına katkıda bulunmak konusundaki kararlılığımızı teyit ederiz. Şiddeti ve saldırganlığı ileri götürmeye devam edenlere karşı yaptırımlar uygulanmasında ki kilit rollerinden ötürü ön saftaki ülkeleri takdir ediyoruz. Adriyatik'te yaptırım uygulamasının devamını sağlamak için NATO ve BAB arasında yapılan işbirliğinden memnuniyet duyuyoruz.

25. Tarafların ateşkes uygulanması ve bu feci çatışmanın kurbanlarına insani

yardımların engellenmeksizin ulaştırılmasına izin verilmesi için imzalamış bulundukları anlaşmaları ihlal etmelerini kınıyoruz. Bu duruma izin verilemez. Bütün tarafları, kabul ettikleri anlaşmalara uymaya çağırıyoruz. UNPROFOR'un görev yönergesinin yerine getirilmesine karşı engelleri ortadan kaldırmakta kararlıyız. Bosna üzerindeki uçuşa yasak bölge kararını uygulamak için harekate devam edeceğiz. UNPROFOR'un takviyesine ilişkin BMGK kararlarının tam olarak uygulanmasını istiyoruz. Saraybosna'nın, güvenli bölgelerin ve Bosna-Hersek'te tehdit altında bulunan diğer bölgelerin boğulmasının önlenmesi için, gerekirse, 2 ve 9 Ağustos 1993 tarihli İttifak kararlarına uygun olarak ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yetkisi altında, hava saldırısına hazır olduğumuzu teyit ederiz. Bu çerçevede, UNPROFOR yetkililerini, acilen, Srebrenica'daki UNPROFOR kuvvetlerinin engellenen rotasyonunun gerçekleştirilebilmesini sağlamak için planlar yapmaya ve Tuzla Havaalanı'nın insani yardım amaçları için nasıl açılabileceğini incelemeye çağırıyoruz.

26. Geçen beş yıl, Avrupa'ya hem tarihi fırsatlar hem de yeni belirsizlikler ve istikrarsızlıklar getirmiştir. İttifakımız kendisini yeni koşullara uydurma yönünde ilerlemiş ve bugün başlıca konularda karar almıştır. Bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin gelişmesine tam desteğimizi veriyoruz. İttifak'ın gelecekteki görevlere uyumunun bir vasıtası olan Birleşik Müsterek Görev Gücü kavramını onaylamış bulunuyoruz. Orta ve Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkeleriyle giderek yakınlaşan ilişkilere dayalı yeni bir perspektifi açıyoruz. Bütün bunları yapmakla, ortak ve bölünmez güvenliklerine daima bağlı kalacak olan Kuzey Amerika ve Avrupa'nın ortak bir çabası olarak, İttifakımızı yenileştirmiş bulunuyoruz. Karşımızda çok sayıda ve ciddi sorunlar vardır. Bütün aldığımız kararlar, bunları daha iyi bir şekilde karşılamamızı sağlayacaktır.

Bu çalışmanın amacı, Soğuk Savaş sonrasında Avrupa'daki güvenlik arayışlarını NATO ve Avrupa Birliği çerçevesinde ele almaktır. Son yıllarda, yeni Avrupa güvenlik mimarisini şekillendirmek üzere her iki örgüt bünyesinde çeşitli girişimler gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda gerek NATO'nun, gerekse Avrupa Birliği'nin karşılaştıkları sorunlar çalışmamızda ayrıntılı bir biçimde incelenmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin söz konusu sorunlardan ve bunların çözümleniş biçimlerinden nasıl etkileneceği de tespit edilmektedir.

NATO ile ilgili bölümlerde Dr. Nurşin Ateşoğlu Güney, İttifakın genişleme stratejisinin hangi etkenlere bağlı olarak belirleneceğini ele almaktadır. Batılıların yapacakları stratejik tercihin Türkiye üzerindeki olası siyasi, ekonomik ve askeri etkilerini de irdelemektedir.

Avrupa Birliğini konu alan bölümlerde, Dr. Esra Çayhan, başlangıcından itibaren Avrupa'daki bütünleşme hareketinin nasıl geliştiğini açıkladıktan sonra günümüzde Birliğin önceliklerini ve karşı karşıya kaldığı sorunları ortaya koymaktadır. Avrupa Birliği'nin Türkiye ile ilişkilerini ise hem tarihsel açıdan, hem de Gümrük Birliği çerçevesinde değerlendirmektedir.

ISBN 975-414-327-7

9 799754 143279